

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**SEÇİM EKONOMİSİNİN TÜRKİYE'DE
UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Kahraman ATAY

İstanbul
Mayıs 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**SEÇİM EKONOMİSİNİN TÜRKİYE'DE
UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Kahraman ATAY

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Osman Z. ORHAN

İstanbul
Mayıs 2006

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT POLİTİKASI Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi KAHRAMAN ATAY nın SEÇİM EKONOMİSİNİN TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.06.2006 tarih ve 2006-6/13 sayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 13.9.2006
1) Tez Danışmanı : PROF. DR. OSMAN ZEKAYİ ORHAN
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. MEHMET ALTAN MASUN

.....
.....

ÖZGEÇMİŞ

Kahraman ATAY, 1965 yılında Kayseri’de doğdu. İlk ve Orta öğrenimini köyünde, Lise Öğrenimini Kayseri Sümer Lisesi’nde tamamladı. Erciyes Üniversitesi’nde iki yıl Türk Dili ve Edebiyatı okuduktan sonra 1987 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne girdi. 1991 yılında bu okuldan mezun oldu. 1992 yılında Maliye Bakanlığı İstanbul Defterdarlığı’na Vergi Denetmeni olarak atandı.

Bu güne değin maliye/vergi dergilerinde üç, gazetelerde iki makalesi yayımlandı.

Gelir İdaresi’nin yeniden yapılanması sonucu oluşan yapıda, İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığında halen Vergi Denetmeni olarak görev yapmaktadır.

CURRICULUM VITAE

Kahraman ATAY

Kahraman Atay was born in Kayseri city in Turkey. He completed her primary and high school education in his village. After graduating Turkish Language and Literature in University of Erciyes, he began Faculty of Social Science in University of Ankara in 1987. He graduated this school in 1991. He began to occupation to tax inspectioner at Financial Office of Istanbul in 1992.

Three articles were published in fiscal and tax journals and two articles were published in different newspapers.

He is working as a tax inspectioner in Tax Department of Istanbul at present.

TEZ ÖZETİ

SEÇİM EKONOMİSİNİN TÜRKİYE’DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İktisat politikası teorilerinde 1930'lara kadar geçerli olan Klasik İktisat, bu yıllardan sonra yerini Keynesyen İktisada bırakmıştır.

Temel olarak devlet müdahalesine karşı olan Yeni İktisat Ekolleri, kendi tezlerini diğer bilim dallarıyla ilişki kurarak ve belirli konularda derinlemesine analizlerle savunmaktadır.

Kamu Tercih Okulunun bünyesinde yer alan, Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi, ekonomi politikası oluşturmada genellikle iki politik müdahale üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi; Partizan Politik Konjonktür Teori'sidir. İkincisi ise, Oportunistik Politik Konjonktür Teorileri'dir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de 1950 ve 2002 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçimleri sonucunda yürütme erkine sahip olan partilerce konsolide bütçe harcamalarının seçim ekonomisine yönelik olarak kullanılıp kullanılmadığı araştırılmasıdır. Bu amaçla öncelikle seçim ekonomisinin teorik boyutu ile politik karar alma mekanizması ve seçim ekonomisinin politik aktörlerinin kamu harcamalarına etkisi ele alınmıştır.

Türkiye’de 1950 ve 2002 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçimlerinin şartları ile sonuçlarının tespiti ve aynı dönemlerde ekonomiye ait temel verilerin istatistiksel analizi yapılarak iktidar erkine sahip olan partilerce konsolide bütçe harcamalarının seçim ekonomisine yönelik olarak kullanılıp kullanılmadığı araştırılmıştır.

Bu dönemde (1950-2002) hem içinde bulunulan siyasi ve ekonomik ortam dikkate alınarak değerlendirilmiş hem de deflate edilmiş reel değerler dikkate alınmıştır. Bu kapsamda, hem genel olarak , hem de ekonomik ayrıma göre konsolide bütçe harcamalarının incelenmesi sonucunda, özellikle transfer harcamaları ve personel harcamalarında seçim yılı, seçim öncesi ve sonrası açılarından değerlendirildiğinde, seçim ekonomisine yönelik artışların olduğu görülmüştür. Diğer bir gösterge olarak incelenen tarımsal destekleme alım fiyatlarında ise, destekleme alım fiyatlarının genel seçimler öncesi açıklandığı durumlarda, tarımsal ürün fiyatlarında yüksek oranlı artışlar olduğu gözlenmiştir.

ABSTARCT

THE EFFECTS OF THE ELECTION ECONOMY POLICY ON THE APPLIED FINANCE POLICY OVER TURKEY

Classical economic theory which was the valid theory until the 1930's gave way to Keynesian economics after that date.

New economic theories which were basically against state intervention defend their thesis by utilizing other social science branches and by a deep analysis of certain themes.

Political fluctuation theory, which is placed within Public Choice School, stresses two political intervention in determining economic policy: First one is partisan political conjectural theory and the other is opportunistic political conjuncture theory.

The basic aim of the present work is to conduct research into whether those parties in power between the elections of 1950 and 2002 utilized consolidate budget expenses for the election economy or not.

For this purpose effects of theoretical dimension of election economy with political decision making mechanism and actors of election economy on public expenditures have been analysed.

Conditions and results of the general elections between 1950 and 2002 have been looked at whether the parties in power used consolidate budget expenditures for the election economy or not by analysing statistically basic economic data in the same period.

It has been shown that in this period expenditures towards election economy increased. It has also been observed that subventions in agricultural products increased.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	V
TABLolar LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
SEÇİM EKONOMİSİNİN TEORİK BOYUTLARI	4
1.1. SİYASET VE EKONOMİ İLİŞKİSİ	5
1.1.1. Genel Olarak	5
1.1.2. Siyaset Ekonomi İlişkisinin Gelişim Süreci	6
1.2. SEÇİM EKONOMİSİ VE POPÜLİST EKONOMİ YÖNETİMİ	8
1.2.1. Seçim Ekonomisi	8
1.2.2. Popülist Ekonomi Yönetimi	9
1.3. KAMU TERCİHİ VE POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ	11
1.3.1. Kamu Tercih Teorisi	11
1.3.1.1. Tanımı ve Gelişimi	11
1.3.1.2. Kamu Tercih Teorisinin Varsayımları	12
1.3.1.2.1. Metodolojik Bireysellik İlkesi	13
1.3.1.2.2. Rasyonalite ve Maximand İlkesi	13
1.3.1.2.3. Politik Mübadele (Catallaxy) İlkesi	14
1.3.1.2.3.1. Seçim ve Parti Rekabeti Teorileri (Siyasal Rekabet)	16
1.3.1.2.3.2. Bürokrasi Teorisi	17
1.3.2. Politik Konjonktür Teorileri	18
1.3.2.1. Kavram ve Özellikleri	18
1.3.2.2. Politik Konjonktür Teorileri ve Gelişimi	19
1.3.2.2.1. Oportunistik Politik Konjonktür Teorileri	20
1.3.2.2.2. Partizan Politik Konjonktür Teorileri	24

1.4. MEDYAN SEÇMEN TEORİSİ VE MEDYAN SEÇMEN.....	26
--	----

İKİNCİ BÖLÜM.....	30
-------------------	----

POLİTİK KARAR ALMA MEKANİZMASI VE SEÇİM EKONOMİSİNİN POLİTİK AKTÖRLERİNİN KAMU HARCAMALARINA ETKİSİ	30
--	-----------

2.1. POLİTİK KARAR ALMA MEKANİZMASI	30
--	-----------

2.1.1. Politik Karar Alma Mekanizmasının Tarafları	31
2.1.1.1. Siyasal Partiler	32
2.1.1.2. Seçmenler	32
2.1.1.3. Bürokrasi	33
2.1.1.3.1. Downs'a Göre Bürokrasi Anlayışı	33
2.1.1.3.2. Niskanen'e Göre Bürokrasi Anlayışı	34
2.1.1.4. Baskı Grupları.....	35
2.1.2. Politik Karar Alma Mekanizmasında Ortaya Çıkan Yozlaşmalar	35
2.1.2.1. Politik Yozlaşma	36
2.1.2.2. Ekonomik Yozlaşma	37

2.2. SEÇİM EKONOMİSİNİN KAMU HARCAMALARINA ETKİSİ VE POLİTİK AKTÖRLERİN ROLLERİ	38
--	-----------

2.2.1. Siyasal – Ekonomik Yaklaşımlar.....	38
2.2.2. Politik Aktörler ve İlişkileri	40
2.2.2.1. Seçmen - Politikacı İlişkileri.....	41
2.2.2.2. Politikacı - Bürokrat İlişkileri	42
2.2.2.3. Bürokrat ve Seçmen İlişkileri.....	43
2.2.2.4. Politikacı - Baskı ve Çıkar Grubu İlişkileri.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47
--------------------	----

TÜRKİYE'DE 1950 – 2006 ARASINDA YAPILAN GENEL SEÇİMLERİN KAMU HARCAMALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	47
--	-----------

3.1. POPÜLİZM AÇISINDAN 1950 – 1960 DÖNEMİ (1950 – 1954 – 1957 SEÇİMLERİ).....	48
---	-----------

3.1.1. Siyasal Gelişmeler	48
3.1.1.1. Demokrat Parti Popülizmine Genel Bir Bakış.....	50
3.1.1.2. Demokrat Parti Popülizminin Siyasal Açılımları	53
3.1.1.3. Basın'a Bakışı Açısından Demokrat Parti Politikalarının ve Popülizminin Değerlendirmesi	54
3.1.1.4. Demokrat Parti Popülizminin Nedenleri.....	55

3.1.1.5. Demokrat Parti Popülizminin Ekonomi Politigi.....	57
3.1.1.6. 27 Mayıs İhtilalinin Ekonomi Politigi	61
3.1.2. Ekonomideki Gelişmeler.....	64
3.1.3. Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi.....	66
3.1.4. Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarındaki Gelişmeler.....	71
3.2. 1961-1980 DÖNEMİ (1961-65-69-73-77 SEÇİMLERİ).....	75
3.2.1. Siyasal Gelişmeler	75
3.2.2. Ekonomideki Gelişmeler.....	76
3.2.3. Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi.....	78
3.2.4. Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarındaki Gelişmeler.....	85
3.3. 1981-1991 DÖNEMİ (1983-1987-1991 SEÇİMLERİ)	92
3.3.1. Siyasal Gelişmeler	92
3.3.2. Ekonomideki Gelişmeler.....	94
3.3.3. Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi.....	96
3.3.4. Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi.....	100
3.4. 1992-2006 DÖNEMİ (1995-1999-2002 SEÇİMLERİ)	106
3.4.1. Siyasal Gelişmeler	106
3.4.2. Ekonomideki Gelişmeler.....	109
3.4.3. Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi.....	111
3.4.4. Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi.....	118
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	125
EKLER.....	132
EK – 1 TÜRKİYE’DE 1950 – 2002 MİLLETVEKİLLİĞİ GENEL SEÇİM SONUÇLARI	132
EK – 2 TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NDE KURULMUŞ OLAN HÜKÜMETLER.....	136

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Politik Konjonktür Teorileri ve Gelişim Çizgisi	20
Tablo 2: Borç Ödemeleri Hariç Konsolide Bütçe Başlangıç ve Kesin Harcamaları ile Konsolide Bütçe Harcamaları / GSMH Oranı (1950-1960) (Milyon TL)	67
Tablo 3: Ekonomik Ayrıma göre Konsolide bütçe Harcamalarının Gelişimi (1950-60; Milyon TL)	69
Tablo 4: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi (1950-1960) (TL/KG)	72
Tablo 5: Borç Ödemeleri Hariç Konsolide Bütçe Başlangıç ve Kesin Harcamaları ile Konsolide Bütçe Harcamaları / GSMH Oranı (1961-1980) (Milyar TL)	79
Tablo 6: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1961-1980) (Milyar TL)	82
Tablo 7: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi (1961-1980) (TL/KG)	86
Tablo 8: Borç Ödemeleri Hariç Konsolide Bütçe Başlangıç ve Kesin Harcamaları ile Konsolide Bütçe Harcamaları / GSMH Oranı (1981-1991) (Trilyon TL)	97
Tablo 9: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1981-1991) (Trilyon TL)	99
Tablo 10: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi (1981-91) (TL/KG)	101
Tablo 11: Borç Ödemeleri Hariç Konsolide Bütçe Başlangıç ve Kesin Harcamaları ile Konsolide Bütçe Harcamaları / GSMH Oranı (1992-2000) (Trilyon TL)	112
Tablo 12: Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı (2001-2003) (1.000-YTL)	114
Tablo 13: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1992- 2000) (Trilyon TL)	117
Tablo 14: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi (1992-2000) (TL/KG)	119

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Parti Rekabeti.....	17
Şekil 2: İki Partili Sistemde Oy Dağılımı ve Medyan Seçmen	29
Şekil 3: Romer-Rosenthal Modeli	44
Şekil 4: Konsolide bütçe gelir ve harcamalarının GSMH'ya oranı	115
Şekil 5: Konsolide bütçe dengesinin GSMH'ye oranı	115
Şekil 6: Konsolide bütçe gelirlerinin yüzde dağılımı	116
Şekil 7: Konsolide bütçe harcamalarının yüzde dağılımı	116

GİRİŞ

İktisat politikası teorilerinde 1930'lara kadar geçerli olan Klasik İktisat, bu yıllardan sonra yerini Keynesyen İktisada bırakmıştır. 1970'lerde ülkelerin yaşadığı petrol krizleri, işsizlik, enflasyon, devlet bütçelerinin açıkları ve ödemeler dengesi açıkları Keynes İktisadına yönelik eleştirileri arttırmıştır. Bunlar arasında özellikle, Klasik İktisadın güncellenmiş versiyonları Yeni Klasik İktisat Ekolleri büyük önem taşımaktadır.

Temel olarak devlet müdahalesine karşı olan Yeni İktisat Ekolleri, kendi tezlerini diğer bilim dallarıyla ilişki kurarak ve belirli konularda derinlemesine analizlerle savunmaktadır. Örneğin, bunlardan Anayasal İktisat, Ekonomi ve Hukuk Biliminin ortak kümesinde, ekonominin de bir anayasaya sahip olmasıyla; Arz Yanlı İktisat, firma teorisinden yola çıkarak ekonomide üretimin artmasıyla; Rasyonel Beklentiler Okulu, ekonomi ve psikoloji-sosyoloji bilimlerinden yola çıkarak beklentilerin rasyonelliğinin artmasıyla ve Kamu Tercih Okulu da Ekonomi ve Politika Biliminin ortak kümesinde, politikanın ekonomik hayattaki etkisinin azaltılmasıyla, ekonomik sorunların çözümüne yönelik fikirler, düşünceler ve teoriler üretmiştir.

Kamu Tercih Okulunun bünyesinde yer alan, Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi, temsili demokrasinin bir gereği olarak yapılan (ülke genelinde ve/veya yerel bazda) seçimlerin, ekonomik hayat üzerindeki etkisini belirlemek ve doğan sorunlara çözüm üretmek için çaba göstermektedir. Politik konjonktür dalgalanmalarına, para politikası değişkenleri yanında maliye politikası değişkenleri, ampirik ve teorik konusuna dahil edilmektedir. Politik bütçe döngüleri, seçim dönemleri devlet bütçesinde meydana gelen değişimlerin ekonomik hayat üzerindeki bire bir ve/veya katlı etkisini araştırmaktadır.

Politik Konjonktür Teorilerinde, ekonomi politikası oluşturmada genellikle iki politik müdahale üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi; hükümetlerin ekonomi politikasındaki belirgin farklılıkları, ideolojik tercihlere bağlayan Partizan Politik Konjonktür Teori'sidir. Bu çerçevede, hükümetler, yandaşlarını memnun edici maliye ve para politikaları uyguladıkları ve çıktı düzeyi, enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik sonuçlar iktidardaki partinin ideolojisinin bir fonksiyonu olarak bu zaman sürecinde dalgalanma gösterir. İkincisi ise, Oportunistik Politik Konjonktür Teorileri'dir. Bu teoriler, bir hükümetin seçimler öncesinde iyi bir ekonomik performans göstermek isteyeceğini ve seçmenleri etkilemek ve de yeniden seçilme şansını yakalamak amacıyla genişleyici ekonomik politikalar uygulayacağını tartışmaktadır. Seçim öncesi dönemde yapılan bu oportunistik manipülasyonların seçim sonrası ekonomik performans üzerinde önemli etkileri olabilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacını, Türkiye'de 1950 ve 2006 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçimleri sonucunda yürütme erkine tek başına veya koalisyon ortağı olarak sahip olan partilerce konsolide bütçe harcamalarının seçim ekonomisine yönelik olarak kullanılıp kullanılmadığı araştırılmış, bu amaçla öncelikle seçim ekonomisinin teorik boyutu ile politik karar alma mekanizması ve seçim ekonomisinin politik aktörlerinin kamu harcamalarına etkisi ele alınmıştır.

Diğer taraftan seçim ekonomisinin Türkiye'de uygulanan maliye politikaları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken de 1950 – 2002 yıllarındaki genel seçimler dikkate alınmıştır. Bu anlamda çalışmanın amacı; bu seçim yılları ile bağlantılı olarak konsolide bütçe harcamalarının seçim ekonomisine yönelik olarak kullanılıp kullanılmadığını tespit etmektir.

Üç bölümden oluşan tezin, birinci bölümünde; siyaset - ekonomi ekseninde seçim ekonomisi ve teorik boyutları incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ilk olarak, iktisat – siyaset ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede iktisat ve siyaset ilişkisinin gelişim süreci ve marjinalist yaklaşım kapsamında iktisat – siyaset ilişkileri kısaca açıklandıktan sonra seçim ekonomisi ve popülist ekonomi yönetimi olgularına değinilmiştir. Daha sonra seçim – ekonomi ilişkisi

çerçevesinde önemli bir yer tutan Kamu Tercihi ve Politik Konjonktür Teorisi açıklanarak, bölümün sonunda ise politikacıların yeniden seçilmesinde oy artışı oranını etkileyen medya seçmen ve medya seçmen teorisi üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümde, seçim ekonomisi sürecinin daha belirgin bir nitelik alabilmesi için öncelikle, politik karar alma mekanizmasının nasıl işlediği ve bu mekanizma içinde yer alan politik aktörlerin özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bu mekanizma içerisinde yer alan tarafların çıkar maksimizasyonuna yönelik davranışlarının ortaya çıkardığı temel iki yozlaşma üzerinde durulmuş; seçim ekonomisi sürecinde yer alan aktörlerin kamu harcamalarının artışıdaki rolleri ve birbirleriyle olan ilişkilerinin bu sürece katkıları anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, 1950 – 2006 döneminde seçim ekonomisinin konsolide bütçe harcamaları açısından değerlendirilmesi genel seçim yılları dikkate alınarak istatistiksel olarak yapılmıştır. Bu değerlendirmeye yön vermesi açısından siyasetteki ve ekonomideki gelişmeler dört dönem halinde ele alınıp değerlendirilmiş ve böylece her dönemin siyasi ve ekonomik yapısı ile konsolide bütçe harcamalarının seyrinde seçim ekonomisinin etkisi daha belirgin olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİM EKONOMİSİNİN TEORİK BOYUTLARI

Seçim ekonomisi, maliye ve ekonomi politikası araçlarının oy maksimizasyonunu sağlayacak şekilde kullanılması, şeklinde tanımlanabilir¹. Siyasal partilerin, kolektif çıkar açısından bakıldığında, kamusal kaynakları siyasi destek uğruna dağıtmamak, harcamalar üzerinde makro ekonomik istikrarı sağlayacak bir disiplini oluşturmak şeklinde hareket tarzı göstermesi beklenirken, bu amaçlar partilerin oy maksimizasyonuna yönelik öncelik ve amaçları ile çelişebilmektedir². Seçim ekonomisi konusundaki bilimsel araştırmalar, iktidardaki ekonomi politikalarının bu şekilde kullanılmasının bir tür politik konjonktür dalgalanmasına yol açtığını göstermektedir.

İktisat ve siyaseti birbirine bağlayan önemli noktalardan biri tercih yapma ve karar alma işlemidir. Bu süreçte belirli amaçlara ulaşmayı mümkün kılan değişik araçlar vardır ve iktisatçı, aynı zamanda politikacı bu amaçlar ve araçlar arası seçim yapmak zorundadır. Fakat, hem amaçlar hem de araçlar arası tercih yapılmasında önemli sorunlardan birisi kıt kaynaklar, diğeri de bireylerin amaçlar ve araçlar arasında değişik tercihlere sahip olmasıdır. Bu amaç ve araç seçimini önemli kılan temel neden her amacın ve aracın toplumsal bir maliyetinin olmasıdır. Yani, her amaç ve araç, toplumun bazı kesimlerine belirli yükler getirirken, bazı kesimlerine belirli kazançlar sağlar. Mesela; işsizler için istihdam seviyesinin yükseltilmesi birinci derecede önemli iken, enflasyon hızının düşürülmesi dar gelirliler için birinci derecede önemlidir. Görülüyor ki, araçlardan birinin tercihi, toplumun değişik kesimlerine değişik etkiler yapabilmektedir³. İşte bu noktada, seçim ekonomisi olgusu ortaya çıkmaktadır. Çünkü iktidarlar yada siyasi partiler seçimi kazanma politikalarını belirlerken, oylarını en yüksek düzeye çıkarmak için hareket ederler ve bunu yapabilmeleri için de bireylerin (seçmenlerin) tercihlerini dikkate almak zorundadırlar.

---

¹ Orhan Şener, **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, (7. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 182.

² İzak Atiyas, “Ekonomiyi Düzlüğe Çıkarmayan Siyaset”, **Görüş Dergisi**, Sayı: 47, 2001, s. 73.

³ Vural Savaş, **Politik İktisat**, (3. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 113 – 114.

Politik Konjonktür Teorileri, Kamu Tercihi Teorisinde önemli bir yer oluşturmaktadır. Politik Konjonktür Teorileri, kısaca, politikacıların yeniden seçilmek veya oy kaybını minimuma indirmek amacıyla, seçim öncesinde ekonomiyi çeşitli politika araçları yoluyla uyarılmaktadır⁴. Bu oy maksimizasyonu sağlama sürecinde hükümetlerin seçim dönemlerinde dikkate almak zorunda oldukları seçmen türü medyan seçmendir. Hükümetler genellikle seçim dönemlerinde medyan seçmenin tercihlerini karşılayacak ekonomi politikası uygulamayı amaçlarlar⁵.

Bu bölümde öncelikle, siyaset iktisat ilişkisi, gelişim süreci ve marjinalist yaklaşım kapsamında ele alınacaktır. Sonra, seçim ekonomisi ve popülist ekonomi yönetimi olgularına değinilecektir. Daha sonra, seçim – ekonomi ilişkisi çerçevesinde kamu tercihi ve politik konjonktür teorileri üzerinde durulacaktır. Bu bölümün sonunda ise, medyan seçmen teorisi açıklanacaktır.

1.1. SİYASET VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

1.1.1. Genel Olarak

Ekonomi; servetin üretilmesi, elde edilmesi, dağıtılması ve tüketilmesini araştıran bir toplum bilimidir. Bir başka ifade ile, kıt kaynak – sonsuz gereksinim sorunsalı ile karşı karşıya olan bir ferdi, bir grup ferdi, yada toplumun tatmin düzeyini optimuma erişirme çabalarının kurallarının incelenmesi olan ekonomi ilmi; kısaca ‘Kıt kaynakların yönetim ilmi’ olarak da ifade edilebilir⁶. Bu noktada siyaset önemli bir fonksiyon yüklenmektedir.

Çalışmamızda siyaset; siyasi iktidarın ele geçirilmesine yönelik eylemlerin tümü olarak ele alınmaktadır. Bu anlamdaki siyasetin temel amacı, özellikle de siyasi partiler açısından, siyasi iktidarı ele geçirmek yada ortak olmaktır. Demokratik toplumlarda bu amacı gerçekleştirmede, yani seçimi kazanmada,

---

⁴ Richard A. Musgrave and Peggy B. Musgrave, **Public Finance in Theory and Practice** (Fifth Edition), Mc Graw Hill Book Company, Singapore, 1989, s. 105.

⁵ Alessandro Lizzer, and Nicola Persico, “The Provision of Public Goods Under Alternative Electoral Incentives”, **American Economic Review**, Vol : 91, No : 1, 2001, ss. 225-240., s. 228.

⁶ Zeynel Dinler, **Mikro Ekonomi**, (10. Baskı), Bursa, 1994, Ekin Yayınları, s. 20.

siyasi otoritenin kullandığı araçlar olarak karşımıza ekonomi politikaları, dolayısıyla ekonomi bilimi çıkmaktadır⁷. Özellikle politik ekonomi literatürü, ekonomik performanstaki devresel dalgalanmaların nedeni olarak politik olayların doğrudan bir bağlantısının olduğunu belirtmektedir. Bu tür bir iç olayın en belirgin örneği, cari hükümetin politikalarını onaylama veya reddetmeyi seçmek için bir fırsat olarak görülebilen seçimlerdir⁸. Her siyasi partinin iktidarı ele geçirmek için yaptığı mücadele sırasında ortaya koyduğu programlar arasında en önemlilerinden birisinin, izleyeceği ekonomi politikası olması, bu iki toplum biliminin birbirleriyle ne kadar ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır⁹.

İktisat – siyaset ilişkisi özellikle, kamu sektörünün başlıca işlevlerinden olan bölüşüm işlevi durumunda daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu politikalarının oluşturulmasında, bölüşüm meseleleri anlaşmazlıkların odak noktasını oluşturmaktadır. Özellikle vergi ve transfer politikalarının belirlenmesinde anahtar rolü üstlenirler. Bu politikaların belirlenmesi sürecinde iktisat; etkinlik bağlamında pozitif, eşitlik bağlamında ise normatif iktisat yaklaşımlarından hareket edebilmektedir. Normatif yaklaşım kapsamında özellikle, eşitlik gibi değer yargılarının söz konusu olduğu subjektif hükümler noktasında siyaset ve dolayısıyla politikacılar ilişkiye girebilmektedirler ve durumdan oy amaçlı çıkar sağlayabilecek hareket alanlarına yönelebilmektedirler. Çünkü normatif yaklaşımda değer hükümleri ve ideolojik tercihler önemli unsurlardır ve politikacılar bu unsurlardan politik kazanç sağlayabilmektedirler¹⁰.

1.1.2. Siyaset Ekonomi İlişkisinin Gelişim Süreci

Siyaset ve iktisat arasında ilişki kurulmasında, tarihsel analiz olarak geçirilen aşamalar, ilişkinin boyutlarını yansıtması açısından belirtilmesi gereken bir süreçtir. Bu bağlamda, siyaset – iktisat ilişkisinin yeni bir olgu olmadığını görmekteyiz.

---

⁷ Ahmet Yücekök, **Siyasetin Toplumsal Tabanı**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 3.

⁸ Bilal Eryılmaz, “Kamu Bürokrasisinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 4, Aralık 1993, s. 102.

⁹ Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s. 8; Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 74-75.

¹⁰ Güneri Akalın, **Kamu Ekonomisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, ss. 10–11.

Tarihi sürece baktığımızda, ekonomi politik veya siyasal iktisat kavramlarının Klasik ve Marksist iktisatçılar için kullanıla geldiğini görmekteyiz. Neo Klasik iktisat ile birlikte siyaset ve iktisat kavramları birbirinden ayrılmış, iktisat kavramı, devletin ve siyasal otoritelerin her türlü müdahalesinden bağımsız işleyen bir piyasalar sisteminin işleyişine dayandırılarak, siyasetten bağımsız olarak kullanılmaya başlanmıştır¹¹.

Kavramların içeriğinde değişme olmakla birlikte Keynes ile birlikte iktisat ve politika kavramları yeniden birlikte görülmeye başlanmıştır. Siyasetin iktisada müdahalesi, siyasetin iktisada istikrar getirmesi anlamında siyaset – iktisat ilişkisi vardır. Yani, istikrarın bozulması durumunda devlet, istikrar için ekonomiye müdahale edebilecektir. Keynes sonrasında da aynı şekilde ekonomi politikayı belirlemiş ve etkilemiştir¹².

Politika – ekonomi ilişkisinde oy maksimizasyonu ve medyan seçmen teorisi önemli bir aşama sağlamıştır. Siyasi partilerin iktidara gelme ve iktidardaki partilerin yeniden seçilebilme uğraşlarını, maksimizasyon yaklaşımı çerçevesinde ortaya koymuştur. Seçmenlerin oylama kararlarında etkili olan davranış, partinin iktidarı süresince izlediği politikaların seçmenin faydası üzerinde yarattığı sonuçların ne olduğuna bağlıdır. Seçmenler, gelecekte elde etmeyi umdukları faydayı maksimize etmek isterler. Partilerin izlediği en temel politikalardan birisi de insanların yaşamlarını doğrudan etkileyen ekonomi politikalarıdır. Böylece seçmen oyları en fazla etkilenmiş olacaktır. Buradan hareketle, hükümetlerin iktidarda kalabilmelerinde büyük rolü olan ekonomi politikaları üzerindeki etkilerini ortadan kaldırma girişimi, siyasi partilerin var olma amaçları ile çeliştiği söylenebilir¹³.

Bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: oy maksimizasyonu, medyan seçmen teorisi, partilerin

---

¹¹ Ercan Eren ve Melike Bildirici, “Türkiye’de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık: 1980-2001”, **İşletme ve Finans**, Ekim 2001, Sayı : 187, s. 28.

¹² A.g.m., s. 28.

¹³ Eren ve Bildirici, 2001, s. 58-59.

popülerite fonksiyonları, seçmen davranışının ekonomik etkileri, politik konjonktür teorileri, kazanılmış beklentiler, seçmenlerin miyopluğu, kısa dönem Philips eğrisi, rasyonel beklentiler koşullarında eksik bilgi ve asimetrik bilgi nedeniyle oportunistik ve partizan konjonktür dalgalarının oluşması gibi¹⁴. Demokratik sistemlerde siyaset – ekonomi ilişkisinin bu açıklamalar ışığında ortadan kaldırılamayacağı açıktır.

1.2. SEÇİM EKONOMİSİ VE POPÜLİST EKONOMİ YÖNETİMİ

1.2.1. Seçim Ekonomisi

Günümüzde çok partili demokrasilerde iktidar ve muhalefet partileri yeniden seçilebilmek amacıyla sürekli olarak rekabet içerisindeyler. Bu rekabet sürecinde hükümetler, seçmen desteğini sağlayabilmek için seçim dönemlerinde bir dizi ekonomi politikaları uygulama yoluna giderler. İktidarı elinde bulunduran partinin seçimi yeniden kazanmak için seçim öncesinde ekonomide yapay iyileşmeler sağlaması ve seçim sonrasında da ekonomide istikrar tedbirleri adı altında seçim öncesi uygulanan genişletici ekonomik politikaların tersine istikrar politikaları izlemesi seçim ekonomisi politikası olarak adlandırılmaktadır. Seçime giden siyasal iktidar, özellikle seçim dönemine kadar uygulanan politikalar sonucu olumsuz etkide kalmış olan gruplara yönelik olarak ekonomiye yapay ilaveler yapıp, piyasayı canlandırarak oy potansiyelini artırmaya çalışır. Böylelikle, bu şekilde bir hareket tarzı sergileyen siyasal parti, maliyetleri seçim sonrası döneme aktararak sağladığı kaynaklarla kendi lehine bir etki yaratma çabası içine girer¹⁵.

İşte, siyasal seçimlerin hazırlığı ile başlayıp, seçim sonrasında da etkileri olan bu ekonomi politikalarının ekonomik süreç üzerindeki etkilerine seçim ekonomisi yada politik açıdan optimal ekonomi politikası adı verilir¹⁶. Kısaca

---

¹⁴ Eren ve Bildirici, 2001, s. 29.

¹⁵ İzzettin Önder, “Seçim Arifesinde İmaj Yaratma Çabaları”, *ISO Dergisi*, Sayı: 307, 1991, s. 17.

¹⁶ Suphi Varım, **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Seçim Ekonomisi**, (25), TÜGİAD., 1997, s. 1.

seçim ekonomisi, seçim dönemlerinde siyasal iktidarın tekrar seçilebilmek amacıyla uyguladıkları ekonomi politikalarını ifade etmektedir.

1.2.2. Popülist Ekonomi Yönetimi

Popülist ekonomi yönetimi, siyasal iktidarların ekonomi yönetimindeki inisiyatiflerini, kendi siyasal çıkarlarına yönelik olarak, muhalefete karşı belirgin bir siyasal haksız rekabet unsuru olarak kullanma ve değerlendirme eğilimlerini ifade eder¹⁷.

Popülist ekonomi yönetimi anlayışı oy maksimizasyonuna dayalı bir ekonomik hakimiyet maksimizasyonu modelidir. Popülist ekonomi yönetiminin bu oy maksimizasyonu yönü, ileride açıklanacak olan Politik Konjonktür Teorilerinin önemli bir özelliğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Politik Konjonktür Teorilerine göre, hükümetler seçimleri kazanmayı amaçlarlar ve bu amaçlarına ulaşabilmeleri oylarını maksimize etmelerine bağlıdır¹⁸. Dolayısıyla, popülist ekonomi yönetimi anlayışında devletin selektif bir müdahale anlayışı vardır. Bu anlayış çerçevesinde devlet, siyasal çıkar sağlama uğruna, asli görevlerini ihlal edebilecek ve kendisine çıkar sağlayıcı ikincil fonksiyonlara ağırlık verebilecektir¹⁹. Bu çerçevede popülist ekonomi yönetimi anlayışının belirgin özellikleri şu şekilde sıralanabilir²⁰:

- Bu anlayışa göre siyasette haksız rekabet söz konusudur.
- Popülist ekonomi yönetimi anlayışı, haksız rekabetin düzeyine göre demokrasinin siyasal ve kültürel kurallarından çeşitli ölçülerde uzaklaşma etkisi yaratabilen, siyasal rekabetin yozlaşmasına neden olan bir ekonomi yönetimi modelidir.
- Bireylerin refah fonksiyonları doğrudan veya dolaylı olarak önemli ölçüde siyasal irade tarafından belirlenmektedir.

¹⁷ Erdal Türkkan, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996, s. 172.

¹⁸ Savaş, 1998, s. 159.

¹⁹ Türkkan, 1996, s. 173-174.

²⁰ Türkkan, 1996, s. 12-15.

- Popülist ekonomi yönetimi anlayışının uyumlu olduğu devlet yapısı tek yönlü esnektir. Yani, devlet yapısı, daha çok devletin görev ve müdahale alanlarının arttırılmasına yatkın ve elverişlidir. Bu anlayışta devletin kendi kendini besleyen bir süreç içerisinde sürekli büyümesi söz konusudur. Popülist ekonomi yönetiminin, devletin inisiyatif alanlarının daraltılması ve müdahale biçimlerinin değiştirilmesi konusunda çok büyük güçlüklerle karşılaşması kaçınılmazdır.

Popülist ekonomi yönetiminin her türlü ekonomik, sosyal ve siyasi ortamda varlığını ve etkinliğini sürdürmesi söz konusu değildir. Bu nedenle popülist ekonomi yönetiminin işleyişini kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörleri şu şekilde belirtebiliriz²¹:

Bu faktörlerden birincisi halkın eğitim düzeyidir. Halkın eğitim düzeyi ile popülist ekonomi yönetimi anlayışının uygulanma şansı arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Halkın eğitim düzeyi ne kadar düşükse popülist ekonomi yönetiminin uygulanma şansının da o ölçüde artacağı söylenebilir. Çünkü düşük eğitim seviyesindeki kişiler genelde kısa vadeli avantajlara daha duyarlıdırlar.

İkincisi; halkın gelir düzeyidir. Benzer şekilde halkın gelir düzeyi ne kadar düşükse popülist ekonomi yönetiminin uygulanma şansı da o kadar artacaktır. Çünkü, kısa vadede bazı avantajlar sağlayarak seçmenlerin oyunu elde etmek popülist ekonomi yönetiminin temel amaçlarından birisidir. Bunun için gelir düzeyinin düşük olduğu durumlarda hükümetlerin nispeten küçük kaynak ve imkanları harekete geçirerek sonuca ulaşması mümkün olabilir. Ancak, halkın gelir düzeyi arttıkça, siyasi iktidarların verecekleri küçük avantajların veya seçim rüşvetlerinin halkı etkileme şansı düşecektir. Bu nedenle gelir düzeyi yükseldikçe, popülist politika ve yöntemlerin halka daha farklı yöntemler ve vaatler altında sunulması gerekecektir.

---

²¹ Türkkân, 1996, ss. 191-194.

Popülist ekonomi yönetiminin işleyişini etkileyen bir diğer faktör, ekonominin dış dünya ile entegrasyon düzeyidir. Dış dünya ile entegrasyon, popülist politikaların hareket alanını kısıtlayıcı bir etki yaratacaktır. Örneğin; siyasi iktidarların fiyat, ücret, vergi ve teşvik politikalarını dünya normları ile uyumlaştırması gerekliliği oluşacaktır.

Son olarak belirtilmesi gereken bir diğer faktör de siyasi karar mekanizmalarının yapısı ve oluşum biçimi ile ilgilidir. Yasama ve yürütme görevlerinin iç içe olması ekonomi yönetimde popülist uygulamaları kolaylaştırıcı bir unsur oluşturmaktadır. Seçimlerde, dolayısıyla yasama meclisinde çoğunluğu elde eden siyasi partinin veya siyasi partiler koalisyonunun yasama meclisi içerisinde çıkaracağı hükümet, seçmen baskısına en üst düzeyde açık bulunmaktadır. Her şeyden önce hükümet üyeleri doğrudan seçilmiş kişiler olarak seçmen baskısına maruzdur ve yeniden seçilme kaygısı ile hareket etmek durumundadırlar. Ayrıca, yasama görevini yürüten iktidar partisi milletvekilleri de kendi seçmenlerinden gelen baskı ve istekleri hükümet üyesi arkadaşlarına iletme ve kendi seçimlerini garanti altına almak durumundadırlar. Bu koşullar altında hem hükümet içinden hem de yasama meclisinden her türlü popülist düzenlemenin geçirilmesi oldukça kolaylaşmış olmaktadır.

1.3. KAMU TERCİHİ VE POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ

1.3.1. Kamu Tercih Teorisi

1.3.1.1. Tanımı ve Gelişimi

Piyasa dışı karar almanın ekonomik çalışması olarak yada basit olarak ekonomi ilminin siyaset bilimine uygulanması olarak tanımlanabilecek olan Kamu Tercih Teorisi, Politikanın Ekonomik Analizi veya Yeni Politik Ekonomi olarak da nitelendirilebilir. Bu uygulama sürecinde, iktisat literatüründe geliştirilen araç ve metotlar kamu ekonomisinde politik, bürokratik ve siyasal

süreci analiz etmede kullanılmaktadır²². Kamu Tercihi Teorisini Buchanan, ‘Kamu Tercihi, kolektif yada piyasa dışı karar almada iktisatçının araç ve metotlarını bir genişletme uygulamasından ortaya çıkan bir perspektiftir’ şeklinde tanımlamaktadır. Bireylerin kendi çıkarlarına fayda sağlamayı amaçladıkları ‘homo economicus’ olarak ifade edilen sürecin başında bulunan kamu kurumu için aynı şeylerin düşünülmesidir²³.

Ekonomi ilminde olduğu gibi, Kamu Tercihi Teorisinin de temel davranışsal önermesi (postulate), insanların bencil, rasyonel ve fayda maksimize edici olduklarıdır. Seçmenler, politikacılar veya bürokratlar olarak bireylerin kendi çıkarlarına yönelik olarak rasyonel olarak hareket ettikleri varsayımı, Kamu Tercihi Teorisini sosyal bilimlerdeki benzeri disiplinlerden ayırt eden en önemli ve belirgin özelliklerdendir²⁴.

Kamu Tercihi Teorisi ile ilgili ilk çalışmalar 1950’li yıllarda yapılmış fakat, ABD’de iktisatçıların dikkatini çekmesi 1970’li yıllarda olmuştur. Bu teorinin tarihsel gelişim sürecinde ele alındığında ilk olarak, 18. ve 19. yüzyıl Kıta Avrupası iktisatçılarının çalışmalarında görmek mümkündür²⁵.

1.3.1.2. Kamu Tercihi Teorisinin Varsayımları

Kamu Tercihi Kuramı, iktisat teorisi tarafından geliştirilmiş yöntemleri siyasal sürece ve kamu sektörüne uygularken belirli varsayımlardan hareket etmektedir. Bu varsayımlar üç alt başlıkta özetlenebilir.

---

²² Sara Onur, **Ekonomiden Karşılıksız Kayıplar: Seçim Ekonomisi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 15.

²³ James M. Buchanan, “The Public Choice Perspective”, **Journal of Public Finance and Public Choice**, 1, Derl: Charles K. Rowley (England: Edward Elgar Publishing Limited), 1983, s. 7.

²⁴ Vural Fuat Savaş, **Anayasal İktisat**, (2. Baskı), Takav Matbaacılık Yayıncılık, İzmir, 1993, 49; Coşkun Can Aktan, **Anayasal İktisat**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 150.

²⁵ Coşkun Can Aktan, **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1994, s. 132.

1.3.1.2.1. Metodolojik Bireyselcilik İlkesi

Metodolojik bireyselcilik Buchanan'ın yaklaşımlarının ana noktasını oluşturmaktadır. Bu varsayıma göre, bütün ekonomik ve sosyal kararların verilmesinde birey tercihleri önemli rol oynamaktadır.

Buchanan'a göre, ekonomistler birimleri değerlendirirken, seçerken ve işlerken basit olarak bireylerle başlarlar. Sürecin olası karmaşıklığına yada sonuçların ortaya çıkmasındaki kurumsal yapıya önem vermeksizin, bireysel tercihler her türlü kurumsal etkinin dışında ele alınmaktadır. Politik süreçte ise, yapılan tercihler açısından kurumsal yapının etkisi ihmal edilemez. Bu nedenle ekonomistlerin görevi, sonunda karmaşık bir sonuç modeline dönüştürülen bu incelenmemiş tercihler vasıtasıyla sürecin anlaşılmasına bir açıklama getirmektir²⁶.

Kamu Tercih Teorisi ilk önce fayda maksimizasyonu peşinde koşan bireyleri analiz etmeye çalışacaktır. Bu analizde bireyin bir aziz veya günahkar olması önem taşımamaktadır. Önemli olan, bir süreç içerisinde bireylerin tercihlerini ortaya koyarak örneğin, elmalar ve portakallar arasında bir mübadele gerçekleştirmesidir²⁷.

1.3.1.2.2. Rasyonalite ve Maximand İlkesi

Kamu Tercih Teorisinin ikinci varsayımı, 'homo economicus' (özel çıkar maksimizasyonu) olarak adlandırılan bireye ait davranış biçimidir. Buchanan'a göre bireyler faydalarını maksimize edecek tercihlerde bulunurlar. Homo economicus ilkesine göre bireyler karşılaştıkları sınırlamalara karşı, kendi kişisel çıkarlarını maksimize etmeye çalışan kişiler olarak modelleştirilmektedir. Bu davranışsal önerme (postulate), doğal olarak, ekonomi teorisinin entellektüel mirasının bir parçasını oluşturmaktadır ve bu davranışsal önerme aslında iktisatçılara daha çok hizmet etmektedir. Bu model Klasik İktisatçıların veri

---

²⁶ James M. Buchanan, "The Constitution of Economic Policy", **American Economic Review**, Vol: 73, No : 3, 1987, s. 244.

²⁷ Vural Savaş, a.g.e., 1993, s. 43.

kanunlar ve kurumlar çerçevesinde, kendi kişisel çıkarları peşinde koşan bireylerin toplum çıkarlarına da hizmet ettikleri yönündeki büyük keşiflerinin orijinal katkıları sayesinde oluşturulmuştur. Bu nedenle, 18. yüzyıl başlarından beri ekonomistler ve ekonomi, muhtelif şekillerde piyasaya iştirak eden kişilerin davranışlarını analiz etmek için ‘homo economicus’ önermesine güvenmişler ve bu yolla, piyasa kuruluşlarının çalışmalarını analiz etme şansına da sahip olmuşlardır²⁸.

Kısacası, homo economicus (özel çıkar maksimizasyonu) ilkesi Kamu Tercihi Teorisi içinde geçerlidir. Bu ilkeye göre, politikacı tekrar seçilmek için oy maksimizasyonu, seçmen vereceği oy karşılığında elde edeceği kamusal mal ve hizmetlerin maksimizasyonu, bürokratlar bütçe, çıkar ve baskı grupları ise rant maksimizasyonu peşinden koşarlar²⁹.

1.3.1.2.3. Politik Mübadele (Catallaxy) İlkesi

Buchanan, politikayı bir mübadele olarak ele almış ve bu amaçla ‘catallaxy’ kavramını Kamu Tercihi Teorisinin açıklanması için bir temel kabul etmiştir. Buna göre, piyasalar mübadele kurumlarıdır ve kişiler bir şeyi başka bir şeyle mübadele etmek için piyasaya girerler. Bu mübadelenin politikaya kavramsal uzantısı, politik mübadele olarak geçmektedir³⁰.

İktisat biliminin temelini gönüllü mübadeleler oluşturmaktadır ve bu nedenle, iktisatçıların mübadeleden daha çok kıtlık ve maksimizasyon üzerinde durmalarını eleştirmiştir. Catallatics yaklaşımla ekonomistlerin politikaya ve politik işlemlere mübadele paradigması açısından bakabilecekleri belirtilmiştir. Siyaset, bireyler arasındaki kompleks bir mübadele yapısıdır. Bu mübadele yapısı içerisinde kişiler basit piyasa yapısı yolu ile etkin olarak sağlayamadıkları ve özel olarak tanımladıkları amaçlarını toplu olarak güvence altına almaya çalışırlar. Bireysel çıkarın olmadığı noktada hiçbir çıkar da yoktur. Piyasada bireyler

---

²⁸ Buchanan, 1983, s. 12.

²⁹ Aktan, 1994, s. 133-134.

³⁰ Savaş, a.g.e., 1993, s. 47.

elmaları portakalla değiştirirken, politikada ise bireyler tüm kollektif ihtiyaçlarını tatmine yarayacak hizmetler (yerel yangın koruma hizmetinden yargıç hizmetine kadar) ile bunların maliyetlerine yapacakları katkı payları arasında mübadelede bulunurlar³¹.

Eğer ‘catallaxy’ yaklaşımı dikkatli bir şekilde ele alınır, sonuç olarak basit ve karmaşık mübadelenin sonuçları gündeme gelecektir. Basit mübadelede iki mal iki kişi arasında mübadele edilecektir; karmaşık mübadelede ise, iki malın iki kişi arasında değiş – tokuş edilmesini açan bir sözleşme sürecini içerir. Karmaşık mübadelede kişiler arası gönüllü sözleşmeler söz konusudur.

İktisat biliminin ne olması gerektiğine ilişkin bakış açısındaki bu kayma, bir disiplin olarak iktisat ve politika arasındaki doğal farkı ve etkileşimi gösterir. İktisat ve politika, yada piyasalar ve hükümetler, özel sektör ve kamu sektörü arasında sınırları çizilen kesin hatlar yoktur. Politik mübadele ile artık iktisatçılar birey davranışları ile ilgili araştırmalarını piyasa ile sınırlandırmak zorunda değildirler. Catallaktik yaklaşımın doğal bir uzantısı olarak, ekonomistler politikalara ve politik sürece mübadele paradigması ile yaklaşabilirler.

Kollektif hareketler, temel birim olarak, bireysel karar alıcı bireyler ile modellendiği sürece ve bu tür kollektif hareketler temel olarak, ilgili kişiler topluluğunun tüm üyeleri arasındaki karmaşık bir mübadelenin yansıması olarak izah edildiği sürece bu tür davranış, hareket yada tercih, ‘catallaxy’ kapsamı altına kolaylıkla alınabilecektir³².

Politik mübadele sürecinde ele alınan temel konular; oylama kuralları teorisi, seçim ve parti rekabeti ile bürokrasi teorileridir. Çalışma açısından, oylama kuralları teorisinden çok, diğer iki teori önem taşıdığından, aşağıda bu teoriler üzerinde durulacaktır.

---

³¹ Savaş, a.g.e., 1993, s. 47.

³² Buchanan, 1983, s. 9.

1.3.1.2.3.1. Seçim ve Parti Rekabeti Teorileri (Siyasal Rekabet)

Bu teori, politik mübadele sürecinin arz tarafını oluşturmaktadır. Buna göre; firmaların piyasada tüketiciler için aralarında yapmış oldukları rekabetle, politikacıların politik arenada oy için yaptıkları rekabet birbirine benzemektedir. Ancak bu benzerlik, piyasadaki satıcıların eksik rekabet altında rekabet etmeleri şeklindedir. Belirli varsayımlar altında, üreticilerin tüketicilerin tercihleri doğrultusunda arz etmek için birbirleriyle rekabetlerinde olduğu gibi, politikacılar da seçmenlerin çıkarları doğrultusunda hareket edip, onların oylarını almak için birbirleriyle rekabet etmektedirler³³.

Politik bilimler literatüründe daha rekabetçi partilerin, çoğunluğun isteklerini sağlayan politik sisteme karşı daha sorumlu oldukları genellikle iddia edilmektedir. Bu kısımda bu amaçla, bu iddiaya kısmen de olsa destek veren, Uzayzal Rekabet Modeli incelenecektir.

Bu model çok basit bir uygulama kullanılarak (müşterilerin yol boyunca düzenli bir şekilde dağıldığı), analizi politik ifadelerle kısaca yeniden ifade edilmiştir. Bunu yaparken, seçmenlerin (yada alıcıların), A'dan B'ye uzanan Şekil 1'deki gibi bir tercihler cetveli (bir yol) boyunca düzenli bir şekilde dağıldığını farz etmiştir. A noktası refah üzerinde milli gelirin bir yüzdesi olarak sıfır harcamayı, B noktası ulusal gelirin % 8'ini oluşturan bir harcamayı göstermektedir. İki partili bir sistemde, ticari firmaların meşgul olabileceği türden tuzaklar, her partinin ayrı ayrı programları (refah üzerine % 2 ve % 6 harcamaya) daha kabul olunabilir bulan seçmenlerin yarısının oyunu alabileceği M ve N noktalarında yer almasını gerektirecektir.

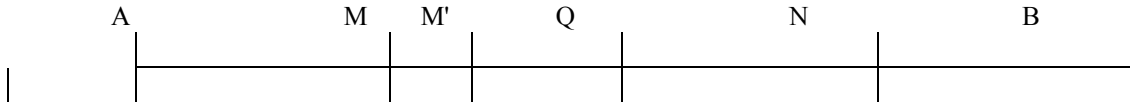
Geçerli olan asıl kural, M ve N arasında rasgele dalgalanacağıdır. Geleneksel parti rekabetinin uç noktası olan bu durum ekonomistler tarafından sıfır rekabet olarak adlandırılır. Çünkü, bir partinin diğer partiden seçmenleri kendi tarafına çekme yönünde bir girişimi yoktur. Eğer M partisi, programını M¹

---

³³ Musgrave ve Musgrave, 1989, s. 96.

nü sunmak için arttırsaydı (refah harcamaları olarak milli gelirin % 2.4'ü diyelim), birkaç seçmeni Q (doğrunun orta noktasını göstermektedir)'nun sağ tarafına çekecekti. N partisi, programını % 5.6'yı sunarak azaltmak suretiyle karşılık verebilirdi ve rekabet süreci her iki parti de Q'ya ulaşınca kadar devam edecekti. Bu paradoksu Hotelling, yapmış olduğu analizde belirtmiştir. Oylar tekrar eşit bir şekilde bölüşülecek ve partiler rasgele bir sıra (düzen) içinde küçük çoğunluklar (oy çoğunlukları) elde edeceklerdir.

Şekil 1: Parti Rekabeti

Doğal olarak, bu model oldukça basittir. Eğer partiler A ve B'den öteye hareket etmek suretiyle, bu noktalarda yurttaşların oy vermekten kaçınmalarına yol açmış olsalardı, bu durum partilerin Q'daki ortak bir programa yaklaşımlarını vazgeçirecekti³⁴.

1.3.1.2.3.2. Bürokrasi Teorisi

Seçmenler parlamento üyelerini seçmekte, yasama organı tüketici veya seçmenlerin kamusal mallara olan taleplerini saptamaktadır. Bu amaçla hazırlanan bütçe, toplumun veya seçmenlerin kamusal mallara olan talebini göstermektedir. İktidarın görevi ise halkın, yasama organı tarafından tercih edilen tercihlerine uygun olarak hazırlanan bütçe politikalarını uygulamaktır. Toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılayacak çeşitli bütçe politikaları devletin idari üniteleri veya büroları tarafından ortaya konulur³⁵. Bir başka deyişle, yönetimin fiili işlemi olan politikanın yürütülmesi bürokrasideki makamları dolduran kişilere kalmaktadır. Bu kişilerin nasıl davrandıkları, kendi çıkarları ve seçmen çıkarlarının nasıl uzlaştırılabileceği türünden sorular, bu teori çerçevesinde incelenmektedir.

³⁴ Asuman Altay, "Siyasal Süreçte Kamu Mal ve Hizmetlerine Olan Siyasal Talep, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 1992, s. 239.

³⁵ Muhlis Bağdigen, "Kamu Harcamalarının Artmasında Bürokratların Rolü", www.server.karaelmas.edu.tr/bilim/caycuma, 1998, s. 3.

1.3.2. Politik Konjonktür Teorileri

1.3.2.1. Kavram ve Özellikleri

Son yıllarda ekonomik dalgalanmaların gerisinde yatan nedenin politik faaliyetler olduğuna yönelik açıklamalar politik iktisatçılardan gelmiştir. Bu çerçevede Politik konjonktür dalgalanmaları, iktidardaki politikacıların yeniden seçilme şanslarını çoğaltmak için çeşitli para ve maliye politikalarıyla ekonomiyi yönlendirme hareketi sonucu ortaya çıkmaktadır³⁶. Politik Konjonktür Teorilerine göre, yeniden seçilme amacı güden politikacılar ekonomiyi yönlendirmekte, hatta seçimden hemen önce, iktisadi genişleme yaratmak amacıyla makro ekonomik politikaları manipüle etmektedirler³⁷. Bu süreçte politikacılar yeniden seçilme olasılıklarını arttırmaya yönelik olarak, seçim gününe kadar vergileri azaltma, kamu harcamalarını ve özellikle transfer harcamalarını artırma ve para arzını artırma gibi genişletici politikalar uygularlar. Bu tür genişletici politikaların işsizliğin azalması, faizlerin düşmesi v.b. gibi önemli politik sonuçları vardır. Seçimden hemen sonra ise politikacılar, seçim öncesi politikaların yol açtığı yüksek enflasyonu sınırlayabilmek amacıyla vergileri ve para arzını arttırıp, harcamalarda ise kısıntı yapma yoluna giderler. Bu politik hareketlerin sonucunda da tabii olarak konjonktür dalgalanmaları oluşur³⁸.

Politik Konjonktür Teorilerine göre, seçmenin ekonomik koşulları değerlendirirken unutkan ve miyop olduğu ve ekonomik sonuçların oylama davranışına yansıdığı genellikle kabul edilir. Ayrıca politikacılar, toplumun refahına bakmaksızın sadece seçimleri kazanmakla ilgilenirler, böylece seçim öncesi enflasyon pahasına, seçim öncesi ekonomiyi uyarırlar³⁹.

---

³⁶ Çelik Kurdoğlu, **Üretimin Uluslararasılaşması ve Teknolojik Gelişme**, A.Ü. SBF. Yayınları, Yayın No: 494, Ankara, 1982, s. 10.

³⁷ N. Yıldırım Mızrak ve Ömer Eroğlu, “Türkiye’de Ekonomik Yönetimde Patron Kim? Ekonomi ve Siyaset Çekişmesi”, **İşletme ve Finans**, Mart 1997, Sayı : 132, 1997, s. 41.

³⁸ Kurdoğlu, a.g.e., 1982, ss. 10-12.

³⁹ Vural Savaş, a.g.e., 1998, s. 157.

1.3.2.2. Politik Konjonktür Teorileri ve Gelişimi

Politik konjonktür dalgalanmaları teorisinin oluşumunda ilk katkısı Michael Kalecki yapmıştır. Analizlerini Marksist Teori çerçevesinde yapan ve konuyu bir güç mücadelesi olarak ele alan Kalecki'ye göre, iş alemi ile hükümet arasında sürekli bir çarpışma vardır. Bunun nedeni, hükümetin kamu harcamalarını arttırmak istemesi, iş adamlarının ise ekonomik, sosyal, siyasi, kişisel v.b. nedenlerle güç kaybetme endişelerinden kaynaklanmaktadır⁴⁰.

Seçim konjonktür dalgası ilişkisi 1970'li yıllarda edinilmiş beklentiler çerçevesinde oportunistik ve partizan politik konjonktür analizlerinin geliştirilmesinin temelini oluşturmuştur. Bu çerçevede ilk dalga, oy maksimize edici hükümetlerin, seçim devreleri ile aynı zamana rastlayan bir genişleme devresi (piyasada canlılık devresi) yaratacakları yönündeki modeli ve farklı siyasi partilerin ekonomik tercihler konusunda farklı tercihlere sahip oldukları ve bütün önemli olanın, hükümetin ideolojik inancı olduğunu belirten modeli ile ortaya çıkmıştır⁴¹.

Politik devrelerle ilgili ikinci dalga, 1980'li yıllarda rasyonel beklentilerin kazanılmış beklentilerin yerini almasıyla, rasyonel beklentiler çerçevesinde politik konjonktür dalgalanmaları yaklaşımlarındaki hızlı gelişme ile olmuştur⁴².

Kısacası; politik konjonktür teorileri literatüründe genellikle iki tür dalgalanmadan söz edilmektedir: Bunlardan birincisi, Oportunistik Politik Konjonktür Teorileri, ikincisi ise, Partizan Politik Konjonktür Teorileri'dir. Bu modellerde kendi içerisinde geleneksel ve rasyonel ayırım çerçevesinde gelişmiştir. Politik Konjonktür Teorileri'nin gelişimini göstermesi açısından, bu modeller ve temsilcileri Tablo 1'de özetlenmiştir.

---

⁴⁰ G. R. Feiwel, "Reflection on Kalecki's theory of Political Business Cycle", *Kyklos*, Vol: 27, 1974, ss. 24-25.

⁴¹ Ali Nowaihi and Dean Garratt, "The New Political Macroeconomics", www.le.ac.uk/economics/research/RePec/lec/leecon/econ98-5.pdf, 10.11.1998.

⁴² Ercan Eren ve Melike Bildirici, 1999, s. 28.

Tablo 1 : Politik Konjonktür Teorileri ve Gelişim Çizgisi

	Oportunistik	Partizan
Sömürülebilir Phillips Eğrisine Dayandırılan Geleneksel Modeller	Nordhaus (1975) Lindbeck (1976) MacRae (1977)	Hibbs (1977)
Rasyonel Modeller	Cukierman-Meltzer (1986), Rogoff ve Sibert 1988), Rogoff (1990), Persson ve Tabellini (1990)	

1.3.2.2.1. Oportunistik Politik Konjonktür Teorileri

Oportunistik Politik Konjonktür Teorilerinde, kazanılmış beklentiler temelinde öne çıkan çalışmalar yer almıştır. Kazanılmış beklentiler ve sömürülebilir Philips eğrisi varsayımlarına dayandırılan bu modeller; rasyonel olmayan seçmen davranışı, rasyonel olmayan beklentiler ve seçmenlerin yanlış bilgilendirilmesi gibi ön koşullar üzerinde geliştirilmiştir⁴³.

Politikacıların politikalarında iktidarı elde etmeye çalıştıkları ve böylelikle dogmatik olmaktan ziyade oportunistik oldukları fikri Politik Konjonktür Teorileri Modeli tarafından kabul edilmiş ve biçimlendirilmiştir. Siyasal ve ekonomik dalgalanmaların üst üste gelmesiyle açık ve gözlenebilir bir dalgalanmanın oluşacağı belirtilmiştir. İdeolojiye aldırmayan rasyonel politikacıların, bir seçim yılındaki desteğini optimize edici benzer politikalar izleyeceğini tartışmıştır. Bu teorinin temelini oluşturan temel varsayımlar şunlardır⁴⁴:

⁴³ Alberto Alesina, "Macroeconomic Policy in a Two Party System As a Repeated Game", **Quarterly Journal of Economics**, 102, 1987, s. 652.

⁴⁴ Tony Spanakos, "Political Business Cycles in Emerging Markets: The Case of Brazil", İnternet yoluyla alınan dosya, internet adresi: www.northwestern.edu/cics/lasa/PBCs-Brazil.doc. 01.04.2001.

- Mali ve parasal uyarıcılar, bir enflasyonist maliyet pahasına, yüksek düzeyde büyüme ve istihdama yol açar.

- Bu tür genişlemenin ilk faydalarının hissedildiği zaman ile maliyetlerinin hissedildiği zaman arasında bir boşluk (gap) vardır.

- Seçmen hafızası kısadır ve hükümet, göreve gelmesinin ilk başlarında meydana gelen bir daralma için, seçim öncesi veya bir seçim yılı esnasındaki bir daralmaya göre daha az cezalandırılacaktır. Yani; seçmenler yakın geçmişe önem vermektedirler.

- Seçmenler, bir seçim yılındaki genişleyici politikaların gelecekteki sonuçlarının farkında değildirler.

- Seçmenler, yüksek büyüme ve istihdam düzeyleri ile düşük enflasyon düzeyleri sağlayan politikacıları ödüllendirirler.

- Seçmenler homojendirler veya benzer tercihlere sahiptirler.

- Politikacılar rasyoneldirler ve bir seçim yılı esnasındaki oylarını maksimize edici bir strateji izleyeceklerdir.

- Yeniden seçilme, bütün politikacılar için somut bir amaçtır.

- Her seçimde sadece iki parti yarışır.

- Seçim periyodu, sabit uzunlukta ele alınır. Yani, periyodik seçimler vardır.

- Ekonomi, uzun dönemde kısa dönemden daha büyük değiş – tokuş ‘un söz konusu olduğu enflasyon ve işsizlik arasındaki Philips eğrisi ile açıklanır.

- Toplam oy fonksiyonu, bireysel oy verme fonksiyonlarının toplamıdır.

Bu temel varsayımlardan hareketle, rasyonel politikacıların, seçim zamanında oylarını maksimize etmek amacıyla kısa dönem Philips eğrisi sapmasından faydalanabileceklerini belirtmiştir. Kısa dönem değiş – tokuş olmadığında hükümet, uzun dönem Philips eğrisi ve toplam oy fonksiyonu arasındaki uyum ile tutarlı, sosyal olarak optimal olan enflasyon oranını izleyeceklerdir. Kısa dönem Philips eğrisi ile, oy maksimize edici hükümet davranışı, bir politik konjonktür devresinin oluşacağına işaret etmektedir⁴⁵.

---

⁴⁵ Ali Nowaihi and Dean Garratt, **The New Political Macroeconomics**, www.le.ac.uk/economics/research/RePec/lec/leecon/econ98-5.pdf, 06.04.1998.

Bir seçim öncesinde hükümet, özel bir kısa dönem Phillips eğrisi boyunca hareket etmek suretiyle, düşük işsizlik-enflasyon değiş-tokuş'u ile toplam oylarını arttırmayı dener. Sağlanan enflasyon çok yüksek değilse, hükümetler yüksek düzeyde popülarite elde edebilirler ve böylece yeniden seçilebilme şanslarını arttırlar.

Politik olarak uygun politika sonuçları, hükümetler uzun dönem Phillips eğrisi veya enflasyon-işsizlik değiş tokuş'u boyunca hareket etmediklerinden dolayı sürdürülemez. Bundan dolayı, bir seçim sonrası hükümetler, enflasyonu azaltmak amacıyla ekonomiyi daraltmaya yönelik hareketlerde bulunurlar. Hükümet, seçim öncesi, ekonomide bir genişleme başlattığında, oluşan daha düşük enflasyon sonucu daha yüksek popülarite kazanabilir ve seçimi kazanma şansı daha yüksek olabilir. Seçim öncesi, genişleme başlatıldığında enflasyon oldukça yüksek olursa, hükümet esas olarak bireylerin refahını ve kendi popülaritesini azaltabilir. Kısacası hükümet, seçim öncesi işsizliğin azalmasını ve çıktı büyümesinin artmasını, seçim sonrasında ise işsizliğin artmasını ve çıktı büyümesinin azalmasını teşvik edecektir.

Kısacası, Geleneksel Oportunistik Modeller'in araştırmalara dayalı sonuçlarını şu şekilde belirtebiliriz⁴⁶:

- Seçimlerden önceki 1 yada 2 yıl içinde genişleme olur; GSMH normalin üstünde, işsizlik normalin altındadır.
- Enflasyon seçimden hemen önce artmaya başlar, seçimden sonra düşer.
- Farklı hükümetler arasındaki politikalar ve sonuçları arasında fark yoktur.
- İktidarlar, seçim yıllarında büyüme yüksek olduğunda ve işsizlik düşük olduğunda yeniden seçilir.

Geleneksel Oportunistik Politik Konjonktür Teorileri ile ilgili bir diğer çalışma, büyüme düzeyi düşük olduğunda ve işsizlik ve enflasyonun yüksek

---

⁴⁶ A. Alesina, N. Roubini, G. Cohen, "Political Cycles and The Macroeconomy", www.equity.stern.nyu.edu/~nroubini/book.htm, 1997.

olduğunda, seçmenlerin büyük olasılıkla iktidarların aleyhine oy verecekleri sonucunu veren çalışmadır. Bu alandaki diğer bir önemli çalışma da 1978'deki ABD'de seçimlerle ilgili yapılmış olan, büyümedeki her % 1'lik artış için, iktidarların toplam oylarında ilave % 2'lik bir artış bekleyebilecekleri sonucuna ulaşan bir çalışmadır. Ayrıca, seçmenlerin yakın geçmişe önem verdikleri (oy verme kararlarında temel olarak önceki yılı dikkate aldıkları) sonucuna ulaşılmıştır⁴⁷.

Rasyonel beklentilere dayalı modellerin 1980 sonrası gösterdiği gelişmeyle birlikte, kazanılmış beklentilerin yerini rasyonel beklentilere dayalı modellerin aldığı görülmektedir. Bu modellerde rasyonellik kapsamında; seçmen rasyonelliği, eksik bilgi ve asimetrik bilgi önemli kavramlar olarak yer almaktadır.

Rasyonel Oportunistik Politik Konjonktür Teorilerinin ortaya koyduğu önemli noktaları şu şekilde belirtebiliriz⁴⁸:

– Rasyonel Oportunistik Politik Konjonktür Teorilerinde de Geleneksel Oportunistik Politik Konjonktür teorilerinde olduğu gibi, oportunistik devrelerin devam edeceği öngörülmektedir. Ancak, Rasyonel Oportunistik Politik Konjonktür Teorileri, toplam hasıla ve işsizlikte düzenli dalgalanmalar öngörmemektedir. Çünkü, seçmenler ve ekonomik karar birimleri rasyoneldirler ve bu da politikacıların bu tür dalgalanmalar oluşturma olasılıklarını engeller. Bu nedenle, Politik Konjonktür Teorileri, makro ekonomik büyüklüklerin değil, iktisat politikalarının seçimler civarında kısa dönem manipülasyonları şeklinde belirecektir. Yani; politikacılar, seçim sonuçlarını etkileme noktasında, para basmayı veya vergi artışlarında erteleme yapmayı daha uyarıcı bulacaklardır.

– Seçmenler, beklenen faydalarını maksimize edecek politika yapısını seçmek isterler. Bütün seçmenler aynı beklenen faydaya sahiptir.

– Enflasyon beklentileri rasyoneldir.

– Seçimler sonrasında daraltıcı para ve maliye politikaları uygulanır.

---

⁴⁷ Tony Spanakos, "Political Business Cycles in Emerging Markets: The Case of Brazil", www.northwestern.edu/cics/lasa/PBCs-Brazil.doc, 2001.

⁴⁸ Alberto Alesina and Nouriel Roubini, "Political Cycles in OECD Democracies", **Review of Economic Studies**, 59, 1992, s. 4.

1.3.2.2.2. Partizan Politik Konjonktür Teorileri

Partizan politik konjonktür modelleri, oportunistik modellerle aynı çizgiyi izlemiştir. Bu teoride de kazanılmış beklentiler hipotezi kabul edilmiştir. Geleneksel partizan modelleri, Hibbs tarafından başlatılmıştır. Politikacıların oportunistik olmadıklarını fakat izlenen ekonomik politikaları kendi ideolojik tercihlerine göre oluşturduklarını öne sürmektedir.

Geleneksel Partizan Teori, siyasal partileri sol ve sağ olarak sınıflandırır. Partizan teoriye göre; sol partiler işçilerin çıkarları ile ilgilenirken, sağ partiler girişimcilerin çıkarları ile ilgilenirler. Bu çıkarları savunmak amacıyla Partizan Teori, sol bir partinin enflasyondan daha çok işsizliğe öncelik vereceğini ve büyümeyi ve refahı genişletici para ve maliye politikalarının tercih edileceğini vurgulamaktadır. Sağ partiler ise, işsizlikten daha çok enflasyona öncelik verecektir. Para ve maliye politikası ise sol bir partinin olduğundan daha daraltıcı olarak uygulanacaktır⁴⁹. Bir başka ifadeyle, sol iktidar olduğunda bütçe açıklarının daha yüksek olacağını, sağ iktidar olduğunda ise, açıkların daha düşük olacağı söylenilebilir. Seçmenlerin miyop (uzak geçmişi unutmuş) olduğu varsayımı bu teoride gerekli değildir. Bunun tersine, seçmenlerin oy verirken partiler arasındaki farkı anlayacakları varsayılır⁵⁰.

Aslında seçmenlerin miyopluğu, seçmenleri kısa dönemli düşünmeye ve zayıf hafızalı olmaya yöneltmektedir. Bu varsayımla, sadece son ekonomik olaylar oy verme kararında güçlü bir rol oynamaktadır. Geçmiş ekonomik olaylar oy üzerinde bazı etkilere sahipken ekonominin gelecek yönetimi ile ilgili beklentilerin hiçbir etkiye sahip olmadığı kabul edilmektedir⁵¹.

---

⁴⁹ Mark Hallerberg and L.V.Souza, "Political Business Cycles of EU Accession Countries", www.tinbergen.nl/discussionpapers/0085.pdf, 05.11.2000.

⁵⁰ Louis M. Imbeau and Kina Chenard, "The Political Economy of Public Deficits: A Review Essay", www.epcs2002.unipmn.it/papers/imbeau.pdf, 22.11.2002.

⁵¹ Sara Onur, a.g.e., s. 44.

Partizan Politik Konjonktür Teorileri ile ilgili bir diğer çizgiyi Rasyonel Partizan Politik Konjonktür Teorileri oluşturmaktadır. Rasyonel Partizan Politik Konjonktür Teorileri, Geleneksel Partizan Politik Konjonktür Teorisine, oyun teorisinin ve rasyonel beklentiler hipotezinin uygulanması sonucu, geliştirilmiştir⁵².

Rasyonel Partizan Dalgalanmaları Teorisi, Rasyonel Oportunistik Politik Konjonktür Teorileri'nin varsayımlarının çoğunu benimsemektedir. Örneğin; genişleyici politikaların enflasyonist maliyetlerinin olduğu varsayımı, yeniden seçilme amacı varsayımı ve seçmen ve politikacıların rasyonel oldukları gibi. Bununla birlikte, Rasyonel Partizan Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi, ideolojinin önem taşımadığı düşüncesini savunan Oportunistik Politik Konjonktür Teorilerinin temel varsayımına karşı çıkmaktadır⁵³.

Politik Konjonktür Teorisinin seçmen homojenliği temel varsayımının tersine, Rasyonel Partizan Teorinin taraftarları, seçmenlerin ve seçmen tercihlerinin heterojen olduğunu ileri sürmektedirler ve böylelikle seçmenlerin kendi özel tercihlerine uyan politikacılar için oy verecekleri düşüncesini mantıklı bulmaktadırlar. Buna ek olarak seçmenler, kendi kişisel çıkarlarına ve/veya planlarına sadık siyasileri ve siyasal partileri ödüllendirecektir⁵⁴.

Rasyonel Partizan modellerin ampirik uygulamalarını şu şekilde özetlemek mümkündür⁵⁵:

– Seçimler sonrası kısa dönem partizan etkileri söz konusudur: İşsizlik, solun bir seçim başarısı sonrasındaki yaklaşık iki yıl için geçici olarak normalden daha düşük ve büyüme geçici olarak normalden daha yüksektir; sağ iktidarın bir seçim zaferi sonrasında ise tersi durumlar yaşanır.

---

⁵² Alesina, Alberto and Nouriel Roubini, "Political Cycles in OECD Democracies", **Review of Economic Studies**, 59, 1992, s. 664.

⁵³ İbrahim Bakırtaş, "Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye'deki Politik Yapımın Ekonomi Üzerindeki Etkisi", **D.E.Ü. İİBF Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 12, 1998, s. 54.

⁵⁴ Birol Kovancılar, "Çağdaş Liberal Düşünceye Demokratik Karar Alma Mekanizması ve Bütçe Harcamalarında Popülist Eğilimler", **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Ün. İİBF., Yıl: 1997, Sayı: 3, s. 212.

⁵⁵ A. Alesina, N. Roubini, G. Cohen, 1997, a.g.m., www.equity.stern.nyu.edu/~nroubini/book.htm.

– Sol iktidar döneminde enflasyon, sağ iktidar dönemine göre sürekli olarak daha yüksektir.

1.4. MEDYAN SEÇMEN TEORİSİ VE MEDYAN SEÇMEN

Medyan seçmen teorisi, Kamu Tercih analistleri'nin üzerinde en çok durduğu ve kullandığı modeldir. Medyan seçmen modelleri doğrudan demokrasi altında Kamu Tercihine dayandırılmıştır⁵⁶. Medyan seçmen modeli, piyasa kurumu yolu ile tüketici tercihinin ekonomik teorisine paralel olan (benzerlik gösteren) oylama kurumu yolu ile vergi mükelleflerinin tercihte bulunması sürecini açıklar ve bunu yaparken vergileme ve harcama arasında kurumsal bir bağlantı sağlar. Bu kurumsal bağın önemi, medyan seçmen modelinin kamu tercihi ve kamu maliyesindeki teorik ve ampirik çalışmalarda çok sıklıkla kullanılıyor olması gerçeği ile açıklanabilir.

Medyan seçmen teorisi, iki siyasal aday (parti) tarafından benimsenebilen olası politika pozisyonları setini göstermek için kurulmuştur⁵⁷. Bununla birlikte, 'medyan seçmen modeli' genellikle tek bir modele karşılık gelmemektedir, fakat çeşitli modellerin her hangi birinden elde edilen tek bir sonuca karşılık gelmektedir. Modellerin tamamı genel bir başlangıç noktasından başlar. Herhangi bir seçim sürecinde basit çoğunluk oylama kuralı tarafından belirlenen tek bir siyasal konu (sorun) vardır, alternatiflerin tamamı tek boyutlu bir uzay boyunca sıralanabilir ve bütün seçmenler tek zirveli tercihlere sahiptir.

Bu çerçevede, medyan seçmen teorisinde şu öncüllerden hareket edilmektedir⁵⁸:

- a) Seçimler periyodiktir.
- b) Her seçime iki aday katılmaktadır.
- c) Aday (parti)'nin kazanması için çoğunluk oyunu alması gerekmektedir.

---

⁵⁶ T. Persson, G. Roland, G. Tabellini, "Comparative politics and public finance", **Journal of Political Economy**, Vol: 108, No: 6, 2000, s. 1123.

⁵⁷ Kovancılar, a.g.m., 1997, ss. 212-217.

⁵⁸ Kovancılar, a.g.m., 1997, ss. 215-221.

- d) Adaylar (partiler), değerlendirebileceğini varsaydıkları politikalar için, seçmenlerin tercihleri hakkında tam olarak bilgi sahibidirler.
- e) Seçmenler, aday (parti)'leri genel politikalarına göre değerlendirmektedir.
- f) Seçmen sayısı fazladır.
- g) Seçmenler, aday (parti) politika pozisyonu hakkında tam bilgi sahibidirler.
- h) Her seçmenin tercih fonksiyonu tek zirvelidir.
- i) Bütün seçmenler oy kullanmaktadır.

Bu koşullar altında, siyasal piyasa dengesi tektir ve adayların her ikisi de medyan seçmen tarafından benimsenen politika konumunu benimserler.

Medyan seçmen tarafından en çok tercih edilen alternatifin, çoğunluk kuralı ile seçilen alternatif olacağı sonucuna ulaşmada çeşitli farklı seçim süreci modelleri kullanılabilir. Medyan seçmen teoremi, iki partili temsili bir demokrasinin sonucu olarak ilk kez ortaya atılmıştır. Tek bir liberal muhafazakar boyut çerçevesinde siyasal fikri anlatmaktadır. Eğer herkes kendi çıkarına yarar olacağı konuma en yakın aday için oy verirse, bu durumda aday, medyan seçmenin optimal konumu (pozisyonu)'nu seçerek seçimi kazanır⁵⁹.

Orijinal olarak Bowen tarafından ileri sürülen modellerde, dikkate alınan alternatifler sayısı üzerinde herhangi bir sınırlandırma olmadığında, çoğunluk kuralının medyan seçmen tarafından en çok tercih edilen öneri (teklif) benimsenmesine yol açacağını ispat etmişlerdir. Bu sonuç Bowen dengesi olarak ifade edilebilir. Bowen tarafından geliştirilen bir başka model, bir kalem (madde) üzerindeki kamu harcamalarının düzeyi, medyan seçmen tarafından en çok tercih edilen düzeye ulaşıncaya kadar seçmenlerin çoğunluğunun onayını almaya devam edecektir, şeklindedir. Bir başka model, iki partili bir sistemin, adaylara medyan seçmenin tercihleri ile uyumlu programlar oluşturma yönünde bir teşvik sağlayacağı belirtilmektedir. Programı medyan seçmenin pozisyonuna en yakın olan aday, diğer adayın üstünde seçilmiş olacaktır. Böylelikle, her iki

---

⁵⁹ Mueller, 1976, s. 408.

aday da programlarını medyana doğru hareket ettirme yönünde bir teşvike sahiptirler. Kısacası, buradaki modellerle aynı sonuca ulaşan bir çok medyan seçmen modelleri olduğunu söyleyebiliriz.

Hükümet bütçesini eyalet ve yerel düzeyde analiz ederken ekonomistler genellikle medyan seçmen modeline güvenirlir. Bu yaklaşıma göre, basit çoğunluk kuralı kurumu, politikacıları kendi seçim bölgelerindeki medyan seçmenin tercihleri doğrultusunda bütçeler oluşturmaya itmektir⁶⁰.

Bu durumun ortaya koyduğu gerçek, bir toplumda gelirin yeniden dağılımı söz konusu ve böylece de medyan seçmenin geliri artıyor ise, toplumun kamu malı talebinin artacağı yönündedir⁶¹. Bu şekilde oy maksimizasyonu peşinden koşan politikacıların oyların çoğunluğunu elde edebilmesi için medyan seçmenin tercihlerini dikkate alması gereği, medyan seçmen teorisinin politik süreç açısından önemini göstermektedir. Bu durumu iki partili bir sistemde aşağıdaki Şekil 2 yardımıyla şu şekilde açıklayabiliriz⁶²:

Şekilde gösterilen eğrinin altındaki alan oyların iki parti arasındaki dağılımını göstermektedir. Hem sol hem de sağ uçlarda seçmenlerin çok azı bulunur. Seçmenlerin çoğunluğu ortada toplanır. Gerçek dünyada toplam seçmen oylarının dağılımı bu şekildekinden farklı olabilse de, analizi etkilemeyecektir.

Şimdi, seçimi kazanmada son derece kararlı olan sol ve sağ olmak üzere iki partinin olduğunu farz edelim. Seçmen de kendi tercihlerine en yakın adaya oy verecektir. Bu durumda adaylar seçimi kazanma şansları olmayacağından uçlardaki görüşleri benimsemeyeceklerdir. Mesela sağ partinin adayı A_1 noktası ile belirlenen bir davranış sergilerse, A_1 'in sağındaki alan kadar oy alacaktır. Fakat, solcu partinin adayı B_1 konumundaysa B_1 'in solundaki alan ile B_1A_1 arasındaki oyların yaklaşık yarısını alacak ve seçimi büyük bir çoğunlukla kazanacaktır. Bu nedenle zeki bir politikacı ortaya yakın bir konumu korumaya

⁶⁰ William R. Dougan and Daphne A. Kenyon, "Pressure Groups and Public Expenditures: The Flypaper Effect Reconsidered", *Economic Inquiry*, Vol: XXVI, 1988, s. 159.

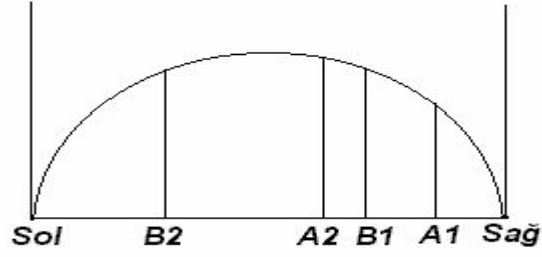
⁶¹ Joseph E Stiglitz, **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çev: Ömer Faruk Batırel), Marmara Ü. Yay., 1996, s. 192.

⁶² Savaş, 1998, ss. 137-140.

çalışır. Böylelikle hem oylarını arttırırken hem de rakibinin çeşitli manevralarla kendi aleyhine seçmen potansiyelini genişletmesine engel olur.

Kısaca, partiler seçimi kazanmak istiyorlarsa, seçimlerde, medyan seçmen grubu adı verilen ve oy dağılımının orta noktasında yer alan seçmenlerin tercihlerini temsil etmeye çalışırlar.

Şekil 2 : İki Partili Sistemde Oy Dağılımı ve Medyan Seçmen

İKİNCİ BÖLÜM

POLİTİK KARAR ALMA MEKANİZMASI VE SEÇİM EKONOMİSİNİN POLİTİK AKTÖRLERİNİN KAMU HARCAMALARINA ETKİSİ

Bu bölümde, seçim ekonomisi sürecinin daha belirgin bir nitelik alabilmesi için öncelikle, politik karar alma mekanizmasının nasıl işlediği ve bu mekanizma içinde yer alan politik aktörlerin özellikleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca, bu mekanizma içerisinde ortaya çıkan temel iki yozlaşma üzerinde durulacaktır. Daha sonra, seçim ekonomisi sürecinde yer alan aktörlerin kamu harcamalarının artışıdaki rolleri ve birbirleriyle olan ilişkilerin bu sürece katkıları üzerinde durulacaktır.

2.1. POLİTİK KARAR ALMA MEKANİZMASI

Ekonomi genel olarak ele alındığında piyasa ve kamu ekonomisi şeklinde iki karar ve tercih alanı ortaya çıkar. Piyasa ekonomisinde üretim ve tüketim kararları arz-talep-fiyat süreci içinde incelenirken; kamu ekonomisinde ise mal ve hizmetler toplumun geneli için üretilmektedir. Dolayısıyla, devletin hem kamusal bir güç hem de ekonomideki birimlerden biri olması nedeniyle, devletin ekonomik birim olarak gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlar piyasa tarafından değil, devletin kamusal güç olarak gerçekleştirdiği politik tercihlerden kaynaklanmaktadır. Böylelikle, piyasa ekonomisindeki arz-talep-fiyat sürecinin yerini kamu ekonomisinde kamusal bütçeleme ve politik süreç almaktadır.

Bu çerçevede politik karar alma mekanizması, başlıca hedeflerin gerçekleştirilmesi için araçların seçimi ve mevcut politikaların hedeflerle

uyumlaştırılması sürecinde siyasal iktidarın karşılaştığı problemler şeklinde tanımlanabilir⁶³.

Siyasal sisteme gelen taleplerin kararlara dönüştürülmesi, kararların uygulanması ve hatta sisteme gelmeden önceki ilk doğuş aşaması da politik süreç içinde cereyan eder. Bu sebeple politik karar alma mekanizması, sınırları kesin olarak belli olmayan yaygın bir politik süreç içinde çalışır. Bireyler kamusal mal ve hizmetlere doğrudan bir ödemede bulunmadıkları için, bu mal ve hizmetlere olan taleplerini piyasa talebinde olduğu gibi yansıtamazlar. Bireyler, kamusal mallara olan taleplerini ancak politik karar alma mekanizmasıyla açıklayabilirler. Şöyle ki, devlet bütçesi toplumdaki bireylerin kamusal mal talepleriyle kamusal malların maliyetine nasıl katılacaklarını gösteren bir plan olduğu için, bireylerin tercihlerini ne dereceye kadar açıklayabildikleri, bütçeleme sırasında kullanılan oylama yöntemlerine bağlı olmaktadır⁶⁴.

Demokratik toplumlarda bireyler aynı zamanda seçmen oldukları için talep ettikleri kamusal mal ve hizmetlerin miktarını siyasal yoldan yani seçim ve temsil yoluyla bildirmek zorundadırlar. Oy ve fayda maksimizasyonu ilişkilerinin çıkış noktasının temelinde bu politik süreç vardır.

2.1.1. Politik Karar Alma Mekanizmasının Tarafları

Belirli bir politikanın yapımı veya uygulaması karar alma mekanizmasında yer alan tarafların çıkarları ile aynı yönde olabileceği gibi çıkarlarına ters de düşebilir. Bu sebeple bütün politik faaliyetler karar alma sürecini etkilemeye yöneliktir. Politik karar alma mekanizması, içinde çok sayıda faktörün rol oynadığı ve oldukça karmaşık yapıları bir politika yapım süreci olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla, belirli bir politikanın gerek yapım aşaması gerekse uygulama aşaması karar alma mekanizması içinde yer alan tarafları etkiler⁶⁵.

---

⁶³ Orhan Şener, a.g.e., 2001, s. 119.

⁶⁴ Orhan Şener, **Siyasal Karar Alma Mekanizmasının Ekonomik Yorumu**, Kalite Matbaası, Ankara, 1980, s. 12.

⁶⁵ Coşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici, "Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri", **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 1, Yıl: 1, 2001, s. 86.

Politik karar alma mekanizmasının tarafları; siyasal partiler, seçmenler, bürokrasi ve baskı gruplarıdır.

2.1.1.1. Siyasal Partiler

Siyasal partiler, bir program çerçevesinde siyasal kararları etkilemek ve bu amaçla siyasal iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenmiş kuruluşlardır. İktidarı ele geçirme amacıyla olan siyasal partileri, ülke çapında örgütü bulunan ve toplumda siyasal dayanak arayan kurumlar olarak da tanımlamak mümkündür⁶⁶.

Siyasal partilerin yapısal farklılıkları, toplumsal tabanlarının dolayısıyla da ideolojilerinin farklılığını yansıtır. Bu nedenle siyasal partiler, çeşitli toplum kesimlerinin siyasal temsilciliği işlevini de yüklenirler. Her partinin belli toplum kesimlerinin temsilciliği görevini yüklenmesi, demokrasilerde parti sayısının artmasına ve ideolojik nitelikli partilerin çoğalmasına neden olmaktadır. Bu tür uygulama ise, birinci bölümde belirtilen partizan politik konjonktür dalgalanmalarının kaynağını teşkil etmektedir. Diğer taraftan, siyasal iktidarı ele geçirme veya iktidarı elde tutma mücadelesi, partileri bazı davranışlara itmektedir. Örneğin, iktidardaki parti yada partilerin yeniden seçilmeyi garanti altına alacak politikaları uygulamaları gibi, iktidardaki parti, sadece yandaşlarının isteklerine değil, bütün halkın isteklerine cevap verme durumundadır. Bu nedenle gelecek seçimleri düşünüp, çoğunluğun isteklerine uygun hareket etmeye çalışacaktır⁶⁷.

2.1.1.2. Seçmenler

Bir toplumda bireylerin kamu ekonomisi kararlarına katılmaları çeşitli şekillerde olabilir: oy vermek, parti kurmak, partiye girmek, seçimlerde aday olmak v.b. gibi. Bunun en basit şekli oy kullanmaktır. Oylama ile bireyler (seçmenler) en fazla fayda bekledikleri siyasal partiye oy verirler⁶⁸.

---

⁷⁹ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1987, s. 180.

⁶⁷ Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler** (Çev: Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1986, s. 42.

⁶⁸ Aktan ve Dileyici, 2001, s. 90.

Seçmenler kendilerini temsil edecek politikacıların seçimi yönünde oy kullanırken belirli bir fayda umarlar. Dolayısıyla seçmenlerin bu sürece katılmaları bir çıkara dayalıdır⁶⁹.

2.1.1.3. Bürokrasi

Genel anlamda bürokrasi; belirli kamusal amaçları yerine getirme konusunda görevlendirilmiş memurların oluşturduğu hiyerarşik bir organizasyon olarak tanımlanır⁷⁰. Bir başka ifadeyle; bürokrasi, siyasal iktidarın bir tasarrufu ile yani atama yoluyla göreve getirilmiş olan devlet memurları ve idare örgütüdür.

2.1.1.3.1. Downs'a Göre Bürokrasi Anlayışı

Anthony Downs, yazdığı “Inside Bureaucracy” (1967) isimli çalışmasında kamusal tercihler kuramı açısından bürokratik davranışı incelemiştir. Bu çalışmasında Downs, bürokrasiyi, yönetimin etkinliğini sağlayan bir araç olarak ifade etmektedir.

Downs'a göre bürokrasi şu dört özelliğe sahip bir kurum olarak tanımlanmaktadır⁷¹:

- a) Büro üyeleri uzman kişilerdir. Üyeler çalışma saatlerinin çoğunu burada geçirmektedir.
- b) Büro üyelerinin gelirlerinin çoğalması organizasyondaki personel sayısına bağlıdır.
- c) Ücret, terfi ve personel alımları bir takım kuramsal esaslara dayanmaktadır.
- d) Çıktılarını piyasada doğrudan ve dolaylı pazarlayamayan bir organizasyondur.

---

⁶⁹ Kenan Bulutoğlu, **Kamu Ekonomisine Giriş**, (4. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 122.

⁷⁰ Bilal Eryılmaz, **Bürokrasi ve Siyaset**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 6.

⁷¹ Edward S. Quade, **Analysis for Public Decisions**, (Second Edition), Elsevier Science Publishing, NewYork, 1982, s. 149.

2.1.1.3.2. Niskanen'e Göre Bürokrasi Anlayışı

Kamusal tercihler kuramı çerçevesinde kavramı ele alan Niskanen'e göre; bürokrasi kavramı, siyasi iktidarın politikalarını uygulamaya koyan ve devletin günlük hizmetlerini gören memur ve benzeri görevlilerden oluşan idari yapının genel adı olarak tanımlanmıştır⁷². Bu yapının modern kurumun temeli olduğunu kabul etmekle beraber iyi işletilmemesinin ve işletilmesindeki aksaklıkların etkisizliğe yol açacağını belirtmektedir.

Kamusal mal ve hizmetin arzcuları olan bürokratlar, maliyet ve üretim fonksiyonları hakkında iktidar partisinden daha çok bilgiye sahiptir. İktidar partisinin edinebildiği bilgiler ise orantısız ve çelişkilidir. Böylece, bürokrat bir bütçeyi elde ettiğinde tüketici artığı oluşabilmektedir⁷³.

Niskanen modeli, iktidar partisinin bürokrasinin taleplerini karşılaması sırasında yetersiz bilgiye sahip olduğu için bürokratların isteklerine boyun eğdiği varsayımlarına dayanmaktadır. Ancak bu yetersiz bilgi düzeyine ve büroların monopol etkisine rağmen iktidar partisi bütçeleme sürecinde ortaya çıkabilecek sıkıntıları hissetmekte ve seçmenden daha fazla vergi istemenin oy olarak maliyetini de çok iyi bilmektedir. Bu sebepten iktidar partilerinin, bürokratin ödenek taleplerine direnç göstermeyeceği varsayımının yanıltıcı olduğu ifade edilmektedir⁷⁴.

Özetle, Niskanen'in temel modeli, bürokratların geniş bütçeden yalnızca fayda kazanma ve monopol gücü en üst düzeye çıkarma konusundaki çabalarını temel almaktadır. Bürokratların bu çabalarına bağlı olarak, büro çıktısı, pareto etkinliğini sağlayan düzeyin ötesinde oluşacaktır.

---

⁷² Vural Savaş, **Anayasal İktisat**, 1993, s. 15.

⁷³ C.V. Brown ve P.M. Jackson, **Public Sector Economics**, Martin Robertson, Oxford, 1982, s. 202.

⁷⁴ Bulutoğlu, 1988, s. 162.

2.1.1.4. Baskı Grupları

Baskı grupları; lobi, çıkar grubu, örgütlü grup, siyasal grup, sivil toplum kuruluşları v.b. isimlerle de anılmaktadır. Ancak ortak bir çıkar etrafında toplanan bu topluluklar, aralarında bazı farklar bulunmakla birlikte kısaca baskı grubu olarak anılmaktadır. Baskı grupları, bir takım ortak çıkarlar etrafında toplanmış olan ve işbirliği içerisinde resmi kurumlarla temasa geçerek görüş ve isteklerini bu yolla ilettikleri taktirde, daha iyi sonuç alabileceklerini düşünen örgütlü gruplardır⁷⁵. Bir başka tanımla baskı grupları, ortak çıkar ve amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla bir araya gelen ve politik süreçte yer alan örgütlü gruplar şeklinde ortaya çıkmaktadır⁷⁶. Dolayısıyla baskı grupları, siyasal iktidar ve yönetim üzerinde çeşitli yollardan etkili olan ve örgütlenmiş çıkar gruplarından başka bir şey değildir.

Baskı grupları bir taraftan resmi kişilerle kurdukları ilişkilerle doğrudan baskı kurmaya çalışırken, diğer taraftan da topluma yönelik propaganda ile dolaylı baskı oluşturmaya çalışırlar. Bu nedenle politik karar alma mekanizmasını etkilemenin yolu her zaman toplumu etkilemekten geçmektedir. Baskı grupları toplumu etkilemeye çalışarak istekleri doğrultusunda bir kamu oyu oluştururlar ve halkı bu yönde koşullandırırılar. Böylece, seçim kampanyaları için etkili bir seçmen sağlayabilir ve istedikleri bir adayın seçilmesini sağlayabilirler⁷⁷. Oy'un önemli bir baskı aracı olarak kullanılması yolu ile politikacıların etkilenmesi ve harcamalarda bu ilişki çerçevesinde artışların olması hususlarına bundan sonraki kısımlarda değinilecektir.

2.1.2. Politik Karar Alma Mekanizmasında Ortaya Çıkan Yozlaşmalar

Yozlaşma kavramı gerek toplum bilimlerinde gerekse siyaset bilimi literatüründe tamamen açıklığa kavuşturulmuş bir kavram değildir. Bunun nedeni

---

⁷⁵ Bilal Eryılmaz, a.g.e., 2002, s. 106.

⁷⁶ Mancur Olson, **The Logic of Collective Action**, Harvar University Press, Massachusetts, 1965, s. 15.

⁷⁷ Bilal Eryılmaz, a.g.e., 2002, s. 107; Savaş, a.g.e., 1993, s. 10.

belirli bir yozlaşmanın hangi değer veya kritere göre ele alınacağı ile ilgilidir. Buna rağmen, Prof. Ateş'e göre yozlaşma, bir toplumda genel düzeni sağlayan, başarısı denenmiş ve kanıtlanmış ve genel çıkarı gözetme konusunda belli bir düzeye ulaşmış kurallar zinciri ve ahlaki değerlerin; dıştan empoze edilen ve özellikle toplumsal kuralları ve ahlaki değerleri alt üst eden ve bireysel çıkarı toplum çıkarlarının önüne geçiren bir anlayışla değiştirilmesidir.⁷⁸

Politik karar alma mekanizmasından çıkan kararlar tüm toplumu ilgilendirdiği için, bu süreçte başlayan bir yozlaşma da tüm topluma yayılacaktır. Özellikle kamu ekonomisi kararlarının politik süreçte alınması yozlaşmayı bu sahaya da yayarak, kamu ekonomisinde disiplinsizliğe ve rant toplumu oluşumuna neden olacaktır.

2.1.2.1. Politik Yozlaşma

Günümüz demokrasilerinde politik yozlaşma, çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bunlar politik karar alma süreci ile doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilgili olabilmektedir. Piyasalarda olduğu gibi, politik alanda da özel çıkar motifiyle hareket etmek çeşitli yozlaşmaların temel nedenidir.

Politik karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin (seçmenler, politikacılar, bürokratlar, baskı ve çıkar grupları) özel çıkar sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini, ahlaki ve kültürel normları ihlal eden davranış ve eylemlerde bulunmalarına politik yozlaşma denir⁷⁹.

Politik yozlaşma, yozlaşma eylem ve etkinliğinin kendini politik alanda göstermesidir. Politik alan yozlaşmaya en elverişli alandır. Çünkü toplumda en geniş kaynak ve fırsatlara tasarruf edebilme imkanı, ancak siyasi mevkilerde bulunanlar için söz konusudur.⁸⁰

⁷⁸ Toktamış Ateş, "Siyasette yozlaşma", **Yeni Türkiye**, Sayı: 13, 1997, ss. 83-90.

⁷⁹ A. Yılmaz Gündüz, "Demokratik Süreç İçerisinde Politik Yozlaşma Ve Rant Ekonomisi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 10, Yıl: 33, 1996, s. 41.

⁸⁰ Mustafa Erdoğan, "Siyasal Yozlaşma ve Türkiye Örneği", **Yeni Türkiye**, Sayı: 13, 1997, s. 162.

Politik yaşamdaki kısa vadeli düşünce alışkanlığı da bir yozlaşma nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek seçmenler gerekse politikacılar, politik yaşamda daima günlük ve kısa dönemli hesaplara göre hareket etme eğilimindedir. Seçmenler çoğu defa seçim öncesinde elde ettiklerine bakarak oy kullanmaktadır. Örneğin; seçimlerden önce yapılan maaş artışları, tarım ürünleri destekleme fiyatlarının arttırılması gibi kararlar, seçmenlerin iktidardaki politikacıyı değerlendirmesinde etkili olmaktadır. Diğer taraftan politikacılar, “en iyi politikanın seçimi kazandıracak politika” olduğu şeklindeki yaklaşımı benimsemekte ve buna göre hareket etmektedir⁸¹. Seçim kazandıracak politikaların önemli bir kısmı seçimler öncesinde göz boyamaya yönelik politikalar şeklindedir. Politikacıların bu tarz davranışı uzun vadede ekonomik ve siyasal denge üzerinde tahripkar etkiler meydana getirmektedir.

2.1.2.2. Ekonomik Yozlaşma

Ekonomik yozlaşma kavramının temelinde siyasal iktidarların ekonomi yönetimi anlayışı yatmaktadır. Bu anlayış daha çok popülist bir nitelik taşımaktadır. Siyasal iktidarların ekonomi yönetiminde sahip oldukları inisiyatifleri kendi politik çıkarları doğrultusunda muhalefete karşı hissedilir bir haksız rekabet unsuru olarak kullanmaları popülist bir yaklaşımdır.⁸² Siyasal iktidarların bu amaçla ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale etmesi söz konusudur. Ancak burada devletin esas müdahale amacı ekonomiyi belli bir istikamete yöneltmek değil, kendi politik avantajlarını arttırmak yönündedir.

İkinci özellik; siyasal iktidarların politik rekabet ortamı içinde ekonomiyi siyasi bir haksız rekabet unsuru olarak kullanmalarıdır. Bu çerçevede kısa dönemde sonuçlar verebilen ve halkı memnun eden ekonomik kararlar alınır. Memur ve ücretlilerin maaş ve ücretlerinin arttırılması, büyük veya küçük yatırımların temellerinin atılması v.b. gibi bu duruma örnek verilebilir.

---

⁸¹ Aktan, 1994, s. 46.

⁸² Erdal Türkkan, “Popülist Ekonomi Yönetimi Anlayışı ve Geniş Anlamda Siyasi Kirlenme”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 13, ss. 556-576, 1997, s. 558.

Üçüncü özellik olarak ise, bireylerin ya çok kısa yada çok uzun vadeli suni hedeflere endekslenmesi ve kendi zaman tercihlerini kullanamamalarıdır. Bu durum bireylerin bir karar birimi olmaktan çıkarak, devletin güdümünde hareket eden bir obje veya hesap birimi haline gelmelerine neden olmaktadır. Bahsedilen tüm bu özelliklerin sonucu olarak siyasal iktidarların ekonomi yönetimi anlayışı, hem demokrasinin hem de ekonominin yozlaşmasına neden olmaktadır⁸³.

2.2. SEÇİM EKONOMİSİNİN KAMU HARCAMALARINA ETKİSİ VE POLİTİK AKTÖRLERİN ROLLERİ

Siyasal karar alma süreci, içinde yer alan aktörlerden oldukça fazla etkilenmektedir. Kamusal kaynak tahsisinde bu aktörlerin kendi çıkarlarını öne çıkararak kamusal kaynaklardan yararlanmak istemeleri, belli yozlaşmaların ortaya çıkmasına ve dolayısıyla harcamalarda popülizme dayanan artışlara yol açmaktadır.

Diğer taraftan, kamu açıklarının politik süreçte yaşanan çekişme, rekabet ve istikrarsızlıklara bağlı olarak artacağını savunan araştırmalar maliye literatürü içinde gittikçe artmaktadır. Bir ülkedeki siyasal partilerin politik ve ideolojik kutuplaşma dereceleri arttıkça, her dönemde denk bir bütçe için optimal politikalar uygulanmaya çalışılsa bile, yine de bütçe açıklarının büyüyebilecektir⁸⁴.

2.2.1. Siyasal – Ekonomik Yaklaşımlar

Bu başlık altında kamu harcamalarındaki artışı seçim ekonomisi ile açıklama girişimlerini inceleyeceğiz. Kamu sektöründe üretilen mal ve hizmetler için bir piyasanın var olmaması, kamu harcama kararı veren hükümetlerin gerekli mal ve hizmet miktarını belirlemelerini sağlayacak teknik bir rehberin olmaması piyasa dışı karar alma mekanizmalarının önemini arttırmaktadır. Kamu harcama kararı sonuçta politik otorite tarafından verilir. Ancak, bu kararlarda bir dizi ekonomik, politik ve ideolojik faktörlerin etkisinde kalır. Siyasal ekonomik

⁸³ Türkkan, 1996, s. 123.

⁸⁴ Gülay Coşkun, **Devlet Bütçesi**, (4. Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s. 181.

yaklaşımların ortak özelliği, kamu harcamaları artışının incelenmesinde bireysel davranışı esas alması ve bireysel davranışın demokratik siyasal sistem içinde kamu harcamalarını nasıl etkileyeceğinin araştırılmasıdır.

Demokrasi Schumpeter'e göre "bireylerin politik kararlara varmak üzere halkın oyu için rekabetçi bir mücadele sonucu karar alma iktidarını kazandıkları bir kuramsal sistemdir"⁸⁵.

Bu demokrasi teorisi daha sonra siyasal ekonomik yaklaşımlarda diğerleri için hareket noktasını oluşturmuştur. Modeldeki en temel varsayımlardan biri, politik otoritenin amacının en yüksek düzeyde siyasal desteği sağlamak istemesidir. Ayrıca, politik otoritenin belli aralıklarla seçimlerin yapıldığı demokratik bir toplum yapısı içinde bulunduğu, başlıca amacının yeniden seçilmek olduğu ve siyasal iktidarı daha önce ele geçirmemiş olan partilerin başlıca amaçlarının da iktidara gelmek olduğu varsayılmaktadır. Modelde, çoğunluk oylarını alması bile en fazla oyu alan parti gelecek seçimlere kadar iktidarı elinde bulundurmaktadır. Demokratik sistemin ana amacı seçimlerle iktidarı belirlemektir. Bu çerçevede, partiler ve hükümetler oylarını, seçmenler de faydalarını maksimize etmeye çalışırlar. Siyasal parti, amacı siyasal iktidarı ele geçirmek olan bir ekip olarak tanımlanmaktadır. Siyasal partilerin amacı toplumda etkin kaynak tahsisini sağlamak değil, yeniden seçilebilmek için alacakları oyları maksimize etmeye çalışmaktır⁸⁶.

Siyasal iktidarlar, seçimleri kazanabilmenin gerektirdiği oy oranını sağlayabilmek için, uyguladıkları politikalarla seçmen davranışı arasında nasıl bir ilişki olduğunu saptamak zorundadırlar. Buna göre de seçim öncesi veya sonrasında kamu harcamalarında değişikliklere gideceklerdir. Modeldeki söz konusu ilişki seçmenin siyasal davranışının rasyonel olduğu varsayımından kaynaklanır. Buna göre her seçmen oyunu kendisine daha çok yarar sağlayacağına inandığı siyasal partiye verecektir. Seçmenin tercihler arasında yapacağı seçimde davranışını siyasal iktidarın kendisine sağladığı kişisel yararlar, bunun kişisel

---

⁸⁵ J. A. Schumpeter, **Sosyalizm ve Demokrasi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1977, s. 213.

⁸⁶ Orhan Şener, a.g.e., 1980, s. 14.

bedelini karşılaştırması sonucunda en yüksek fayda düzeyini veren yada vermesi söz konusu olan politika belirleyecektir⁸⁷. Söz konusu rekabetçi ortam içinde en önemli politika araçları kamu gelir ve giderleri olmaktadır. Modelin kamu harcamalarına uygulanması da çok açıktır: “modelimizde siyasal iktidar oy sayısını en yüksek düzeye çıkarmayı amaçladığı için, oy miktarını en çok arttıracak harcamayı buna karşılık bedeli açısından en az oy kaybını gerçekleştirecek finansmanı gerektirecek politikaları uygulayacaktır”⁸⁸.

Sonuç olarak, kamu harcamaları, kamu harcama kararını verenlerin oy maksimizasyonu hesapları tarafından belirlenmektedir.

Oy maksimizasyon modeli kamu harcamalarının artışını açıklayan çeşitli yaklaşımlarda kullanılmıştır. Bunlar arasında “politik konjonktür teorisi” oldukça önemlidir.

Politik konjonktürün varlığı, işsizlik gibi bir durumda, işsizlik oranının seçimlerden önce ve sonra azaltılması için kamu harcamalarının artışı sonucunu doğuracaktır. İktidarda bulunanlar yeniden seçilme şanslarını arttırabilmek için kamu harcamalarını arttıracaklar, iktidarda olmayanlar da siyasal desteklerini maksimize edebilmek için kamu harcamalarının artışlarına yol açan harcama programları vaat edeceklerdir. Tüm bunların etkisi ise kamu harcamalarında artışlar olabilecektir⁸⁹.

2.2.2. Politik Aktörler ve İlişkileri

Politikacılar iktidar olmak ve yeniden seçilmek için seçmenlerden oy isterlerken, seçmenler ise kişisel faydalarını maksimize edici politikalara oy verirler. Böylece seçmenlerin bireysel faydalarının maksimize edilmesi amacı, seçimler vasıtasıyla oy maksimizasyonu amacına dönüşür. Politikacılar da seçmenlerin tercihlerini karşılayacak ve oy maksimizasyonu amacına hizmet

---

⁸⁷ A.g.e., 15.

⁸⁸ A.g.e., 52.

⁸⁹ Bilal Eryılmaz, **Kamu Yönetimi**, Erkam Matbaası, İstanbul, 2000, s. 320-321.

edecek mal ve hizmetlerin tedarikine ilişkin politikalar ile hükümet programını uygulayıp yürütecek olan bürokratların atamasını yaparlar. Bürokratlar da daha üst görevler için yarışacaklarından dolayı politikacıların oy maksimizasyonu amacı bürokratların makam maksimizasyonu amacına, bürokratların makam maksimizasyonu amacı da politikacıların oy maksimizasyonu amacına dönüşür. Dolayısıyla, bu politik aktörlerin amaçlarının bileşimi ve ortak sonucu olan bütçe maksimizasyonu, her üç aktörün amaçlarına hizmet eder. Ancak, burada önemli olan nokta, bütçe maksimizasyonunun kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin maksimizasyonundan çok kamu harcamalarının arttırılması yönünde olmasıdır. Böylece, bütçe maksimizasyonu, bütçe açıkları maksimizasyonuna dönüşmektedir⁹⁰.

Bu çerçeve içerisinde aşağıda politik aktörler arasındaki ilişkilerin özellikle seçim ekonomisi sürecindeki kamu harcamaları üzerindeki arttırıcı etkileri üzerinde durulacaktır.

2.2.2.1. Seçmen - Politikacı İlişkileri

Politikacıların ve siyasi partilerin oy maksimizasyonu amacı esas olarak seçmenlerin fayda maksimizasyonu amacının bir fonksiyonudur. Bu nedenle, politikacıların heterojen olan seçmenlerin çeşitli tercihlerini karşılamak için medya seçmenin tercihlerini dikkate alarak, kamu harcamalarını mümkün olduğu kadar arttırmaya ihtiyaç duyarlar. Özellikle, seçim öncesi ve sonrasında bu durumla daha sık karşılaşılır. Diğer bir deyişle, seçmenler fayda elde etme motifiyle oylamaya katılırken, politikacılar da oy maksimizasyonu amacıyla hareket ederler. Bu nedenle seçmenler çıkarlarını en iyi şekilde sağlayacak adaylara oylarını verirken, politikacılar da seçmenlerin fayda maksimizasyonunu gerçekleştirecek harcama programlarını hazırlayacaklardır⁹¹.

Siyasi partilerin seçimler öncesinde uygulanacağını vaat ettiği politikalar, siyasi partilerin seçim kazanma amaçlarına ulaşmak için yararlandıkları araçlar

---

⁹⁰ Murat Tenekecioğlu, “Bütçe Maksimizasyonu: Sebepler, Sonuçlar ve Öneriler”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:3, Yıl:1, 2001, s. 51.

⁹¹ Orhan Şener, a.g.e., 1980, s. 16.

konumunda olduğu için hükümetler izleyecekleri politikalara karar verirken seçmenlerin oyları aracılığıyla verecekleri tepkileri de dikkate almak durumundadırlar. Bu nedenle hükümetlerin ekonomiyi, en fazla oy kazanacak şekilde manipüle ettikleri kabul edilmektedir. Bu kapsamda, hükümetlerin seçim öncesi genişletici politikalarla ekonomiyi manipüle etme eğilimi oy maksimizasyonu sürecinin bir sonucu olmaktadır⁹².

Özellikle, seçim öncesi vaatler yarışı bütçe üzerindeki etkisini doğrudan gösterir. Bu dönemde harcamalarda büyük artışlar olur. Örneğin; memur maaşlarına zam, tarım ürünlerindeki destekleme fiyatlarının arttırılması gibi. Bu gibi personel ve transfer harcamalarındaki artış, yatırım harcamalarının payını düşürür. Kamu harcamalarının en önemli artış nedeni seçim öncesinde uygulanan bu tür politikalar⁹³.

2.2.2.2. Politikacı - Bürokrat İlişkileri

Kamu sektörü karar alma süreci içinde bürokratlar kararların alınması için gerekli bilgileri tedarik ederler ve politikacılar da kararları alırlar. Bir anlamda politikacılar bürolar ve bürokratlar tarafından üretilen kamu mal ve hizmetlerinin tek alıcısıdır. Bürokratlar da seçmenler ve politikacılar gibi, kamu çıkarlarından daha çok kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Nitekim, Niskanen'e göre bürokrat, büronun bütçe büyüklüğünü maksimize etmenin yollarını araştırmaktadır⁹⁴.

Politikacıların, seçmenlerin tercihlerini karşılayacak bürokratları ataması, bürokratların da politikacıların oy maksimizasyonu amacına hizmet etmesini sağlayarak kamu harcamalarında etkin olmayan kaynak tahsislerinin yapılmasına yol açmaktadır.

---

⁹² Funda Telatar, "Parlamente Sistemlerde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori Ve Türkiye İçin Bir Uygulama", **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 4, 2000, s. 138.

⁹³ Dilek Dileyici ve Özlem Özkıvrak, "Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Ereyonu ve Açık Bütçe Politikası", **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 3, 2001, s. 93.

⁹⁴ S. Wayne Parson, **Public Policy: An Introduction to The Theory and Practice of Policy**, Edward Elgar Publishing Limited., Cheltenham, 1997, s. 307.

Özellikle Niskanen'in temel bürokrasi modeli bütçe maksimizasyonuna dayanmaktadır. Niskanen'e göre, tüm bürokratik fayda boyutları büronun toplam bütçesinin bir fonksiyonudur. Niskanen, bürokratların maliyet ve gelirler arasındaki farkı maksimize eden çıktı düzeyinin aksine elde edilebilecek en yüksek bütçeyi sağlama mücadelelerine dikkat çekmiştir⁹⁵.

2.2.2.3. Bürokrat ve Seçmen İlişkileri

Bürokratlar ile hizmet verdiği vatandaşlar arasında büronun imkanlarının genişletilmesi konusunda açık veya kapalı bir işbirliğinin varlığı kamu harcamalarının genişlemesindeki önemli diğer bir etkidir. Büronun yaptığı iş sürecinin uzun ve masraflı olduğunu gören vatandaşlar bu aksaklığın ve gecikmenin nedeninin yetersiz kadro, elverişsiz bina ve teknik yetersizlik gibi faktörlerden kaynaklandığını düşünürler. Çünkü, şikayetçi oldukları bürokratlar, kendilerini daima bu tür imkansızlıklar arkasına saklanarak savunurlar. Söz konusu büronun hizmetlerinden yararlanan baskı grupları, büronun genişlemesi için siyasi otorite üzerine baskı uygularlar. Sonuç olarak, büronun hizmetlerini talep edenler ile bu malları hükümet adına arz edenler birleşir ve büronun hizmet üretim kapasitesini olması gerekenin üzerine çıkarırlar⁹⁶.

Kamu harcamalarının artmasında bürokratların seçmen davranışlarını da belirtmek gereklidir. Çünkü, bürokratlar da seçmendirler ve belirtilen fayda fonksiyonlarını elde etmek amacı ile oyunu kullanacaktır. Kamu kesiminin büyümesi ve bürokratların gelirleri arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır⁹⁷.

Geliştirilen bir modelde seçmen ile bürokratlar arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bu modelde, bürokrasinin seçmenleri, belli bir kuramsal ortam içinde tercih ettikleri düzeyden daha yükseğini tercih etmeye ikna edebileceğini belirtmişlerdir⁹⁸.

---

⁹⁵ Akalın, a.g.e., ss. 110-111.

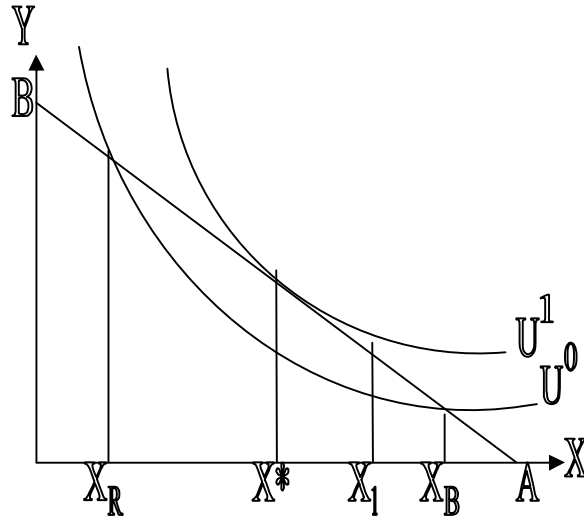
⁹⁶ A.g.e., s. 112.

⁹⁷ A.g.e., s. 112.

⁹⁸ Horst Hanusch, "Kamu Sektöründe Etkinsizlikler: Talep ve Arz Yönleri", (Çev.: Sabri Tekir), http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tekir-hanusch-kamu-etkinsiz.htm, 18.05.2006.

Modelin birinci varsayımı, bürokratların her bir seçim bölgesindeki seçmenleri tanıdığıdır. Modelde; X, büro harcamalarını ve Y, özel mala ilişkin tercihleri olan her hangi bir seçmeni ifade etmektedir. Tercihler, Şekil 3'deki farksızlık eğrileriyle ifade edilmiştir. Her bir seçmenin sınırlı gelirleriyle bürokrasi harcamalarının belirli bir kısmını ödedikler varsayılmıştır. AB doğrusuyla X ve Y arasındaki değişim ifade edilmiştir.

Şekil 3 : Romer-Rosenthal Modeli

Seçmen, büro bütçesi için X^* düzeyini tercih etmektedir. Seçmen X_R 'i tercih ettiğinde, X_B ile X_R arasındaki her hangi bir X düzeyi için oy kullanacaktır.

Büro harcama düzeyinin, X_R ilk düzeyine bağlı olarak tercih edildiği modelde belirtilmiştir. Şekil-4'deki seçmen, maksimum X düzeyini elde etmek için, düşük olan X_R 'yi yükseltmek amacıyla mücadele edecektir. Bu, ortanca seçmenin özelliği olup, ortanca seçmenlerin tümü için geçerlidir. Bürokrasinin yeterli çoğunluğu sağladığı varsayımı altında, X düzeyi X_R 'den büyük olacaktır. Ancak, toplumun tüm olası X düzeylerinde seçim yapmadığı düşünülüyorsa, tercih, büro tarafından önerilen X_1 düzeyidir. Büronun önerdiği miktarın referandumda oyların çoğunluğunu sağlayamaması durumunda, X düzeyi anayasa tarafından kabul edilmiş olan X_R düzeyidir. X_1 ve X_R arasında ortanca seçmen

X₁'i tercih eder. Çünkü büro harcamalarına karşılık gelen miktar X_R , ortanca seçmenin en çok tercih ettiği X*’dan küçük olduğu için, bürokrat ortanca seçmeni en çok tercih ettiği X₁'in üzerinde bir bütçe harcaması miktarını, X₁' de oy vermeye razı edebileceklerini belirtmiştir⁹⁹.

Bu çerçevede bürokrasi ve seçmen arasındaki ilişkinin sonucuna göre dolaylı olarak kamu harcamalarının da artacağını ileri sürülmüştür.

2.2.2.4. Politikacı - Baskı ve Çıkar Grubu İlişkileri

Siyasal iktidarı ele geçirmeden yasama organının kararlarını etkilemeye çalışan ve organize olmuş çıkar grupları, baskı grubu olarak tanımlanmaktadır. Baskı gruplarının politik karar alma süreci içindeki önemli rolü toplumun yararı anlamında bir yararın olmadığı, sadece özel çıkarların varlığında belirlenmektedir¹⁰⁰.

Burada göze çarpan temel kriter, grubun iktidarla yada başka bir deyişle siyasal karar alma süreci ile karşılaştığında çıkar grubu, karşılaştıktan sonra da baskı grubu niteliği taşımasıdır¹⁰¹. Baskı grupları siyasi otoriteden isteklerini elde edebilmek için çeşitli yöntemler kullanırlar. Bunlardan en önemli ikisi aşağıdaki gibidir:

a) Özellikle, seçimlerin yaklaştığı dönemlerde parlamento adaylarını ve parlamenterleri desteklemeyecekleri şeklinde tercih etmektedirler,

b) Baskı grupları, mali olanaklardan yararlanarak, bazı siyasi partileri seçimler sırasında desteklerler. Böylece, bazı parlamento üyelerinin baskı

---

⁹⁹ Horst Hanusch, “Kamu Sektöründe Etkinsizlikler: Talep ve Arz Yönleri”, (Çev.: Sabri Tekir), http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tekir-hanusch-kamu-etkinsiz.htm, 18.05.2006.

¹⁰⁰ Münci Kapanı, **Politika Bilimine Giriş**, (3. Baskı), A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 468, Ankara, 1983, 156-157.

¹⁰¹ Mehmet Akad, **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2138, Fakülte Matbaası., İstanbul, 1976, s. 63.

grubunun çıkarlarını savunması sağlanmış olur. Bu da bir şekilde harcamalar üzerinde etkisini gösterir¹⁰².

Demokrasilerin temel kurumlarından olan partilerin yozlaştığı ülkelerde hemen hemen bütün ekonomik, sosyal, ticari ve ideolojik çıkar grupları devletten bazı şeylerin desteklenmesini, düzenlenmesini veya engellenmesini istemektedirler¹⁰³. Örneğin; ülkemizde bir baskı grubu olarak ziraat odalarının hükümetleri destekleyerek, bazı ürünlerin destekleme alım fiyatlarını yükseltmişlerdir. Temel özelliği seçilmiş ve tekrar seçilmeye muhtaç olan siyasi iktidarlar ise çıkar gruplarından gelen çoğu defa birbirleriyle çelişen bu isteklere karşı koymamakta ve devlet müdahalesinin gerçekten gerekip gerekmediğini incelemeyen ve böyle bir müdahalenin toplumsal maliyetini dikkate almadan bu istekleri karşılamaya çalışmakta ve bu durum etkisini kamu harcamaları üzerinde göstermektedir¹⁰⁴.

Kısacası; siyasi iktidarların seçimi kazanmak endişesiyle baskı gruplarından etkilenerek yaptığı müdahalelerle ekonomi hem politize edilmiş olmakta hem de piyasanın etkinliği zayıflamaktadır.

---

¹⁰² Bilal Eryılmaz, **Bürokrasi ve Siyaset**, 2002, ss. 205-206.

¹⁰³ Gündüz, 1996, s. 45.

¹⁰⁴ Gündüz, 1996, s. 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 1950 – 2006 ARASINDA YAPILAN GENEL SEÇİMLERİN KAMU HARCAMALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1943 yılından sonraki çok partili döneme kadar yapılan seçimlerde, I. Meşrutiyet döneminde çıkarılmış İntihab-ı Mebusan Kanununa göre iki dereceli ve çoğunluk esasına dayalı ve çeşitli değişikliklerle uygulanmış olan bir yöntem izlenmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk seçim kanunu 14 Aralık 1942 tarihinde kabul edilen 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunudur. Bu kanuna dayanılarak yapılan 1943 seçimleri de tek partili siyasi yaşamın son seçimi olmuştur. 1946 tarihinde yapılan çok partili siyasal yaşamın ilk seçiminden hemen önce çıkarılan 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunuyla iki dereceli seçim sistemi yerini tek dereceli seçim sistemine bırakmıştır.

1950 yılında özellikle seçim güvenliği sorununa karşı çıkarılan 5545 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”, çeşitli teknik düzenlemelerle 1960 askeri müdahalesine kadar kullanılmıştır. Bu tarihte feshedilen parlamentonun görevlerini Milli Birlik Komitesi devralmıştır. Bu komite 13 Aralık 1960’da kabul ettiği yasa ile Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi’nden oluşan bir Kurucu Meclis kurulmasını öngörmüştür. Bu Meclisin hazırladığı anayasa 1961’de halk oyuna sunularak kabul edilmiştir. 1961 Anayasasına göre TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki meclisten oluşmaktadır.

Seçim sistemleri ayrıca çıkarılan seçim yasalarınca düzenlenir. Bu sistem 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar uygulanmıştır. Bu müdahale sonucu kurulan Danışma Meclisi içinden seçilen Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan Anayasa Tasarısı, Milli Güvenlik Konseyince bazı değişiklikler yapılmak suretiyle 7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunulmuş ve kabul edilmiştir. Buna göre TBMM yalnız Millet Meclisi’nden oluşmaktadır. Millet Meclisi genel oyla seçilen milletvekillerinden oluşur. Milletvekili seçilme yaşı 30,

milletvekilliği süresi 5 yıldır. 1995 yılında seçim sisteminde yapılan değişiklikler sonucunda milletvekili sayısı 450'den 550'ye çıkarılmıştır.

3.1. POPÜLİZM AÇISINDAN 1950 – 1960 DÖNEMİ (1950 – 1954 – 1957 SEÇİMLERİ)

3.1.1. Siyasal Gelişmeler

Türkiye çok partili demokrasiye 1946 yılında geçmiş ve 14 Mayıs 1950'de yapılan seçim ile Demokrat Parti oyların yaklaşık % 53'ünü alarak 420 milletvekili, CHP'de oyların yaklaşık % 40'ını alarak 63 milletvekilliği kazanmıştır (1950–2002 milletvekili genel seçim sonuçları, EK 1'de gösterilmiştir.) Böylece, Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) 27 yıllık tek parti iktidarı sona ermiş ve Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir¹⁰⁵.

1950–1960 döneminde bir diğer genel seçim 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılmıştır. 1954 seçimlerinde CHP, oyların % 35,4'ünü alarak 31 milletvekilliği kazanırken; DP oyların % 57,6'sını alarak 505 milletvekilliği kazanmıştır. Özellikle 1954 seçimlerinden sonra, Demokrat Partinin TBMM'de sahip olduğu çoğunluk, parti önderlerine bir güç duygusu vermiş ve bu duygu, partiyi, çoğunluğun baskısı yönünde bir uygulamaya yöneltmiştir. Seçimlerin hemen sonrasında ise, seçmenleri Millet Partisini desteklemekte direndikleri için, Kırşehir ili ilçe yapılarak cezalandırılmıştır. Seçim yasası, rakip partilerin haklarını kısıtlayacak şekilde değiştirilmiştir¹⁰⁶.

Ayrıca, çok partili döneme geçilmesiyle birlikte, hukuk, yönetim, ekonomi ve askeri sistemlerin gittikçe bağımsızlaşmasına ek olarak, üniversitelerinde bağımsızlaşması, üniversiteleri siyasal sistemde önemli bir güç kaynağı haline getirmiştir¹⁰⁷. İktidar, başkaldıran bürokrasiyi ve üniversiteleri de etkisi altına almaya karar vermiştir. Bu amaçla devlet memurlarının güvenceleri kaldırılmış ve

¹⁰⁵ Mehmet Turhan, *Siyasal Elitler, (I.Baskı)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991, s. 159.

¹⁰⁶ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 183-184.

¹⁰⁷ Turhan, 1991, s. 169.

üniversite özerkliği, üniversite yönetimi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak ortadan kaldırılmıştır¹⁰⁸.

Demokrat Parti'ye (DP), Meclis içinden ve dışından gelen tepkiler, iktidarın baskısını daha fazla artırmış; siyasal partiler, basın, radyo, üniversiteler, sendikalar, yargı organları ve bürokrasi üzerindeki baskılar arttırılmıştır¹⁰⁹.

Demokrat parti yönetiminin baskısını bu şekilde arttırarak, bir baskı yönetimine doğru gitmesi üzerine, bu durumu benimsemeyen bazı milletvekilleri partiden ayrılmış ve 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisini kurmuşlardır. Ayrıca, partinin 4 kurucusundan biri olan Fuat Köprülü de, 6 Eylül 1957'de DP'den ayrılmıştır.

Ortaya çıkan bu gelişmeler üzerine hükümet, genel seçimleri normal tarihinden bir yıl önceye almıştır¹¹⁰. Bu gelişmeler ortamında, 1950-1960 döneminin son seçimi olan 1957 seçimleri yapılmıştır. 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimi, tekrar Demokrat Parti kazanmıştır. Bu seçimde DP oyların %47,9'unu alarak 424 milletvekili; CHP ise oyların % 41'ini alarak 178 milletvekili çıkarmıştır. Fakat oyların bu şekilde dağılımı, Demokrat Parti önderleri tarafından yenilgi olarak değerlendirilmiştir. Çünkü oy oranı artık % 50'nin altına düşmüştür¹¹¹.

Lord Acton'ında dediği dibi "İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlak yozlaştırır". Seçimlerden sonra ülkenin genel siyasi havası ve hükümet ile rakip partiler arasındaki ilişkiler gittikçe kötüleşmiştir. Seçimlerde hile yapıldığına ilişkin çok ciddi suçlamalarda bulunulmuştur. Hükümet, eleştirileri ortadan kaldırmaya yönelik olarak 28 Nisan 1960'ta, Meclis'te bir tahkikat komisyonu kurmuştur. Bu komisyon; savcılarını, sivil ve asker yargıçların tüm yetkilerine sahip, kararları kesin ve başvuracak üst makamın olmadığı bir komisyon olmuştur. Komisyona pek çok olağanüstü yetkiler de verilmiştir. Uygulama, ülke

---

¹⁰⁸ Topuz, 1973, s. 185.

¹²³ Şevket Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 304.

¹¹⁰ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, (27. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 153-154.

¹¹¹ Turhan, 1991, s. 171.

genelinde gösterilere ve siyasal tedirginliğe yol açmış ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Kamu oyu bu gelişmeler üzerine askeri darbe bekler duruma gelmiş ve silahlı kuvvetler 27 Mayıs 1960 sabahı yönetime el koymuştur¹¹².

3.1.1.1. Demokrat Parti Popülizmine Genel Bir Bakış

Demokrat Parti'nin siyasal söylemine popülist bir anlayış hakimdir. Bu durum beraberinde halkı yücelten ve ona gerçek değerini atfetmeyi vadeden bir retoriği getirmiştir. Parti liderleri konuşmalarında ve beyanlarında sürekli olarak halk üzerine bir vurgu yapmışlardır. Örneğin Menderes bir röportajında Kemalist elite karşı reformların gerçek muhafızının Türk milleti olduğunu ilan etmiştir.¹¹³ Halkın aslında muhalefetin öngördüğü gibi cahil ve gerici olmadığı ifade edilmiştir¹¹⁴.

Ancak DP popülizmini bu şekilde sadece halkın yüceltilmesi olarak yorumlayıp geçmek böyle bir söylemin siyasal açılımlarını göz ardı etmek olur. Nitekim DP'nin anti-elitist vurgusu siyasal elit karşısındaki her kesimin bir bütün olarak algılanmasıyla paralel bir gelişme göstermiş ve sonunda parti tüm milleti temsil eder bir hal almıştır. Öyle ki partinin önde gelenlerinden İhsan Yurdoğlu bir konuşmasında “Bütün milleti etrafına toplayan DP'nin davası bir parti davası değil; bütün Türk Milletinin müşterek hürriyet ve kurtuluş davasıdır”¹¹⁵ demektedir. Bu bağlamda DP milli iradeyi temsil ettiğini iddia etmiş ve bu kavram partinin izlediği politikaları meşru bir zemine oturtması için sürekli başvurduğu bir savunma mekanizması haline gelmiştir.

---

¹¹² Kongar, 2000, s. 154-155.

¹¹³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev., Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 365.

¹¹⁴ Feroz Ahmad, a.g.e., 367, “Bu memlekette irtica vardır demek sizlerin kütle halinde geri fikirde mutaassıp ve kara cehaletin pençesi altında bulunduğunuzu; ileriye doğru değil, bilakis Ortaçağ karanlıklarına müteveccih olduğunuzu iddia etmektir. Muhalefet çevrelerinin zihinlere salmak istediği korkuya bakılacak olursa, Türk cemiyeti her an dini bir irtica hareketine derhal geçmeye müheyya bulunan, fakat silah ve süngü tehdidi altında ancak zapt olunabilen geri bir cemiyettir. Bu, Türk cemiyetine hakaret etmektir. Muhalefete göre, bu memlekette bir avuç insan vardır. Bu münevverler ileri hamleler taraftarı ve inkılapçı insanlardır. Buna mukabil bütün sizler mutaassıpsınız, ileri hareket ve hamlelerin düşmanısınız.”

¹¹⁵ Sinan Yıldırım, **The Mass Mobilization in The Elections of The Democrat Party Period**. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 52.

Ancak yine de milli irade kavramını değişmez bir sabit olarak almamak gerekir. Çünkü partinin iktidarda kaldığı on yıl boyunca değişen konjonktürle beraber bu kavramın içeriği de değişmiş ve gitgide daralan bir anlam ifade etmeye başlamıştır.

Daha açık bir deyişle kavramın temsil ettiği bütün 1950 öncesinde, 1950'lerin ilk yarısında ve 1950'lerin son yarısında farklılıklar göstermektedir. 14 Mayıs 1950 tarihi öncesinde DP, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 465 sandalyeden sadece 65'i ile temsil edildiği için partinin politik söyleminde vurgu daha çok meclis dışında yürütülmesi gereken bir siyaset üzerinedir. Menderes Mart 1949'da Balıkesir DP teşkilatında yaptığı bir konuşmada siyasetin "kulis politikası"¹¹⁶ olarak algılanmasını eleştirmektedir. Böyle bir tespitten çıkartılacak olan sonuç DP'nin geniş anlamda, katılımcı bir demokrasiyi savunduğudur. Ancak 1950'de partinin iktidara gelmesiyle birlikte bu tavırda radikal bir dönüşüm gözlenir. Demokrasi artık seçimlerle eşitlenmekte ve milli irade kavramı da yalnızca meclise indirgenmektedir. Dolayısıyla DP'nin tercihi gitgide biçimsel bir demokrasiden yana olmaya başlamıştır. Örneğin Menderes bir konuşmasında açıkça "serbest seçim olan yerde demokrasi vardır"¹¹⁷ demektedir.

Ancak DP'nin yaşadığı bu dönüşümü dayanaksız bir tercih meselesi olarak ele almak yanlış olur. Aksine parti liderleri meclis dışı bir milli irade anlayışından meclis siyasetiyle eşitlenen bir milli irade kavramına doğru olan bu değişikliği nesnel bir temele oturtmaya çalışmışlardır. Bu konuda en büyük güvenceleriye oyların yüzde % 51'inden fazlasına ve seçim sistemi nedeniyle de meclisteki sandalye sayısının çok daha büyük bir yüzdesine sahip olmalarıdır. Nitekim Başbakan Yardımcılığı da yapmış olan Samet Ağaoğlu "Demokrasi bir sayı rejimidir"¹¹⁸ diyerek demokrasi kavramını basit bir prosedüre indirgemektedir.

---

¹¹⁶ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 262; Diyorlar ki "bunların münakaşa yeri Meclistir". Meclis kanunu düzenleyen yerdir. Lakin ona bu kanun fikrini veren, onu şekillendiren sokaktaki, dükkandaki, evdeki, ve nihayet meydana halkın maşeri vicdan ve isteğidir. ... Partiler muayyen meselelerde hadiseleri millet önünde münakaşa ederek çoğunluğu sağlarlar. ... Bunun adına sokak demokrasisi değil, demokrasinin kendisi denilir. Başka türlü ise sadece kulis politikası ve koridor taktiği adını taşır."

¹¹⁷ Yıldırım, 2002, s. 167.

¹¹⁸ Ahmad, 1996, s. 56.

Böyle bir sistemde halkın siyasete çeşitli organlar vasıtasıyla aktif bir şekilde katılarak gerçek anlamda kendini yönetmesi mümkün değildir. Başka bir deyişle DP'nin gözünde halk söz konusu olduğunda siyaset çok dar bir şekilde tanımlanmaktadır. Bunun yanında DP'nin siyaseti meclise indirgemesi sadece söylemsel boyutta kalmamış, aynı zamanda mitinglerin yasaklanması ve basına getirilen yasaklarla birlikte meclis dışında bir siyasetin yürütülmesi somut olarak da zorlaştırılmıştır.

Popülizmi kendine siyasal bir strateji olarak edinmiş bir partinin açık hava mitinglerini yasaklayarak halkın siyasete katılmasının en kolay yolunun önünü tıkaması bir çelişki olarak görülebilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta DP'nin muhalefete açık olan mekanizmaları gitgide daraltarak sadece kendine hizmet edecek olan yöntemlere izin vermiş olmasıdır.

Bu çerçevede milli irade kavramı 1950'li yılların sonuna doğru son bir kez dönüşüm geçirmiş ve bu kez anlamı daha da daralarak hükümetle eşitlenmiştir. Bu konuda en önemli adım meclis iç tüzüğünde 27 Aralık 1957'de yapılan değişikliklerdir. Örneğin sözlü soruların müzakeresi Cuma günleri bir saat ile kısıtlanmış ve bakanlara kamu çıkarı yararına cevap vermeme hakkı tanınmıştır. Benzer bir şekilde muhalif milletvekillerinin konuşmalarının "lisan temizliği"ne dayandırılarak tutanaklardan çıkartılmasının yolu açılmıştır¹¹⁹. Bunlara paralel olarak Menderes muhalefetten gelen çeşitli tepkilere yanıt olarak 10 Nisan 1956'da Gaziantep'te "Kanunlar kafi gelmiyorsa kanun hükümleri getireceğiz"¹²⁰ demiştir. İlginç olan milli irade kavramının hükümet ile eşitlenerek anlamının daraltılırken bir yandan da devletle özdeşleştirilerek genişletilmiş olmasıdır. Bu durumun en açık örneği DP'nin devlet radyosuna dair politikasıdır. Henüz partisi iktidarda değilken 27 Haziran 1947'de Sivas'ta Celal Bayar "Radyo halkın parasıyla kurulmuştur. Tek taraflı kullanılmaması icap eder"¹²¹ derken iktidara geldikten sonra Menderes "Parti politikalarını radyodan uzaklaştırmak ve onu devletin görüşlerini dile getirmenin nesnel bir aracı haline getirmek için olası her

---

¹¹⁹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 213.

¹²⁰ A.g.e., s. 187.

¹²¹ A.g.e., s. 163.

çabayı harcıyoruz”¹²² demektir. Milli irade, hükümet ve devlet arasında dolaysız bir ilişki kurularak hükümetin doğrudan milli iradeyi temsil ettiği varsayılmış ve bu sayede devlet organlarının hükümet tekeline alınması meşrulaştırılmıştır.

3.1.1.2. Demokrat Parti Popülizminin Siyasal Açılımları

Geçirdiği dönüşümler ne olursa olsun milli irade kavramında daima sabit tutulan bir iddia vardır ki o da tüm toplumu temsil ettiğiidir. Başka bir deyişle milli irade kavramı toplumun homojen bir bütün olduğunu varsayar. Böyle bir anlayışın kaçınılmaz sonucu muhalefete bir yer tanımamasıdır. Toplumun çıkarı milli irade ile ifade edildiği için muhalif görüşlere de gerek kalmamaktadır. Öyle ki Adnan Menderes 3 Eylül 1950’de yapılan belediye seçimlerinden sonra “14 Mayıs’ta Türk milleti halk Partisi’ni iktidardan sildi; 3 Eylül’de de muhalefetten sildi”¹²³ diyebilmektedir.

Ancak her ne kadar DP, siyasi görüşünde muhalefete bir varlık hakkı tanımamış olsa da popülist jargonunda sık sık başvurduğu bir unsur köylü millet ile aydınlar arasında kurduğu karşıtlıktır. Diğer bir deyişle her ne kadar milli irade kavramı teorik olarak muhalefete ihtiyaç kalmadığını iddia etse de Demokrat liderler söylemlerinde kendilerinin temsil ettiği köylülerle CHP’nin bünyesinde yer alan elit kesim arasında bir uyumsuzluk öngörmek zorunda kalmışlardır. Hatta Menderes açıkça “Köylü bizimle birlikte olduğu sürece İstanbul’un aydınlarının ne düşündüğünün ne önemi var ki?” diye sormaktadır¹²⁴.

Bu noktada popülizmin muğlak bir kavram olduğu ve çeşitli anlamlara gelip farklı türlerinin olduğu hatırd tutularak DP popülizminin nasıl bir kategoriye konması gerektiği sorusu sorulabilir. Seçkinlerin ilerici, liberal, kozmopolit ve demokratik olması beklenen görüşlerine karşı kitlelerin otoriter,

---

¹²² Ahmad, 1996, s. 56.

¹²³ A.g.e., s. 51.

¹²⁴ Yıldırım, 2002, s. 74.

ırkçı ve şoven değerlerine dayanan popülist politikalar tepkisel-tutucu popülizm (*reactionary populizm*) olarak adlandırılmaktadır¹²⁵.

Milli irade kavramından yola çıkan DP popülizminin bir getirisi muhalefete varlık hakkı tanımamasıysa diğeri de halk adına konuşma iddiasıdır. DP liderleri bir yandan halka dayanan bir siyaset yürütürken bir yandan da onları siyasetten uzak tutmaya çalışmışlardır. Bu durum elbette milli irade kavramıyla siyasetin önce meclise sonra da hükümet politikalarına indirgenmiş olmasıyla yakından alakalıdır. Seçimlerin düzenli olarak yapılmasının demokrasi için yeterli görüldüğü siyasal bir ortamda “reyini veren halk mukadderatını, hürriyetini, şerefini, malını ve canını muvakkat bir zaman için başkalarının ellerine emanet ediyor demektir”¹²⁶. Yani nasıl muhalefete sesini yükseltme hakkı tanınmıyorsa halk da siyasete ancak seçtiği liderler vasıtasıyla dolaylı olarak katılabilir. Tek Parti Dönemi’nden farklı olarak iki dereceli seçimler terk edilmiştir ancak yine de seçkin bir siyaset anlayışı devam etmektedir. Halkın sürekli olarak siyasete katılmasını sağlayacak mekanizmalara hala gerek duyulmamaktadır.

3.1.1.3. Basın’a Bakışı Açısından Demokrat Parti Politikalarının ve Popülizminin Değerlendirmesi

1950’lerde politik arenaya hakim olan popülizmin bu şekilde genel bir analizini yaptıktan sonra DP’nin aldığı bazı kararlar daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilir. Bu bağlamda partinin anti-demokratik olarak yorumlanan bir çok kararının aslında popülizminden kaynaklanan siyaset anlayışının kaçınılmaz bir sonucu olduğu unutulmamalıdır. Yukarıda da bahsi geçtiği gibi milli irade kavramı üzerine inşa edilmiş bir popülizm DP’ye, muhalefete ve kamu oyunun diğer organlarına danışma ihtiyacı duymadan memleketi yönetme hakkı tanımıştır. Bu noktada özellikle partinin basına, üniversitelere ve kendi teşkilatına yönelik politikaları ilgi çekicidir. Ayrıca bu üç konu 1950’lere son veren 27 Mayıs ile bir kıyaslama yapmak açısından da önemlidir.

¹²⁵ Serdar Sayan ve Hakan Berument, “Türkiye’de Siyaset, Ekonomik Popülizm ve Hükümetler”, **H.Ü. İİBF Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 1997, ss. 179-182.

¹²⁶ Yıldırım, 2002, s. 37.

Basına getirilen kısıtlamaların ayrıntısına girmeden daha 1954'te Menderes'in konuyla ilgili görüşlerinin açık olduğunu söylemek mümkündür. DP lideri halkın onayını seçimlerde almayı kafi bir kriter olarak kabul ederek demokrasiyi dört yıllık bir prosedüre indirgemiş ve demokrasinin aynı zamanda belli bir takım prensiplerden oluşan bir bütün olduğunu görmeyi reddetmiştir.

3.1.1.4. Demokrat Parti Popülizminin Nedenleri

1950'lerde siyasal yaşama hakim olan popülizme bu şekilde genel bir bakış attıktan sonra yanıtlanması gereken soru Demokrat Parti'nin neden böyle bir yol seçmiş olduğudur. Bu noktada hemen hatırlanması gereken nokta popülizmin hedefinin kitleler olduğu ve bu nedenle de nerede, ne zaman ve ne şekilde kullanıldığı fark etmeden amacının meşruiyeti sağlamak olduğudur. Tarihte hiçbir iktidarın kendini meşru bir zemine oturtmadan, sadece güç kullanarak varlığını sürdüremeyeceği unutulmamalıdır. Nitekim dünyanın en baskıcı rejimi hangisidir sorusu sorulduğunda hemen herkesin aklına gelen ilk yanıt olan Hitler Almanyası dahi halkın büyük çoğunluğunun desteğini almıştır. Türkiye özelinde Tek Parti Dönemi'nde Mustafa Kemal'in dahi "Köylü milletin efendisidir" diyerek halka yönelik bir söylem oluşturduğunu unutmamak gerekir.

DP Dönemi'ni farklı kılan her şeyden önce bu tür bir söylemin sıklaştırılmış olmasıdır. Ancak bunun altında yatan asıl neden daha ziyade partililerin kullandığı halka yönelme şeklinin de değişmiş olmasıdır. Parti liderleri sık sık yurdu gezerek mitingler düzenlemişler ve halkla birebir ilişkiye girmişlerdir. Köyler dahi mobilize edilmiş, halk politikleşmiştir. Bu durum neden CHP'nin 1950'lerde Türkiye'nin Doğusu'ndan oy almaya devam ederken DP'nin ilginç bir şekilde en gelişmiş bölgeler olan Batı'dan oy aldığını da açıklamaktadır. CHP'nin seçkin siyaseti onu hala geleneksel patron-müşteri ilişkileri çerçevesinde hareket etmeye ve dolayısıyla köylülere direkt olarak hitap etmektense bölgede hakim olan yerel toprak ağalarıyla muhatap olmaya yöneltmiştir. Buna karşılık halkla birebir ilişkiye giren DP ülkenin en çok

ilerlemiş bölgelerinden oy toplamıştır. Aynı nedenlerle parti bağlantılarının düşük olduğu Doğu illerinde bağımsız adaylar seçimlerde daha başarılı olmuşlardır¹²⁷.

Ancak yine de DP, siyasilerin halk adına konuşma iddiasında bir değişiklik getirmemiş ve bu anlamda elitizm devam etmiştir. Siyaset seçimlere indirgenerek halkın örgütlü bir şekilde politika yapmasının önü tıkanmıştır. Her şeye rağmen bir yandan da halkın, politikacıların kendisine hitap etmeye başlamasıyla birlikte siyasette bir yeri olduğunun ve bu anlamda bir güç teşkil ettiğinin farkına vardığını unutmamak gerekir. Kısacası DP döneminde siyaset, elitizmin devam etmesi nedeniyle merkezsizleştirilmemiş olsa da en azından halkın işin içine girmesiyle birlikte daha geniş bir anlam ve alan ifade etmeye başlamıştır.

CHP ile DP arasındaki bu halka hitap etme farklılığı, iki parti liderleri arasındaki geçmiş farkıdır. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün asker geçmişleri göz önünde bulundurulduğunda Menderes'in bir toprak ağası olarak köylülerle çok daha iç içe olması anlaşılabilir bir hal almaktadır. Bu geçmiş farkı sadece popülizm konusunda değil iki parti arasındaki farkları açıklamak için de sık sık başvurulan bir kriterdir. Bu noktada Paşa Faktöründen bahsedilerek partiler arasındaki fark İnönü'nün varlığına indirgenir. Ancak yine de Bayar'ın bir bürokrat olmasına rağmen popülist bir parti olan DP bünyesinde yer almış olması bizi tarihi kişiler bazında açıklamaktan alıkoymalıdır. Yani tarih kişilerin yaptığı seçkin bir şey değilse daha sistematik düzeyde bir analiz yapılmalıdır.

Her şeye rağmen yukarıdaki tespit iki parti arasındaki farkın resmi tarih yazımının iddia ettiği kadar derin olmadığını göstermesi açısından faydalıdır. Sunar bu noktada DP'nin patronaj ilişkilerine başvurmasını böyle bir sistemin İslam kökenli popülist bir akımın aksine Tek Parti Dönemi'nin radikal bir ideolojik sorgulamasını gerektirmemesine¹²⁸ bağlamaktadır. Yine de İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan siyasal ve iktisadi liberalleşmeyle birlikte zaten melez bir parti olan CHP'de bir kopma yaşanmış ve –her ne kadar aralarında kaymalar

---

¹²⁷ Sabri Sayarı, "Political Patronage in Turkey" **Patrons and Clients in Mediterranean Societies**, Edited by Ernest Gellner and John Waterbury, Blackwell, 1977, ss. 110-111.

¹²⁸ İlkay Sunar, "Demokrat Parti ve Popülizm". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, vol. 8, s. 2080.

olsa da farklı tabanları olan iki parti ortaya çıkmıştır. Bu durum dikkate alındığında popülizme kayışın çok partili hayata geçilmesiyle birlikte ortaya çıktığı söylenebilir.

Dikkat edilmesi gereken nokta buraya kadar anlatıldığı gibi hikayenin sadece siyasal bir yanının olmadığıdır. Aynı ölçüde önemli olan nokta popülizmin ekonomik boyutudur. Popülizm genelde basitçe oy avcılığı olarak tanımlanır. Örneğin Sunar patronaj sistemini kitle desteğini sağlamaya yönelik “siyasal bir strateji” olarak değerlendiriyor¹²⁹. Ancak asıl sorulması gereken soru neden partilerin oy avcılığına girişmek zorunda kaldıklarıdır. Yani popülist literatüre hakim olan, politik destek amacıyla partilerin aynı zamanda bir bölüşüm stratejisi olan popülizme başvurdukları savı tersine çevrilerek ekonomik eşitsizlikler nedeniyle siyasal popülizmin ortaya çıktığı iddia edilmelidir. Diğer bir deyişle iktisadi ve siyasi popülizm birbirinden ayrıştırılarak hangisinin diğerini öncelediği iyi tespit edilmelidir.

3.1.1.5. Demokrat Parti Popülizminin Ekonomi Politikası

Demokrat Parti popülizminden bahsederken partinin halkçılık tanımına da bakmak gerekir. Her ne kadar halkçılık ilkesi İngilizce’ye popülizm olarak çevrilse de Türkiye özelinde bu iki terimin birbirinden farklı anlamlarının olduğunun altının çizilmesi gerekir. Nitekim DP, CHP’nin Altı Oku arasında yer alan Halkçılık’ı hiç değiştirmeden programına almıştır. İlkey Sunar tek parti dönemindeki hakim gruplar arasından çıkmış olduğu için zaten resmi ideolojiye yabancı olmayan DP’nin bu ideolojiyi kısmen sorguladığını ve halkçı söylemi oluşturan ilkelere halkın siyasal katılımını da içeren popülist bir yorum getirdiğini belirtiyor¹³⁰.

Bu nedenle DP’nin de -aynen rakibi ve önceli CHP gibi-, toplumun iş bölümü üzerine kurulu olduğunu ve birbirine organik bağlarla bağlı zümrelerden oluştuğunu iddia eden korporatist felsefeden etkilenmiş olduğu söylenebilir. Zira

---

¹²⁹ Sunar, s. 2083.

¹³⁰ A.g.e., s. 2079-2080.

programındaki ilgili maddede çiftçilerin, işçilerin, tüccarların, sanayicilerin ve memurların yanında bir de – alakasız görünen- avukatların yer alması¹³¹, adeta bu grupların sınıf olarak tanımlanmadıklarını, daha çok meslek grupları olarak ele alındıklarını kanıtlar niteliktedir. Bu tür solidarist açılımlar sadece programda telaffuz edilmekle kalmamış aynı zamanda liderlerin söylemlerinde de sık sık tekrarlanmıştır. Bu kez ortaya atılan iddia sınıfın reddinden ziyade sınıf çatışmasının reddidir. Bu noktada yine milli irade kavramıyla karşılaşmaktayız. Nasıl milli iradenin tüm toplumu temsil ettiği söylenmiş ve muhalefete ihtiyaç kalmaması bu tez üzerine temellendirilmişse bu kavram, çıkarları farklı olan sınıflar arasında varolan çatışmayı da reddeder. Bayar bir konuşmasında bunu açıkça itiraf etmektedir¹³².

Eğer söylemsel bir analizin gerisine geçecek ve bu tür bir zihniyetin somut olarak ne şekilde tezahür ettiğini inceleyecek olursak DP'nin işçilere yönelik politikası örnek olarak alınabilir. Bu konuda doğal olarak 1950 öncesi ve sonrası arasında derin farklar mevcuttur.

DP'nin işçi sınıfına yönelik politikalarının geçirdiği ikinci bir dönüşümse popülizm konusuyla daha yakından alakalıdır. Yukarıda DP popülizminin anti-elitist bir söylemi olmasına rağmen aslında seçkin bir siyaset anlayışı olduğunu çünkü siyasetin milli irade kavramıyla birlikte önce meclise sonra da hükümet politikalarına indirgenerek aslında seçilmişlere özgü kamusal bir alan olarak tanımlandığını belirtmiştik. Bu bağlamda DP'nin aslında bir bakıma CHP halkçılığının “halk için halka rağmen” anlayışını sürdürdüğü söylenebilir. Yani halka dayanan bir söyleme rağmen toplumun kendisi aynı zamanda siyasetin bir aktörü olarak tanımlanmamıştır. İşçi sınıfı söz konusu olduğunda bu durum partinin grev konusundaki duruşunda rahatlıkla tespit edilebilir. 1950 öncesinde

---

¹³¹ Karpat, 1996, s. 253, “ ... çiftçilik, işçilik, tüccarlık, sanayicilik, avukatlık ve memurluk gibi, yurttaşların teşkil ettikleri iş ve çalışma zümrelerinin karşılıklı münasebet ve menfaatlerinin, umumi menfaat çerçevesi içinde, içtimai adalet ve insani tesanüt prensiplerine uygun olarak ahenkleştirilmesi lüzumuna ve imkanına inanıyoruz”.

¹³² Taner Timur, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 28, “Türkiye toplum yapısının, Batı milletleri toplum yapısına uymadığını görüyorduk. Bir kere, memleketimizde sınıflar, keskin çizgilerle birbirinden ayrılmamışlardır. Tersine, birbirlerinin içinde, birbiriyle mütadahil olarak yaşarlar. Patron işçi ile, ağa çobanla hem menfaat hem hayat görüşü bakımından Batı’daki gibi bir çatışma içinde değildir”.

CHP'yi işçilerin siyasi olgunluğuna inanmamakla suçlayan DP önde gelenleri¹³³ iktidara geldiklerinde grevin “acemi insanların elinde felaket getirebileceğini” ve “hiçbir zaman başıboş bırakılamayacağını”¹³⁴ belirtmişlerdir. Nitekim 1954 seçimleri öncesinde partiler arasında bir ayırım yapmadan tüm işçi adayları desteklemek amacıyla kurulan işçi komiteleri yasaklanmış¹³⁵, 1957 seçimleri öncesinde de 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'ndaki bir muğlaklıktan yararlanan iktidar birçok ilde sendikaları kapatmıştır¹³⁶.

Ancak DP'nin işçilere yönelik politikaları bu şekilde sadece olumsuzluklar üzerine kurulu değildir. Sınıf kavramı temel alınarak geliştirilecek her türlü politikayı bir kenara bırakan parti aynı zamanda meşruiyet adına bir takım sosyal politikalar da uygulamıştır. Örneğin DP devrinde ücretli hafta tatili kanunu çıkartılmış, işçi hastaneleri kurulmuş ve sigortalar konusunda bir takım reformlar yapılmıştır¹³⁷.

Ancak DP sınıf bilincini yükseltecek her türlü mekanizmayı dışlamıştır. Bunun bir uzantısı olarak kapitalizmin kendisi de sorgulanmamıştır. Bu konuda Fuat Köprülü Türkiye'nin sorununun topraksızlık değil hayat standartlarının düşük olmasından kaynaklandığını söylemektedir¹³⁸. Yani Köprülü Türkiye'nin sorununu geri kalmışlık olarak görmektedir. Ancak asıl sorulması gereken soruyu, yani Türkiye'nin neden geri kaldığı meselesini atlamaktadır. Kendisi daha çok konjonktürel bir analiz yapmakta ancak yapısal olan sorunları es geçmektedir. Tam da bu noktada Taner Timur, DP'nin toprak dağıtımını yerine ucuzluk sloganını öne çıkardığı gözleminde bulunmaktadır¹³⁹.

Eğer bu gözlem bir adım öteye götürülürse DP popülizmindeki dini vurguların ve liberal bir ekonomideki iktisadi özgürlüklerin memleketi düzlüğe

---

¹³³ Ahmad, 1996, s. 255.

¹³⁴ Timur, 1991, s. 35.

¹³⁵ Yıldırım, 2002, s. 137.

¹³⁶ Eroğul, 1998, s. 190.

¹³⁷ A.g.e., s. 154.

¹³⁸ A.g.e., s. 91, “Memleketimizde sınıf meselesi diye bir şey bahis mevzu olamaz. Biz Anglo-Saksonlara benzeriz, soğukkanlıyızdır. Bu memleketteki demokrasinin onlarınkine benzeyeceğine kaniim... Türkiye'de kapital ve kapitalist diye bir şey yoktur. Çiftçimizin sefaleti topraksızlıktan mıdır? Hayır, biz hayat standardı itibariyle en geri seviyedeyiz. Bütün mesele buradadır.”

¹³⁹ Timur, 1991, s. 34.

çıkartacağı inancının varolan sınıfsal yapının doğurduğu toplumsal eşitsizlikleri gizlemek için işlevsel olarak kullanıldığı daha kolay anlaşılacaktır. Bu noktada kendini kapitalist bir iktisadi yapının içine hapseden DP, ekonominin gitgide liberalleşmesiyle de birlikte çok partili rekabet ortamında popülizme başvurmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Ayşe Güneş-Ayata klientelizmin sırf maddeci bir açıdan ele alınmamasını, aynı zamanda bireyselciliğe ve bürokratik yabancılaşmaya karşı ait olma ve dayanışma duygularını uyandıran bir mekanizma olduğunun hatırlanmasını öneriyor. Yani Ayata'ya göre klientelizm bireysel bir çözümdür ama bireyci değildir¹⁴⁰. Ancak yine de klientelizmin maddi yetersizliklerden kaynaklandığını unutmamak gerekir. Çünkü popülizmin kaynaklarını üretim tarzında aramak konuyla ilgili oryantalist yorumlara da bir cevap olacaktır.

Modernleşme kuramı popülizmin gelişmekte olan ülkelere özgü bir mekanizma olduğunu varsayar. Hatta geri kalmışlığın bir nedeni olarak bu ülkelerdeki siyasetçilerin yolsuzluklarından yakınılır. Ancak popülizmin iktisadi yapıyla alakalı olduğunu iddia etmek gelişmiş ülkelerde de popülizmin var olabileceğini göstermektedir. Yani liberalizmin ve kapitalizmin beraber hüküm sürdüğü bir ortamda popülizmin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Nitekim 1980'den sonra gelen neo-liberal dalgayla birlikte popülizmin etkisinin gelişmiş ülkelerde de arttığına dair haklı görüşler vardır¹⁴¹. Korkut Boratav kısa vadede varlıklı sınıfların zararına olsa da solcu bir alternatif bastırıldığında popülizmin pekala egemen sınıfların uzun dönemli çıkarlarına hizmet edeceğini belirtiyor. Diğer bir deyişle popülizmin egemen bloğun uzun vadeli çıkarıyla halkın kısa vadeli çıkarı arasında bir dengeleme unsuru görevi gördüğünü belirtiyor¹⁴².

---

¹⁴⁰ Ayşe Güneş Ayata, "Roots and Trends of Clientelism in Turkey", **Democracy, Clientelism, and Civil Society**, Edited by Luis Roniger and Ayse Günes Ayata, Boulder, Lynne Rienner Publishers, London, 1994, s. 61.

¹⁴¹ Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 375-377.

¹⁴² Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980)", **Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Edited by Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 311, 329.

3.1.1.6. 27 Mayıs İhtilalinin Ekonomi Politigi

1950'lerde siyasi söyleme hakim olan popülizmi seçkin bir tavırla küçümsemek yerine onu önemsemek ve Türkiye siyasi tarihindeki yerini iyice kavramak gerekir. Milli irade kavramı etrafında gelişen DP popülizmi aynı zamanda tarihte bir devrin kapanmasına da sebep olmuştur. 27 Mayıs'ın getirdiklerine şöyle bir göz atıldığında dikkati çeken ilk nokta, getirilen yeni politik düzenin 1960 öncesinin tamamen tersi olduğudur. Çok partili hayata geçilmesiyle beraber aldığı oyları seçim sistemi ve anayasal düzen sayesinde milli iradeyle eşitleyen DP iktidarına karşı 27 Mayıs, kuvvetler ayrılığı üzerine kurulu bir sistem geliştirmiştir.

Bu bağlamda sırtını 1924 anayasasına dayayan DP'ye karşı 1961 anayasası kilit bir noktada bulunmaktadır. Kuvvetler birliğini kabul eden 1924 anayasasının 4. maddesi "Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olup, millet adına egemenlik hakkını kullanır" demektedir. Yani aslında DP'nin "milli irade" düsturunun daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılmış olan anayasaya dayandığı söylenebilir. Buna karşılık 1961 anayasasının 4. maddesi "Millet, egemenliğini Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır" demektedir¹⁴³. Görüldüğü gibi iki anayasa arasında meclis üstünlüğünden "yetkili organlara" doğru bir kayış olmuştur.

Bu noktada Bülent Tanör sağladığı dengeleme unsurları sayesinde 1961 anayasasının "bölüştürülmüş egemenlik"¹⁴⁴ anlayışını savunduğunu yazmaktadır. Ancak önemli olan husus bu "yetkili organların" neler olduğudur. Bölüştürülmüş egemenliği sağlayan bu unsurlar özerklik tanınmış TRT ve üniversiteler, nispi temsile dayanan seçim sistemi ve Anayasa Mahkemesi olarak tanımlanabilir. Bu nedenle Taha Parla 1961 anayasasının anayasanın üstünlüğünü sağlamak yerine aslında parlamenter meşruiyeti zayıflattığı sonucuna varmaktadır¹⁴⁵. Nitekim ona göre bir "kamu oyu rejimi" kurmaya çalışan 1961 anayasası aslında "kendi

¹⁴³ Taha Parla, **Türkiye'de Anayasalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 18, 33.

¹⁴⁴ Bülent Tanör, **İki Anayasa: 1961-1982**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1994, s. 23.

¹⁴⁵ Parla, 1993, s. 33.

kendini koruma” sistemini yaratmıştır¹⁴⁶. Ancak MGK ve Senato dikkate alındığında 1961 anayasasının “kendi kendini koruma” yerine tam tersine vesayet sistemine dayandığı söylenebilir. Her ne kadar Tanör böyle bir tespite hak verse de¹⁴⁷ bu durumda 1961 anayasasının aynı zamanda “kendi kendini koruma” anlayışını sahiplendiğini söylemek çelişkili bir iddia olacaktır.

Kısacası 27 Mayıs rejiminin TRT’ye ve üniversitelere tanıdığı özerklik hakkını, nispi temsil sistemini ve Anayasa Mahkemesi’ni daha dikkatli değerlendirmek gerekir. İlk bakışta demokrasi adına bir kazanç gibi görülse de askeri rejimin aslında nasıl bir amaç güttüğü iyice kavranmalıdır. Nasıl milli iradeye duyduğu inanç DP’yi demokrasi kavramını biçimsel bir şekilde algılamaya itmişse ve basına ve üniversitelere yönelik politikasının bu çerçevede ele alınması gerekiyorsa 27 Mayıs’ın asıl amacının da demokratikleşmeden ziyade halka duyulan güvensizlik sonucu milli irade kavramını bölmek olduğu söylenebilir. Yoksa tüm demokratik açılımlarının yanında yeni rejim tarafından MGK gibi bir kurumun kurulması başka bir şekilde açıklanamaz. 27 Mayıs’ı savunanların bir sene gibi kısa bir sürede seçimlere gidildiğini öne sürmeleri onların aslında aynen eleştirdikleri DP iktidarı gibi demokrasiyi seçimlere indirgediklerini göstermektedir. Zira 27 Mayıs’ın uzun vadedeki en kalıcı sonucunun MGK olduğu hatırlandığında bu hareketin arkasında yatan asıl varsayımın ne olduğu daha rahat anlaşılacaktır. Zaten ilerleyen yıllarda değişen dünya konjonktürüyle birlikte siyasal hayatın radikalleşmesi sonucu 1961 anayasasının demokratik yanları geri çekilmiş ve “bu anayasa bize bol geldi” denilerek önce 1971 muhtırası ve ardından da 1982 anayasası ile tamamen bir geri dönüş yaşanmıştır.

Örneğin DP iktidarının kendi seçmen kitlesinden dahi gelen eleştirilere olan tahammülsüzlüğünün bir göstergesi olarak Ağustos 1958’de öne sürdüğü bir proje olan ocak ve bucak örgütlerinin kapatılması fikri¹⁴⁸ 27 Mayıs tarafından hayata geçirilmiştir. Yani halkın seçimler dışında da siyasete katılmasının, hatta

---

¹⁴⁶ Tanör, 1994, s. 27.

¹⁴⁷ A.g.e., s. 80.

¹⁴⁸ Ahmad, 1996, s. 105.

kendi siyasetini kendisinin yapmasının sağlanması konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiş, aksine geri adım atılmıştır.

Siyasi açılımlarının yanında 27 Mayıs'ın ekonomik boyutunu da incelemek gerekir. Özellikle bu nokta göz önünde bulundurulduğunda 1960 askeri müdahalesinin neden bir devrim olarak adlandırılmayacağı daha kolay anlaşılacaktır. 27 Mayıs'ın kapitalizmi sorgulayan bir tavır takınmadığı kesindir. Ancak yine de 1960 öncesi Türkiye ekonomisi ile 1960 sonrası arasında bir dönüşümün olmadığını iddia etmek mümkün değildir. Bu nedenle 27 Mayıs'ı bir devrimden ziyade daha çok kapitalistler arası bir iç hesaplaşma olarak görmek daha mantıklı olacaktır.

Aslında ekonomideki dönüşüm daha müdahale gerçekleşmeden 1950'li yılların sonunda başladığını söylemek daha doğru olacaktır. 1954 yılından sonra DP'nin ekonomideki altın yılları sona ermiş ve buna tekabül olarak tarıma dayalı bir stratejiden ithal ikameci bir politikaya doğru kayış olmuştur. Bunun sonucunda 1950'lerin ikinci yarısında yıllık sanayi büyüme hızının ortalaması %4.3'e çıkarken tarımsal büyüme % 1.8 olarak kalmıştır. Bu nedenle bu dönemde, sanayi burjuvazisi ile bu malları pazarlayan ticaret sermayesi, çiftçiler ile dış ticarete dönük sermaye aleyhine genişlediği sonucuna varılabilir¹⁴⁹. Ancak yine de 1950'ler ile 1960'lar arasında bir fark vardır ki o da planlama konusuyla ilgilidir.

Sanayicilerin 1950'lerin sonlarına doğru planlı bir strateji yerine popülist politikaların ağır bastığı bir yapıdan hoşnutsuz olmaları doğaldır. DP'den kopan ve sanayi burjuvazisi tarafından desteklenen Hürriyet Partisi'nin bu çerçevede içerisinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır¹⁵⁰.

1960 darbesi, devletçi bir ekonomiyi amaç edinen bürokratların tekelinde restorasyoncu bir hareket olmaktan çok devlete hakim unsurun sanayi burjuvazisi olacağı dönüşümcü bir müdahale olarak değerlendirmesi anlam kazanmaktadır¹⁵¹. Bu nedenle kapitalistleşme sürecinde geri bir adım olmaktan çok bu sürece hizmet

¹⁴⁹ Boratav, 1997, s. 323, 325.

¹⁵⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 196.

¹⁵¹ Keyder, 1999, s. 200.

eden 27 Mayıs'ın kendisi de aynen devirdiği Demokrat Parti hükümeti gibi ekonomide popülist politikalar izlemek zorunda kalmıştır. 1960'da buğday fiyatlarının Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla yükseltilmeyeceğini açıklayan MBK bir yıl sonra fiyatları arttırmıştır¹⁵².

Kısaca 27 Mayıs'ın siyasi bir analizi yapıldığında, bu hareketin aslında demokratikleşme adına değil halka duyulan güvensizlik sonucu DP'nin sahiplendiği milli iradeyi bölmek amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle sanki DP popülizmine bir tepki olarak ortaya çıkmış gibi gözükse de aslında tarımdan sanayiye kayışı simgeleyen 27 Mayıs, kapitalizmi sorgulamadığı ölçüde kendisi de söylemsel düzeyde İslam'a vurgu yaparak veya ürün fiyatlarını belirleyerek popülizm yapmak zorunda kalmıştır.

3.1.2. Ekonomideki Gelişmeler

1950 yılı siyasal değişimle birlikte iktisat politikasında, iktisadi konulara yaklaşım konularında da bazı değişimler meydana getirmiştir. Bu kapsamda DP'nin iktidarda bulunduğu 1950-1960 döneminin ekonomik özelliklerini ve gelişmelerini kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

1950'lerin Demokrat Parti yönetimi, programında, devletin ekonomideki ağırlığını daraltacağını, iktisadi kalkınmayı özel kesimi geliştirerek sağlayacağını, kamu ekonomik kuruluşlarını özel kesime satacağını ilan etmiştir. Bu çerçevede, ithalat daha 1950'de % 60-65 oranında liberalize edilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. Banka kredi faizleri düşürülerek özel kesimin daha fazla kredi kullanması istenmiştir. Dönemin ilk yıllarında KİT aracılığı ile yeni sınai yatırımlar yapılmamıştır¹⁵³. Yabancı sermayenin teşviki amacıyla, 1951 ve 1954'de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu iki defa değiştirilmiştir. Ayrıca 1954 yılında çıkarılan Petrol Kanunu ile yabancı sermayenin petrol aramaları teşvik edilmek istenmiştir. Ayrıca özel sanayinin kurulması ve gelişmesini teşvik amacıyla Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuştur¹⁵⁴.

---

¹⁵² A.g.e., ss. 200-202.

¹⁵³ Uğur Selçuk Akalın, *Türkiyede Devlet Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası*, Set Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 34-37.

¹⁵⁴ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, (4.Baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa, 1997, s. 91.

Fakat, devletin ekonomideki payının küçültülmesi hedeflenmiş olmasına rağmen, 1950-1960 döneminde, devletin ekonomideki payının küçültülmesi sağlanamamıştır. Tam tersine, DP iktidarı döneminde bir çok yeni kamu ekonomik girişimleri oluşturulduğu gibi, bir çoğu da önceden kurulanlardan ayrılarak bağımsız İ.D.T' ye dönüştürülmüştür. 1950 yılında, Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü, Makine Kimya Endüstrisi Kurumuna, 1951 yılında Deniz İşletmeciliği, Denizcilik Bankası Türk Anonim Şirketine dönüştürülmüştür. Ayrıca, 1952 yılında Et ve Balık Kurumu, 1953 yılında Türkiye Çimento Sanayi Anonim Şirketi, 1954 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Devlet Malzeme Ofisi, 1955 yılında Kağıt Sanayi, Demir Çelik İşletmeleri, v.b. kurulmuştur. Tüm bu oluşumlar özel kesime öncelik veren bir siyasal partinin döneminde gerçekleştirilen kamu bankalarıdır¹⁵⁵.

Bu dönemde ekonomiyi etkileyen bir diğer gelişme ise, tarımda traktörün kullanılmaya başlanmasıdır. Önceki dönemlerde ihmal edilen tarım sektörü bu dönemde Marshall yardımı ile sağlanan tarımsal araçların ve traktörün girmesiyle önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir¹⁵⁶. Tarımda yaygınlık kazanan makineleşme, ekili alanların ve üretimin artmasını sağlamış, Ziraat Bankası kredileri önemli ölçüde arttırılmıştır. Tarımla ilgili vergilerin düşük olması ve destekleme alımlarının yanı sıra, hava koşullarının da olumlu etkisi ile üretim patlaması yaşanmıştır. Doğa koşullarına bağlı tarımsal üretimin 1954 yılında çok olumsuz etkilenmesi tarımsal üretimi düşürmüştü ve bu durum diğer sektörleri de olumsuz etkilemiştir. Sonuçta tarıma verilen önem nispi olarak azalırken, ülke kalkınmasında sanayi ön plana çıkmıştır¹⁵⁷.

Türkiye'ye kredi açan uluslar arası mali kuruluşlar, 1956'dan sonra Türkiye'nin bir istikrar politikası uygulamasını, parasını devalüe etmesini istemişlerdir. Hükümetin ilk başta buna yanaşmaması üzerine krediler daraltılarak bir istikrar programı uygulamaya mecbur etmişlerdir¹⁵⁸. Gittikçe artan ekonomik

---

¹⁵⁵ İhsan Keser, **Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993s.111-112.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 92.

¹⁵⁷ Keser, 1993, s. 110.

¹⁵⁸ Şahin, 1997, s. 93-94.

sorunları çözmek amacıyla 1958 yılında Ekonomik İstikrar Tedbirleri ilan edilmiş ve 1958 yılı ortalarında TL devalüe edilmiştir. İstikrar programı çerçevesindeki çeşitli uygulamalarla ekonomi rayına oturtulmaya çalışılmış fakat yapısal önlemler alınmadığı için sorunlar çözülememiştir¹⁵⁹.

3.1.3. Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi

Ülkemizde tek parti iktidarının söz konusu olduğu 1950-1960 döneminde; 1950,1954 ve 1957 yıllarında olmak üzere üç genel seçim gerçekleştirilmiştir¹⁶⁰. Bilindiği gibi, Türkiye’de 1950 genel seçimleri öncesinde iktidarda CHP vardı. Bu nedenle 1950 genel seçimleri sırasında uygulanan oy maksimizasyonu çabaları CHP iktidarına aittir. Buna karşın, 1954 ve 1957 seçim dönemlerindeki oy maksimizasyonu çabaları, 1950-1960 yıllarında iktidarda kalan DP iktidarına aittir¹⁶¹.

Konsolide bütçe harcamaları seçim ekonomisi kapsamında değerlendirilirken göz önüne alınması gereken önemli bir nokta da, mali yılın yani bütçe döneminin başlangıç ayı ile seçimin yapıldığı ay arasındaki ilişkidir. 1950-1960 dönemi için mali yıl mart ayında başlamaktadır. 1950 ve 1954 seçimleri mayıs ayında, 1957 seçimi ise ekim ayında yapılmıştır. Buradan hareketle; 1950 ve 1954 seçimlerinde mali yıl başlangıç ayı ile seçim ayı arasında 2 ay gibi çok kısa bir süre olduğu görülmektedir. Bu nedenle, hükümetin politik amaçlı hareket edip etmediğinin tespit edilebilmesi için seçim öncesi yıl önem kazanmaktadır. 1950-1960 döneminin son seçimi olan 1957 seçimi ise ekim ayında yapılırken, mali yıl başlangıcı yine mart ayıdır. Aradaki bu yedi aylık süre, seçim ekonomisi uygulanması açısından yeterli bir süre olarak değerlendirilebilir. Fakat, siyasi gelişmeler başlığı altında önceki bölümde belirtildiği gibi, 1957 seçimleri erken seçim olma özelliğini taşımaktadır. Çünkü seçimin 1958 yılında yapılması

---

¹⁵⁹ Kongar, 2000, s. 359.

¹⁶⁰ İzak Atiyas ve Şerif Sayın, **Siyasal Sorumluluk, Yönetmel Sorumluluk ve Bütçe Sistemi**, Tesev Yayınları, İstanbul, 1997, s. 26.

¹⁶¹ Engin Ataç, Beyhan Ataç, Tayfun Moğol, “Ülkemizde Kamu Harcamalarının Siyasi Niteliği Üzerine Bir İnceleme”, **XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, 28-31 Mayıs 2001, s. 43.

gerekirken, normal tarihinden bir yıl öne alınarak yapılmıştır¹⁶². Burada önemli olan, erken seçim kararının hangi ayda verildiğidir. Bu dönemde erken seçim olgusu, 1957 yılının mayıs ayında gündeme gelmiş ve bundan yaklaşık beş ay sonra ekim ayında seçimler gerçekleşmiştir. Buna göre, hükümetin seçimden bir yıl öncesinin bütçesi olan 1956 yılı bütçesini seçimleri düşünerek hazırlaması pek olası gözükmemektedir. Yani; erken seçim kararı 1957 mali yılı başladıktan sonra verilmiştir. Buna göre 1957 yılı konsolide bütçesi ile erken seçimi ilişkilendirmek ve analizi bu kapsamda yapmak daha isabetli olacaktır¹⁶³. Aşağıdaki tablo incelenirken, yukarıda belirtilen durumların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Tablo 2: Borç Ödemeleri Hariç Konsolide Bütçe Başlangıç ve Kesin Harcamaları ile Konsolide Bütçe Harcamaları / GSMH Oranı¹⁶⁴ (1950-1960) (Milyon TL)

Yıllar	Başlangıç Harcaması	% Değişim	Kesin Harcama	% Değişim	KBH/GSMH %
14.05.1950,S	1.835.979.381,44	19,79	1.891.649.484,54	4,65	20,18
1951	1.882.718.446,60	2,55	1.875.825.242,72	-0,84	17,69
1952	1.901.153.846,15	0,98	2.423.557.692,31	29,2	19,72
1953	2.238.878.504,67	17,76	2.279.439.252,34	-5,95	16,48
02.05.1954,S	1.897.796.610,17	-15,23	2.190.677.966,10	-3,89	17,13
1955	2.295.275.590,55	20,94	2.602.125.984,25	18,78	18,06
1956	2.223.310.810,81	-3,14	2.403.581.081,08	-7,63	16,83
27.10.1957,S	2.268.285.714,29	2,02	2.401.371.428,57	-0,09	14,93
1958	2.200.445.544,55	-2,99	2.509.603.960,40	4,51	15,01
1959	2.479.669.421,49	12,69	2.816.446.280,99	12,23	16,14
1960	2.886.535.433,07	16,41	2.946.062.992,13	4,6	16,69

*Veriler, DİE 1948=100 bazlı TEFEE'ye göre deflate edilmiştir.

İlk olarak, 1950 genel seçimleri için tablo incelendiğinde, hem konsolide bütçe başlangıç ödeneklerinde hem de kesin harcamalarda sırasıyla, % 19,79 ve %4,65 gibi bir artış görülmektedir. Fakat, daha öncede belirtildiği gibi, seçim tarihi ile mali yıl başlangıç tarihi arasındaki sürenin kısa olması nedeniyle, bu artışı oy maksimizasyonunun ağırlık kazanması olarak yorumlamak hatalı olabilir. Bu nedenle seçimden bir yıl öncesi olan 1949 yılı ağırlık kazanmaktadır. Tablo 2'de belirtilmemekle beraber, 1949 yılında konsolide bütçe giderlerinde bir önceki

¹⁶² A.g.e., 44.

¹⁶³ Varım, 1997, s. 35.

¹⁶⁴ Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)**, Sayı: 1995/5, s. 38-79.

yıla göre reel bazda % 10,44 gibi yüksek bir artış görülmektedir. Bu durum, bu yılda iktidarda bulunan CHP'nin, konsolide bütçe giderlerinden oy maksimizasyonunu sağlamaya yönelik yararlandığı şeklinde değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle, 1949 yılı bütçesi seçim ekonomisine yönelik olarak hazırlanmıştır şeklinde düşünülebilir. 1950 seçimleri ile ilgili olarak, dikkate alınması gereken bir diğer önemli nokta, seçimden bir sonraki yılda dikkate alınması gereğidir. Çünkü; birinci bölümde geleneksel oportunistik politik konjonktür teorileri konusunda belirtildiği üzere; hükümetlerin seçim öncesinde genişletici para ve maliye politikaları izleyerek ekonomiyi manipüle etme güdülerini, seçimden sonra yerini daraltıcı politikalara bırakmaktadır. Böylelikle seçim öncesi izlenen politikaların seçim sonrası oluşan maliyeti giderilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda 1951 yılı konsolide bütçe giderleri incelendiğinde, 1950 yılındaki % 4,65'lik yükselişin yerini % 0,84'lük bir düşüşe bıraktığını görmekteyiz. Bu durum, geleneksel oportunistik politik konjonktür teorisinin seçim ekonomisine yönelik görüşleriyle tutarlılık göstermektedir.

1950-1960 döneminin ikinci seçimi olan 1954 seçimleri için tablo incelendiğinde; konsolide bütçe giderlerinde bir önceki yıla oranla, hem başlangıç ödeneği hem de kesin harcama rakamı olarak bir azalmanın olduğu gözlenmektedir. 1953 yılında, konsolide bütçe giderleri % 5,95'lik bir azalış göstermektedir. Bu durum 1954 seçimlerinde konsolide bütçe giderleri itibariyle seçim ekonomisine başvurulmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Seçimden bir yıl sonrasına baktığımızda, konsolide bütçe giderlerinde % 18,78 gibi yüksek bir oranda artış gözükmemektedir. Bu artışı, 13 Kasım 1955 yılında yapılan yerel seçimlere bağlamak olasıdır. Ayrıca bu artış, Menderes hükümetinin vaatlerini yerine getirmeye çalıştığı yönünde de değerlendirilebilir.

1950-1960 döneminin son seçimi olan 1957 seçimleri için Tablo 2'ye baktığımızda; konsolide bütçe giderleri bu yılda yaklaşık % 0,09'lük bir azalış göstermiştir. Bu durum konsolide bütçe giderlerinin seçim ekonomisi kapsamında bu yıl için kullanılmadığını göstermektedir. Bunun nedeni olarak, 1957 seçimlerinin normal süresinden bir yıl öne alınması gösterilebilir. Böylece, konsolide bütçe erken seçim gündemde olmadan hazırlandığı için, oy

maksimizasyonu amaçlı olarak arttırılamamış olabilir. Fakat dikkat edilmesi gereken bir nokta da, 1957 yılındaki bu % 0,09'luk azalışın, 1956 yılında oluşan % 7,63'lük azalışa göre giderlerdeki azalma oranının yavaşlamış olmasıdır. Bu azalış oranındaki yavaşlama, erken seçim kararının verildiği ay ile seçimin yapıldığı ay arasındaki sürede, hükümetin seçmen tercihlerini etkileme girişimi olarak değerlendirilebilir.

1950-1960 dönemi için konsolide bütçe harcamalarını bu şekilde analiz ettikten sonra, bir diğer değerlendirmeyi ekonomik ayrıma göre konsolide bütçe harcamalarını inceleyerek yapabiliriz. Bütçe harcamalarının ekonomik ayrıma göre değerlendirilmesi, uygulanan genel ekonomik ve sosyal politikaların sonuçlarının görülüp izlenmesine olanak tanınması açısından önemlidir. Bu tür bir sınıflandırma ile, harcamaların ne ölçüde maaş ve ücretlere, yatırımlara ve borç faiz ödemeleri ile diğer transfer ödemelerine ayrıldığı daha net olarak izlenebilir¹⁶⁵. Bu amaçla, ağırlıklı önemi dolayısıyla ekonomik ayrıma göre konsolide bütçe harcamaları personel, yatırım, ve transfer harcamaları olarak aşağıdaki tablo çerçevesinde, her bir seçim yılı dikkate alınarak incelenmektedir.

Tablo 3: Ekonomik Ayrıma göre Konsolide bütçe Harcamalarının Gelişimi¹⁶⁶ (1950-60; Milyon TL)

Yıllar	Personel Giderleri	% Değişim	Yatırım Giderleri	% Değişim	**Transfer Giderleri	% Değişim
14.05.1950,S	905.154.639,18	14,07	279.381.443,30	18,33	282.474.226,80	9,74
1951	865.048.543,69	-4,43	342.718.446,60	22,67	270.873.786,41	-4,11
1952	856.730.769,23	-0,96	398.076.923,08	16,15	265.384.615,38	-2,03
1953	883.177.570,09	3,09	522.429.906,54	31,24	346.728.971,96	30,65
02.05.1954,S	800.000.000	-9,41	478.813.559,32	-8,35	242.372.881,36	-30,1
1955	1.014.173.228,35	26,77	661.417.322,83	38,14	285.039.370,08	17,6
1956	1.030.405.405,41	1,6	605.405.405,41	-8,47	281.081.081,08	-1,39
27.10.1957,S	954.285.714,29	-7,39	684.000.000	12,98	302.285.714,29	7,54
1958	861.386.138,61	-9,73	685.148.514,85	0,17	333.168.316,83	10,22
1959	1.033.884.297,52	20,03	770.661.157,02	12,48	311.983.471,07	-6,36
1960	1.081.889.763,78	4,64	1.012.598.425,20	31,39	418.503.937,01	34,14

* Veriler, DİE 1948=100 bazlı TEFE'ye göre deflete edilmiştir.

** Toplam Transfer giderlerinden Borç ödemeleri çıkartılmıştır.

¹⁶⁵ Erdoğan Öner, "Türkiye'de bütçe harcamalarının genel bir değerlendirmesi", **IX. Türkiye Maliye Sempozyumu**, 6-8 Mayıs 1993, Altınorfoz, 1993, ss. 209-224., s. 243.

¹⁶⁶ Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)**, Sayı: 1995/5, s. 79.

Tablo 3 incelendiğinde; dönemin ilk seçimi olan 1950 seçiminde personel, yatırım ve transfer harcamalarının her üçünde de artış görülmekle beraber, özellikle personel ve yatırım harcamalarında önemli artışlar gözlenmektedir. Fakat bu artışları seçim ekonomisine yönelik artışlar olarak değerlendirmek, seçim tarihi ile mali yıl başlangıç ayı arasındaki iki aylık süre nedeniyle zor gözükmektedir. Bu itibarla, seçimden önceki yıl olan 1949 yılı önemli hale gelmektedir. Bu yılda, personel giderleri ve yatırım giderlerinde sırasıyla % 6,8 ve % 34,7 gibi önemli oranda artış görülürken, transfer harcamalarında % 2,14'lük hafif bir artış gözükmektedir. Buna göre özellikle personel ve yatırım harcamalarının politik amaçlarla yönlendirilmiş olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca seçimden sonraki yıl olan 1951 yılında personel ve yatırım harcamalarında düşüşün görülmesi de bu görüşü desteklemektedir. Çünkü, siyasi iktidarlar genellikle seçim sonrasında istikrar tedbirleri altında, seçim öncesi dönemlere karşı politikalar izlerler.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1954 seçimine baktığımızda; personel, yatırım ve transfer harcamalarında önemli oranda düşüşler görmekteyiz. Fakat, daha önceden de belirtildiği gibi, iki aylık gibi kısa bir süre seçim ekonomisine yönelik konsolide bütçe giderlerinin kullanılması için yeterli bir süre değildir. Bu nedenle 1953 yılına baktığımızda, personel giderlerinde % 3,08; yatırım giderlerinde % 31,2; transfer giderlerinde ise % 30,7 gibi reel bazda önemli sayılabilecek oranda artışlar görülmektedir. Bu şekildeki artış, seçimden önceki yılın bütçesinin popülist amaçlarla kullanılmış olabileceğinin önemli bir ipucunu vermektedir. Ayrıca, seçim sonrası yıl olan 1955'te her üç harcama kaleminde de artışların görülmesi, seçim vaatlerinin yerine getirilmesi olarak yorumlanabilir. Her üç kalemde de seçim öncesi artışın seçim sonrası yerini azalışa bırakması, seçim öncesi siyasi rant sağlama çabalarının yoğunlaştığını, seçim sonrası ise bu harcamaların unutulmuş olması kaynakların seçime yönelik kullanıldığının açık bir göstergesidir.

Bu dönemin son seçimi olan 1957 seçim yılında, yatırım harcamalarında % 12,9'luk ve transfer harcamalarında % 7,5'lik bir artış görülürken, personel harcamalarında % 7,4'lük bir azalış görülmektedir. Personel harcamalarında

%7,4'lük düşüş, 1957 seçimlerinin erken seçim olma niteliğinden kaynaklanmış olabilir. Transfer harcamalarındaki bu artış ise, erken seçim kararının verildiği ay ile seçimin yapıldığı ay arasındaki 5 aylık sürede seçmenlerin miyopluğundan yararlanmak için en uygun harcama kalemi olarak değerlendirilmiş olabilir. Yatırım harcamalarından bu dönemde politik amaçlı yararlanılmadığı yönünde bir değerlendirme de yapılabilir.

3.1.4. Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarındaki Gelişmeler

Tarımsal politika aracı olarak Türkiye'de en yaygın şekilde kullanılan yöntem olan tarımsal destekleme alımları, her zaman politika tartışmalarının merkezinde olmuş ve diğer araçlar arasında görece önemin ötesinde bir yer edinmiştir¹⁶⁷. Genel politika anlamında tarımsal destekleme fiyat politikasının amacı, tarımsal üretimi belli alanlarda arttırmak olduğu halde, daha çok oy amaçlı kullanıldığı yönünde yaygın görüşlerin olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle, Türkiye'de belli tarımsal ürünlerin desteklenmesi yerine, tarım sektöründeki buğday, tütün, pamuk, çay, fındık, ayçiçeği üreticisi seçmenlerin desteklendiği görülmektedir. Ayrıca, uygulamada, seçmenin oyunu alabilmek için tarımsal destekleme konusu olan ürün sayısının her yıl arttığı gözle çarpılmaktadır¹⁶⁸. Bu kapsamda Türkiye'de 1932'de buğday ile başlayan tarım destek alımları 1960'lara kadar 8-10 tahıl, haşhaş, tütün ve şekerpancarı ile sınırlı iken, 1960'ların sonunda sayıları 17'yi bulmuştur. 1970'lerde artış devam etmiş ve sayı 22'ye ulaşmıştır. 1981'de kapsanan ürün sayısı azalmaya başlamış ve 1990'da sadece 10 ürün kalmıştır. 1991'de yeniden artmış ve 1992'de azami rakam olan 26 ürüne ulaşmıştır. 1994'ten beri destekleme alımları azalma göstermekle birlikte, devam eden bir uygulamadır¹⁶⁹.

Bu bölümde, Türkiye için 1950-1960 dönemine ait bazı tarımsal ürünlere yönelik (buğday, tütün, Şekerpancarı) destekleme fiyatlarının seçim dönemleriyle ilişkisinin bulunup bulunmadığı incelenecektir. Bu inceleme yapılırken; buğday, tütün ve şekerpancarı destekleme alım fiyatlarında oluşan değişimler reel açıdan

¹⁶⁷ Erol H. Çakmakçoğlu, Haluk Kasnakçoğlu, Halis Akder, **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, TÜSİAD Yayınları, Ankara, 1999, s. 53.

¹⁶⁸ Şener, 2001, s. 1985.

¹⁶⁹ Çakmakçoğlu, Kasnakçoğlu ve Akder, 1999, s. 53.

incelenecektir. Bu amaçla, bu ürünlerin fiyatları DİE'nin 1948=100 bazlı TEFE'ye göre deflete edilmiştir.

Tarımsal destekleme alım fiyatlarının seçim ekonomisine yönelik politik amaçlı kullanılıp kullanılmadığını incelerken, seçimin yapıldığı ay ile destekleme fiyatlarının açıklandığı ay arasındaki ilişkinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Çünkü, destekleme fiyatının açıklanma tarihi seçim tarihinden önce olduğu zamanlarda hükümetler, yüksek oranlı fiyat artışlarına gidebilmektedirler. Bu kapsamda; buğday ve şekerpancarı fiyatları Haziran ayında açıklanırken, tütün fiyatları Ocak-Şubat aylarında açıklanmaktadır¹⁷⁰. Aşağıdaki Tablo 4 değerlendirilirken bu durumun tespiti, değerlendirmede açıklık sağlayacaktır.

Tablo 4: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi (1950-1960) (TL/KG)

Yıllar	Nominal Buğday Fiyatı	Reel Buğday Fiyatı	% Değişim	Nominal Tütün Fiyatı	Reel Tütün Fiyatı	% Değişim	Nominal Pancar Fiyatı	Reel Pancar Fiyatı	% Değişim
14.05.1950,S	0,22	0,23	-	1,27	1,31	-	0,085	0,087	-
1951	0,22	0,21	-5,83	1,9	1,84	40,89	0,055	0,053	-39,06
1952	0,3	0,29	35,05	2,23	2,14	16,24	0,057	0,055	2,64
1953	0,3	0,28	-2,8	2,23	2,08	-2,8	0,058	0,054	-1,1
02.05.1954,S	0,3	0,25	-9,32	2,58	2,19	4,91	0,059	0,05	-7,76
1955	0,3	0,24	-7,09	2,53	1,99	-8,89	0,077	0,06	21,26
1956	0,3	0,2	-14,19	2,77	1,87	-6,05	0,094	0,064	4,76
27.10.1957,S	0,4	0,23	12,76	3,14	1,79	-4,13	0,11	0,063	-1,03
1958	0,4	0,2	-13,37	4,54	2,25	25,26	0,13	0,064	2,39
1959	0,5	0,21	4,34	4,85	2	-10,83	0,15	0,062	-3,69
1960	0,5	0,2	-4,72	4,14	1,63	-18,67	0,15	0,059	-4,72

*Veriler, DİE 1948=100 bazlı TEFE'ye göre deflate edilmiştir.

Kaynak: TÜİK, Tarımsal Göstergeler (1923-1998), ss. 476-479.

Tablo 4'e göre buğday destekleme alım fiyatlarını 1950-1960 dönemi açısından inceleyecek olursak; tabloda belirtilmemekle birlikte, 1950 seçimlerinde nominal buğday fiyatları değişmemekte, reel buğday fiyatları ise yaklaşık %11,34'lük artış göstermektedir. Bu reel artışın oy amaçlı bir artış yönünde olup olmadığı hakkında yargıya varabilmek için, yukarıda belirtildiği gibi, destekleme

¹⁷⁰ Varım, 1997, s. 39.

fiyatının açıklandığı ay ile seçimin yapıldığı ay arasındaki ilişkiye bakmamız gerekecektir. 1950 seçimleri Mayıs ayında yapılırken; buğday fiyatları ise haziran ayında açıklanmaktadır. Bu nedenle bu reel artışı seçim ekonomisine yönelik bir nedenden kaynaklanan artış olarak değerlendirmek güçtür.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1954 seçimleri açısından buğday alım fiyatlarına yaklaşıldığında; tabloya göre nominal buğday fiyatlarında değişme olmamakla birlikte, reel buğday fiyatlarında yaklaşık % 9,32'lik bir azalış söz konusudur. 1954 seçimleri de 1950 seçimleri gibi Mayıs ayında yapılmıştır. Yani, buğday fiyatları seçimlerden sonra açıklanmıştır. Bu nedenle, buğday fiyatlarında bir artışın görülmemesinde, seçimlerin buğday fiyatlarının açıklanmasından önce yapılmasından kaynaklandığı yönünde bir sonuca ulaşılabilir.

Dönemin son seçimi olan 1957 seçimleri Ekim ayında yapılmıştır. Fakat, siyasal gelişmeler kısmında da belirtildiği gibi, bu seçim bir erken seçimdir ve seçimin gündeme gelmesi Mayıs ayında olmuştur. Yani, bir tür seçim öncesi fiyat açıklanması söz konusudur. Bu saptamadan hareketle Tablo 4'ü incelediğimizde, buğday fiyatlarında nominal ve reel olarak bir artış görülmektedir. 1957 yılındaki buğday alım fiyatlarındaki reel % 12,76'lık artış, seçimin ülke gündemine girmiş olmasından kaynaklanmış olabilir.

1950-1960 dönemi açısından tütün destekleme alım fiyatlarını seçim dönemleri itibariyle tablo kapsamında incelediğimizde ilk olarak, 1950 seçimlerinde nominal ve reel olarak yüksek bir oranda düşüş görülmektedir. 1950 seçimleri Mayıs ayında yapıldığından ve tütün fiyatları da Ocak-Şubat aylarında açıklandığından, tütün fiyatlarında bir artışın olmasının beklenmesi, seçim ekonomisinin uygulandığının bir göstergesi olabilirdi. Fakat, tütün fiyatlarının seçimden yaklaşık 5 ay önce açıklanmasına rağmen, beklenilenin tersine büyük bir düşüş olmuştur. Bu nedenle seçim ekonomisi uygulandığı yönünde bir değerlendirme, tütün fiyatları açısından hatalı olur.

1954 seçimlerinde tütün alım fiyatlarında reel olarak yaklaşık % 4,91 bir artış görülmektedir. Fiyatların bu şekilde gösterdiği yükselişi, seçim öncesi tütün

üreticilerinin oy amaçlı desteklenmesine yönelik bir politika olarak değerlendirmek olasıdır.

Son olarak 1957 seçimleri açısından tütün fiyatlarını incelediğimizde, nominal olarak bir artışın olduğu, reel olarak ise % 4,13'lük bir azalışın olduğunu görmekteyiz. Tütün fiyatlarındaki nominal artışı, 1957 seçimlerinin erken seçim özelliği dolayısıyla, seçim ekonomisine yönelik değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Çünkü tütün fiyatlarının açıklandığı Ocak-Şubat aylarında, erken seçim kararı verilmemiştir. Seçim kararı Mayıs ayında verilmiştir.

Son olarak şeker pancarı fiyatları açısından 1950-1960 dönemi seçimlerini seçim ekonomisi kapsamında değerlendirecek olursak; 1950 seçimlerinde şeker pancarı fiyatlarında bir önceki yıla göre % 50,22 gibi reel bazda yüksek bir artış görülmektedir. Fakat bu artışın seçim ekonomisi kapsamında değerlendirilmesi pancar fiyatlarının seçimlerden sonra yani Haziran ayında açıklanmasından dolayı güçtür.

1954 seçimleri açısından tablo incelendiğinde; pancar fiyatlarında nominal bir artış gözükmeyle birlikte reel olarak % 7,76'lık bir düşüş görülmektedir. Aynı şekilde 1954 seçimlerinde de fiyatların seçimden önce açıklanması nedeniyle, nominal olarak düşük olan bu artışı seçim ekonomisi ile ilişkilendirmek zordur. Eğer nominal olarak böyle bir ilişki olmuş olsaydı bile, reel olarak düşüşün olması seçim ekonomisi yönünde değerlendirmelerde pek isabetli olmayacaktı.

Son seçim olan 1957 seçimleri açısından baktığımızda, 1954 seçimlerine benzer şekilde nominal olarak bir artış, reel olarak ise % 1,03'lük hafif bir düşüş söz konusudur. Burada, seçim kararının Mayıs ayında verilmiş olması ve bu karardan sonra pancar fiyatlarının açıklanıyor olmasına rağmen fiyatlarda reel olarak bir önceki yılın çok gerisinde kalınması, seçim ekonomisine yönelik bir uygulamanın olmadığı yönünde değerlendirilebilir.

3.2. 1961-1980 DÖNEMİ (1961-65-69-73-77 SEÇİMLERİ)

3.2.1. Siyasal Gelişmeler

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan ilk seçimlerde; CHP 173, AP 158, YTP 65, CKMP 54 milletvekilliği kazanmıştır. Bu sonuçlar tek bir partiye iktidar şansı vermemiş ve Türkiye'nin koalisyon hükümetleriyle yönetilmesinin başlangıcı olmuştur¹⁷¹. 26 Ekim'de yeni meclisin Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı seçmesinden sonra Cemal Gürsel, seçimleri kazanan CHP'nin genel başkanı İsmet İnönü'yü hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve CHP ile AP koalisyonu 20 Kasım'da kurulmuştur¹⁷². Fakat, iki parti arasındaki temel ayrılıkların hükümetin devamına engel olması kısa bir süre sonra, 30 Mayıs 1962'de, İnönü istifa etmiş ve ortaklık bozulmuştur¹⁷³.

25 Haziran 1962 tarihinde, CHP, YTP ve CKMP arasında İnönü'nün başkanlığında ikinci koalisyon kurulmuştur. Fakat, bu hükümet de diğerine göre biraz daha uzun olmakla birlikte, YTP ve CKMP ile CHP arasındaki yaklaşım farklılıkları nedeniyle etkinliğini yitirmiş ve İsmet İnönü kabinesi 2 Aralık 1963'te görevden ayrılmıştır¹⁷⁴.

1960-1980 döneminin ikinci seçimleri 10 Ekim 1965'te yapılmış ve AP çoğunluğu sağlamıştır. Seçimler sonucunda AP 240, CHP 134, CKMP 11, MP 3, TİP 15, YTP 19 milletvekilliği kazanmıştır. Demirel 27 Ekim 1965'te hükümeti tek başına kurmuş ve ülkeyi 1969 genel seçimlerine taşımıştır¹⁷⁵.

1969 genel seçimleri 12 Ekim 1969'da yapılmış ve AP bir kez daha tek başına iktidara gelecek şekilde oyların % 47'sini alarak 256 milletvekilliği kazanmıştır¹⁷⁶.

---

¹⁷¹ Çakmakoglu ve diğerleri, 1999, s. 56.

¹⁷² Kongar, 2000, s. 162.

¹⁷³ Öztekin, 2000, s. 407.

¹⁷⁴ Kongar, 2000, s. 163.

¹⁷⁵ Alkan, 1998, ss. 56-57.

¹⁷⁶ A.g.e., s. 57.

1971-1973 dönemindeki partiler üstü hükümetler 1973 genel seçimleri sonrasında yerini koalisyon hükümetlerine bırakmıştır. Bu seçimde CHP 185, AP 149, MSP 48, MHP 3, CGP 13, DP 45, TBP 1 ve Bağımsızlar 6 milletvekilliği çıkarmış ve seçimler sonrasında 26 Ocak 1974'te CHP-MSP koalisyonu kurulmuş bu da kısa sürerek 17 Kasım 1974'te sona ermiştir¹⁷⁷. Sonrasında Cumhurbaşkanı, Sadi Irmak'ı Başbakan olarak atamış ve meclis'ten güvenoyu alamamasına rağmen hükümet, başka alternatif olmadığından uzun süre iktidarda kalmıştır. Ardından, sağ partiler birleşerek 31 Mart 1975'te AP, MSP, CGP, MHP ve Bağımsızlar arasında kurulan "Milliyetçi Cephe Hükümeti" kurulmuştur¹⁷⁸.

Dönemin son seçimleri 5 Haziran 1977'de yapılmış ve CHP 213, AP 189, MSP 24, MHP 16, CGP 3, DP 1, Bağımsızlar 4 milletvekili çıkarırken, hiçbir parti tek başına yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır¹⁷⁹. Hükümeti kurma görevi verilen CHP, 21 Haziran 1977'de bir Azınlık Hükümet'i kurmuş, Cumhurbaşkanı hükümet listesini onaylamış fakat Meclis'te güven oylamasını kaybetmiştir. Bunun sonucunda, 2. büyük parti olarak AP, MSP ve MHP ile birlikte "İkinci Milliyetçi Cephe" hükümetini kurmuş, 21 Temmuz 1977'de göreve başlamıştır¹⁸⁰. Daha sonra, ülkedeki toplumsal kaos, terör, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ve Cumhurbaşkanının seçilememesi, sonuçta 12 Eylül 1980'de 3. askeri müdahaleye yol açmıştır¹⁸¹.

3.2.2. Ekonomideki Gelişmeler

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında, ekonominin bir plan çerçevesinde işlemesine yönelik olarak yeni bir dönem başlamış ve planlama bir kurum olarak Anayasa'ya girmiştir. Bu çerçevede ayrıca 1961 Anayasasında kamu ve özel kesimin yan yana, birbirini tamamlayacak şekilde yer aldığı bir karma ekonomik sistemin ilkelerinin ekonomide geçerli olacağı hükme bağlanmış, 1961 yılında çıkarılan bir kanunla DPT kurulmuş ve kalkınma

---

¹⁷⁷ Alkan, 1998, s. 58.

¹⁷⁸ Kongar, 2000, s. 184.

¹⁷⁹ Alkan, 1998, s. 58.

¹⁸⁰ A.g.e., s. 58.

¹⁸¹ Öztekin, 2000, ss. 412-413.

planlarının hazırlanması ve yürütülmesi görevleri verilmiştir¹⁸². Böylece yeni kurulan DPT tarafından 1963-1967 yıllarını içeren Birinci 5 yıllık kalkınma planı uygulamaya konmuştur¹⁸³.

1960-1980 döneminde 1963-1967, 1968-1972, 1973-1977, 1979-1983 beş yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. 1980 öncesi uygulanan kalkınma planlarında; milli gelirin yüksek ve istikrarlı büyümesi, ithal ikameci sanayileşme, ödemeler bilançosu sorunlarının çözülmesi, ek istihdam olanaklarının yaratılması, sosyal adaletin ve gelir dağılımında eşitliğin sağlanması ortak amaç olarak benimsenmiştir. Özellikle 1. Plan döneminde, plan hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik hükümete daha aktif rol verilmiş ve bu çerçevede ekonomiye doğrudan müdahaleler ve kamu yatırımları araç olarak kullanılmıştır. İkinci plan döneminde ise piyasa mekanizması daha etkin olmuş ve fiyat teşviklerinin kullanımı düşüncesi geçerli olmuştur¹⁸⁴.

1963-1970 döneminde ekonomide yüksek büyüme ve fiyat istikrarı bir arada yaşanmış, 1970'den sonra ise ekonominin fiyat istikrarı bozulmuş, dış ticaret açıkları daha çok artmış ve bir döviz darboğazı yaşanmış, bunun sonucunda Ağustos 1970'de TL'nin devalüe edildiği bir ekonomik önlemler paketi uygulamaya konmuştur. Tüm bu sorunların nedeni olarak özellikle kamu harcamaları artışından kaynaklanan para arzı artışı, 1970'deki devalüasyon, tarım ürünleri taban fiyatlarının arttırılması, memur maaşlarının artışı, Kıbrıs Barış Harekatı'nın maliyetleri en önemli etkenler olmuştur¹⁸⁵.

1977'de ödemeler bilançosu açığı önemli boyutta artmış ve bu durum daha fazla dış borçlanma yapılmasına yol açmıştır. Dış borçların özellikle kısa vadeli oluşu, bunları uzun vadeye dönüştürmek için hükümetlerin IMF ile ilişkileri yoğunlaşmış ve 1978'de IMF ile Stand-by imzalanarak 520 milyon dolarlık kısa

---

¹⁸² Şahin, 1997, s. 117.

¹⁸³ Kongar, 2000, s. 363.

¹⁸⁴ Şahin, 1997, ss. 119-121.

¹⁸⁵ Ahmet Kılıçbay, **Türkiye Ekonomisi**, (4.Baskı), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992, s. 153.

vadeli borç ertelenmiştir. 1979 yılında tekrar bir devalüasyon olmuş ancak sorunlara çözüm getirememiştir¹⁸⁶.

3.2.3. Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi

Konsolide bütçe harcamalarının seçim ekonomisine yönelik ne oranda kullanıldığını değerlendirmeden önce, 1950-1960 dönemi için yaptığımız analize benzer şekilde, mali yıl başlangıç tarihi ile seçimin yapıldığı ay arasındaki ilişkinin açıklanması gerekmektedir.

1950-1960 dönemindeki gibi, 1961-1980 döneminde de mali yıl Mart ayında başlamaktadır. Bu dönemde 1961, 1965, 1969, 1973, 1977 genel milletvekilliği seçimleri yapılmış ve 1977 seçimleri hariç, bu dönemde seçimler Ekim ayında gerçekleştirilmiştir. 1977 seçimleri ise Haziran ayında yapılmıştır. Buradan hareketle, 1977 seçimleri hariç, mali yıl başlangıç ve seçim tarihleri arasında 7 aylık bir sürenin bulunması nedeniyle, bu süre içerisinde seçim ekonomisine yönelik olarak konsolide bütçenin kullanılabilmesi olarak dahilindedir. 1977 seçimi ise, Haziran ayında yapılmış ve bir erken seçim niteliği taşımaktadır. 1977 seçimleri normal olarak 1977 yılının sonlarına doğru yapılması gerekirken, seçim ayı öne alınarak Haziran ayında yapılmıştır. Bu nedenle, 1977 seçimleri değerlendirilirken, mali yıl ile seçim tarihi arasındaki 3 aylık süre seçim ekonomisinin uygulanmasına yönelik yetersiz gözükebile, hükümetin 1977 yılı bütçesini hazırlarken 1977 yılında yapılacak seçimi dikkate alması olarak dahilindedir¹⁸⁷. Bu itibarla, aşağıdaki faiz hariç konsolide bütçe harcamalarının seyrini gösteren Tablo 5'i incelerken, belirtilen bu durumların dikkate alınması analizi daha anlamlı kılacaktır.

---

¹⁸⁶ Şahin, 1997, ss. 151-152.

¹⁸⁷ Ataç, Ataç ve Moğol, 2001, ss. 43-48.

Tablo 5: Borç Ödemeleri Hariç Konsolide Bütçe Başlangıç ve Kesin Harcamaları ile Konsolide Bütçe Harcamaları / GSMH Oranı¹⁸⁸ (1961-1980) (Milyar TL)

Yıllar	Başlangıç Harcaması	% Değişim	Kesin Harcama	% Değişim	KBH/GSMH %
15.10.1961,S	9.501.538.461,54	29,6	12.610.769.230,77	68,53	23,95
1962	10.392.187.500,00	9,37	9.630.000.000,00	-23,64	16,92
1963	11.764.500.000,00	12,34	11.552.700.000,00	19,97	18,63
1964	12.869.306.930,69	10,23	13.148.514.851,49	13,81	20,06
10.10.1965,S	12.948.623.853,21	0,62	13.154.770.642,20	0,05	20,10
1966	14.269.565.217,39	10,2	14.761.652.173,91	12,22	19,94
1967	14.849.105.691,06	4,06	16.284.634.146,34	10,32	21,24
1968	16.465.433.070,87	10,89	17.002.362.204,72	4,41	14,19
12.10.1969,S	17.895.401.459,85	8,68	17.928.613.138,69	5,45	14,57
1970	18.578.904.109,59	3,82	21.876.780.821,92	22,02	16,70
1971	23.643.835.616,44	27,26	26.702.781.065,09	22,06	18,80
1972	23.449.447.236,18	-0,82	24.657.788.944,72	-7,66	17,31
14.10.1973,S	23.602.166.666,67	0,65	25.792.291.666,67	4,6	16,92
1974	24.642.275.641,03	4,41	24.380.416.666,67	-5,47	15,30
1975	30.741.924.198,25	24,75	34.216.967.930,03	40,35	17,42
1976	37.793.828.715,37	22,94	39.888.564.231,74	16,58	18,7
05.06.1977,S	44.868.333.333,33	18,72	49.574.451.219,51	24,28	22,46
1978	34.535.099.866,84	-23,03	47.211.078.561,92	-4,77	21,97
1979	31.599.260.763,61	-8,5	49.976.271.324,13	5,86	22,01
1980	28.970.615.444,92	-8,32	43.769.388.475,11	-12,42	21,64

*Veriler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 1963=100 bazlı TEFE'ye göre deflate edilmiştir.

Dönemin ilk seçimi olan 1961 seçimleri açısından tablo incelendiğinde; konsolide bütçe başlangıç harcamalarında %29,6'lık, kesin harcamalarda %68,6'lık büyük bir artış görülmektedir. Fakat bu artış seçim ekonomisine yönelik bir artış olarak hemen kabul edilebilir bir oran olmasına rağmen, realiteye baktığımızda durumun sanıldığı gibi olmadığını görmekteyiz. Çünkü, 1961 seçimleri öncesinde 27 Mayıs 1960 tarihinde Cemal Gürsel başkanlığında Milli Birlik Komitesi (MBK) yönetime el koymuş ve 15 Ekim 1961 seçimlerine kadar iktidarı elinde bulundurmuştur¹⁸⁹. Bu nedenle konsolide bütçe harcamalarındaki bu yüksek oranlı artışı seçim ekonomisi uygulamasına bağlamak olanak dahilinde değildir. Bu artış, Milli Birlik Hükümeti'nin halk oylamasında halkın desteğini daha çok sağlamasına ve birey tercihlerini etkilemeye çalışmasına bağlanılabilir.

¹⁸⁸ Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)**, Sayı: 1995/5, ss. 79-80.

¹⁸⁹ Öztekin, 2000, s. 405.

1961 seçimleri sonrasında baktığımızda, 1962 yılında % 23,7'lik bir düşüş ve 1963 yılında ise % 20'lik bir artış görülmektedir. Normal şartlarda, seçim öncesi hükümet eğer vaatlerini yerine getirmek düşüncesinde ise seçim sonrasında harcamalarda bir artışın olması beklenir. Eğer vaatlerin unutulması söz konusu ise harcamalarda seçim öncesi yapılan harcamaların etkisini gidermeye yönelik azalış görülür.

Bu kapsamda 1961 seçimleri sonrasında konsolide bütçe harcamalarındaki düşüşü, 20 Kasım 1961'de kurulan CHP-AP koalisyonunun vaatlerini yerine getirme amacını taşımadığını söyleyebiliriz. Çünkü bu hükümet 25 Haziran 1962'de görevden ayrılmıştır. 1963 yılında ise 25 Haziran 1962'den 25 Aralık 1963'e kadar CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümetinin hem yapmış olduğu vaatlerini yerine getirmek hem de popülaritesini arttırmaya yönelik olarak, konsolide bütçe harcamalarının % 19'lük artışında rolü olmuş olabilir. Ayrıca bu artışta 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinin etkisini de göz ardı etmemek gerekir.

Dönemin ikinci seçimi 10 Ekim 1965'te yapılmıştır. Bu yılda, konsolide bütçe harcamalarında % 0,04 gibi çok düşük bir artış olduğu ve 1964 yılındaki %13,81'lik artışa göre artış hızında yavaşlama olduğu göze çarpmaktadır. Mali yıl ile seçim tarihi arasındaki 7 aylık gibi uygun bir süreye rağmen konsolide bütçe giderlerinde önemli bir artış görülmemesi, 1965 seçimlerinde seçim ekonomisi politikasına konsolide bütçe harcamaları itibarıyla başvurulmadığı yönünde değerlendirilebilir. Fakat, seçim sonrasında konsolide bütçe harcamalarındaki %12,2'lik artışı, AP'nin vaatlerini yerine getirme girişimi olarak değerlendirmek olasıdır.

1969 seçimleri açısından tabloya baktığımızda, konsolide bütçe harcamalarında % 5,44'lük bir artış görülmektedir. Bu artışta, 1965 seçimlerinde iktidar olan AP'nin politik amaçlı olarak bütçe giderlerinden yararlanmış olma olasılığı vardır. Fakat asıl dikkati çeken, seçim sonrası yıl olan 1970'deki %22'lik artıştır. Bu artış, 1969 seçimlerinde başarı sağlayan AP'nin seçim öncesi yapmış olduğu vaatleri yerine getirme çabalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Konsolide bütçe harcamalarındaki gelişme 1973 seçimleri dikkate alınarak incelendiğinde, % 4,6'lık bir artış görülmektedir. Fakat bu artışın seçim ekonomisine yönelik olup olmadığına karar verebilmemizde, bu yıldaki hükümetin niteliği belirleyici olmaktadır. Çünkü, siyasal gelişmeler kısmında da belirtildiği gibi, 12 Mart 1971 Muhtıra'sından sonra partiler üstü nitelik taşıyan hükümetler kurulmuştur. I. ve II. Erim hükümetlerinden sonra dönemin 3. kabinesi Ferit Melen tarafından kurulmuş ve dolayısıyla 1973 seçimleri öncesi bütçe AP, CHP ve MGP den oluşan Melen Hükümeti tarafından hazırlanmıştır. Seçim yılında ise görev alan hükümet, Talu'nun başkanlığındaki AP, CGP hükümetidir.

Bu itibarla, 1973 seçimlerindeki düşük de olsa % 4,6'lık artışta, hükümetin niteliği büyük rol oynamıştır. Seçim sonrası yıl olan 1974 için Tablo 4 incelendiğinde % 5,4'lük azalışın görülmesinde, bu dönemde hükümet olan CHP-MSP koalisyonunun iktidar döneminin kısa olmuş olması etkili olmuş olabilir. 1975 yılı ise % 40,3 gibi büyük bir artış sergilemektedir. Konsolide bütçe giderlerindeki bu yöndeki artış AP, CGP, MSP ve MHP'den oluşan Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin vaatlerini yerine getirme çabalarına ve bu yılda yapılan senato seçimlerine bağlanabilir.

Dönemin son seçimleri olan 1977 seçimleri için tablo incelendiğinde, konsolide bütçe harcamalarında % 24,3'lük gibi büyük bir artış görülmektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi bu seçimlerin erken seçim niteliği taşımasına rağmen bu şekilde bir artışın görülmesi, 1977 bütçesi hazırlanırken seçimlerin göz önünde bulundurulmuş olma olasılığını kuvvetlendirdiği için seçim ekonomisine yönelik bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bu uygulamaya, II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin 1977 seçimlerinde politik amaçlı olarak yararlanması girişimi neden olmuştur denilebilir.

Seçim sonrası 1978 ve 1979 yıllarında, konsolide bütçe giderlerinde sırasıyla % -4,8'lik azalış ve 5,86'lık bir artış görülmektedir. Bu yıllarda, siyasal gelişmeler kısmında da belirtildiği gibi çeşitli koalisyon hükümetleri kurulmuş ve

bu yıllarda 1979 yerel seçimleri hariç genel seçimlerin de olmayışının etkisiyle 1978 ve 1980 de azalış, 1979 da ise küçük bir artış görülmektedir.

Konsolide bütçe harcamalarını seçim yılları itibariyle bu şekilde değerlendirdikten sonra bir diğer değerlendirmeyi 1950-1960 dönemi için yapıldığı gibi, ekonomik ayrıma göre yapabiliriz. Bu amaçla personel, yatırım ve transfer harcamaları aşağıdaki Tablo 6'ya göre 1961-1980 dönemi genel seçimleri için değerlendirilmiştir.

Tablo 6: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1961-1980) (Milyar TL)

Yıllar	Personel Giderleri	% Değişim	Yatırım Giderleri	% Değişim	**Transfer Giderleri	% Değişim
15.10.1961,S	4.032.967.032,97	46,76	2.824.175.824,18	9,8	1.246.153.846,15	17,23
1962	4.220.833.333,33	4,66	3.177.083.333,33	12,5	1.570.833.333,33	26,05
1963	4.617.000.000,00	9,39	3.473.000.000,00	9,31	1.966.000.000,00	25,16
1964	5.054.455.445,54	9,47	3.527.722.722,28	1,58	2.083.168.316,83	5,96
10.10.1965,S	5.140.366.972,48	1,7	3.682.568.807,34	4,39	1.900.000.000,00	-8,8
1966	5.593.913.043,48	8,82	4.228.695.652,17	14,83	2.117.391.304,35	11,44
1967	5.717.886.178,86	2,22	4.269.105.691,06	0,96	2.181.300.813,00	3,02
1968	6.159.842.519,69	7,73	4.862.992.125,98	13,91	2.645.669.291,34	21,29
12.10.1969,S	5.980.291.970,80	-2,91	5.064.963.503,65	4,15	3.774.452.554,74	42,67
1970	7.648.630.136,99	27,9	4.787.671.232,88	-5,47	3.519.178.082,19	-6,76
1971	9.119.526.627,22	19,23	4.684.023.668,64	-2,16	3.894.674.556,21	10,67
1972	9.826.633.165,83	7,75	4.751.256.281,41	1,44	5.433.165.829,15	39,5
14.10.1973,S	8.061.666.666,67	-17,96	6.407.500.000,00	34,86	5.352.500.000,00	-1,48
1974	7.513.141.025,64	-6,8	6.663.782.051,28	4	5.840.705.128,21	9,12
1975	12.536.443.148,69	66,86	6.413.994.169,10	13,75	10.204.081.632,65	74,71
1976	14.357.682.619,65	14,53	10.327.455.919,40	36,24	12.594.458.438,29	23,43
05.06.1977,S	15.447.154.471,54	7,59	13.211.382.113,82	27,92	17.073.170.731,71	35,56
1978	15.978.695.073,24	3,44	10.386.151.797,60	-21,38	17.443.408.788,28	2,17
1979	16.328.188.464,66	2,19	9.585.702.680,75	-7,71	20.227.457.351,75	15,96
1980	13.759.310.074,48	-15,73	8.624.068.992,55	-10,03	16.973.735.789,89	-16,09

*Veriler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 1963=100 bazlı TEFE'ye göre deflete edilmiştir.

**Toplam transfer giderlerinden borç ödemeleri çıkartılmıştır.

Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Bütçe Gider ve Gelir gerçekleştirmeleri (1924-1995)**, Sayı: 1995/5, ss. 79-80.

Tabloya göre dönemin ilk genel seçimi olan 1961 genel seçimlerinde personel, yatırım ve transfer harcamalarının her üçünde de bir önceki yıla göre yüksek oranlı artışlar görülmekle birlikte, özellikle personel harcamalarındaki

%46,8 ve transfer harcamalarındaki % 17,2'lik yüksek oranlı artışlar, seçim ekonomisinin yoğun bir uygulamasının yapılmış olabileceğinin en belirgin yansıması olarak gözlenmektedir. Tablo 5'e bakılarak, dönemin siyasal gelişmeleri dikkate alınmadan bu şekilde yapılan analiz, seçim ekonomisinin uygulandığını ortaya koysa da, aslında durumun böyle olmadığı dönemin özelliğinden elde edilmektedir. Çünkü, 1961 yılındaki seçimlere, siyasal gelişmeler kısmında da belirtildiği gibi, MBK yönetiminin iktidarı döneminde gidilmiştir. Bu nedenle bu yüksek oranlı artışları seçim ekonomisi kapsamında değerlendirmek hatalı olacaktır. Ayrıca, seçim sonrası yıl olan 1962'de personel harcamalarındaki artış oranında % 46,8'den % 4,7'ye düşüş olmuş; yatırım harcamalarında % 9,8'den % 12,5'a, transfer harcamalarında % 17,2'den % 26'ya yükselişin olağan bir hükümetin seçim sonrası uygulamalarını yansıtmaması da bu dönemin olağanüstü niteliği ile açıklanabilir. Seçim sonrası bir diğer yıl olan 1963'te ise personel ve transfer harcamalarındaki artışlar dikkat çekicidir. Personel harcamaları 1963'te, bir önceki yıla göre % 9,4'lük artış göstermekle beraber, artış hızı yükselmiştir.

Dönemin ikinci seçimi olan 1965 seçimleri Tablo 6 çerçevesinde değerlendirildiğinde, personel harcamalarında % 1,7; yatırım harcamalarında 4,4 artış görülürken; transfer harcamalarında % 8,8'lik bir azalış görülmektedir. Bu veriler dikkate alındığında; özellikle transfer ve personel harcamalarının seçim ekonomisine yönelik oy amaçlı kullanılmış olma olasılığı oldukça zayıf görülmektedir. Sadece yatırım harcamalarındaki % 4,4'lük düşük de olsa artış, seçim döneminde geçici istihdam olanaklarının yaratılmış olabileceği yönünde değerlendirilebilir. Seçim sonrası yılda ise personel, yatırım ve transfer harcamalarında sırasıyla % 8,8 ; % 14,8 ve % 11,4 gibi yüksek sayılabilecek orandaki artışlar, AP'nin vaatlerini yerine getirmesine yönelik girişimlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik ayrıma göre konsolide bütçe harcamalarındaki gelişmeye 1969 seçimleri açısından bakıldığında; personel harcamalarında % 2,9'luk bir azalış görülürken, yatırım harcamalarında % 4,2'lik, transfer harcamalarında ise %42,7'lik bir artış görülmektedir. Buradan hareketle; özellikle transfer

harcamalarından politik amaçlı olarak yararlanıldığı sonucuna varılabilir. Ayrıca yatırım harcamalarından da kısmen de olsa geçici istihdam olanağına yönelik olarak yararlanılmış olunabilir. Fakat; bu yılda, personel harcamalarındaki azalış, bu harcama kaleminden seçim ekonomisine yönelik yararlanılmadığı sonucunu vermektedir. Seçim sonrası yılda ise, transfer harcamalarında % 6,8 ve yatırım harcamalarında % 5,5'lik azalışın görülmesine karşılık personel harcamalarında %27,9'luk artış görülmektedir. Personel harcamalarındaki bu ani artışı, AP'nin seçim öncesindeki maaş ve ücret artışlarına yönelik vaatlerini yerine getirmesine bağlanabilir.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1973 seçimleri için Tablo 6 incelendiğinde; personel harcamalarında %18'lik, transfer harcamalarında % 1,5'lik azalış görülürken; yatırım harcamalarında % 34,9'luk bir artış görülmektedir. Bu şekildeki bir tablo seçim ekonomisi uygulamasının tersi bir görüntü vermektedir. Personel ve transfer harcama kalemleri gibi kısa sürede oy amacına yönelik etkili sonuçları olan kalemlerde düşüşler yaşanmış, yatırım harcamaları ise artmıştır. Bu görüntünün nedeni olarak, 1973 seçimleri öncesinde ülkenin partiler üstü hükümetler tarafından yönetilmelerinin ağırlıklı etkisinin olduğu söylenebilir. Seçim sonrası yıl olan 1974'e baktığımızda, personel harcamalarında % 6,8'lik azalış; yatırım ve transfer harcamalarında sırasıyla % 4 ve % 9,1'lik artışlar görülmektedir. Bu verilerden hareketle, düşük de olsa seçim ekonomine yönelik bir uygulama olduğu anlaşılabilirle beraber, oranların abartılı olmamasında, bu dönemdeki CHP-MSP koalisyonunun iktidar süresinin kısa olması da etkili olmuş olabilir. 1975 yılı ise oldukça ilginç sonuçlar vermektedir. 1975'te personel ve transfer harcamalarında sırasıyla % 66,9 ve % 74,7 artış görülürken; yatırım harcamalarında ise % 3,7'lik bir azalış görülmektedir. Bu durum AP, CGP, MSP ve MHP'den oluşan I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin vaatlerini yerine getirmesinin ve bu yıldaki senato seçimlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Dönemin son seçimi olan 1977 yılı itibariyle tablo incelendiğinde; personel harcamalarında % 7,6; yatırım harcamalarında % 27,9 ve transfer harcamalarında ise % 35,6'lık artışların görülmesi, bu yılın tam bir seçim

ekonomisine yönelik uygulamaların olduğu yıl yönünde değerlendirilebilir. Ayrıca seçim öncesi yılda da artışların görülmesi ve seçim sonrası yılda ise bu artışların yerini azalışa bırakması bu tespitimizi destekler niteliktedir. Personel harcamalarındaki bu artış, kısa dönemde seçmeni etkilemede önemli sonuçlar verebilecek kamu kesiminde çalışan memur ve ücretlilerin maaş ve ücretlerinin arttırılması yönteminin uygulandığının göstergesi olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde, transfer harcamalarında ise, özellikle tarımsal ürün fiyatlarının ve KİT'lere transferlerin arttırılmasının rol oynamış olabileceği söylenebilir. Aynı şekilde, yatırım harcamalarında da kısa dönemli istihdam olanaklarının yaratılması girişiminin uygulandığını söyleyebiliriz.

3.2.4. Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarındaki Gelişmeler

Türkiye için 1950-1960 dönemi için tarımsal ürünlere yönelik destekleme alım fiyatları için yaptığımız değerlendirmeyi bu kısımda pamuk ve fındık ürünleri de eklenerek, 1961-1980 dönemi için yapılacaktır. Bu değerlendirmeyi yapmadan önce, da ha önce de yapıldığı gibi seçimin yapıldığı ay ile destekleme alım fiyatlarının açıklandığı ay arasındaki ilişkinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda olmak üzere; buğday ve şeker pancarı fiyatlarının Haziran, tütün fiyatlarının Ocak-Şubat, pamuk ve fındık fiyatlarının ise Ağustos ve Eylül aylarında açıklandığı bilinmektedir. Destekleme alım fiyatlarının seçim ekonomisine yönelik kullanılıp kullanılmadığını değerlendirmede bu durumun dikkate alınması analizi anlamlı kılacaktır. Bu çerçevede 1961-1980 dönemi aşığıdaki Tablo 7 kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 7: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi¹⁹⁰ (1961-1980)* (TL/KG)

Yıllar	Nominal Buğday Fiyatı	Reel Buğday Fiyatı	% Değişim	Nominal Tütün Fiyatı	Reel Tütün Fiyatı	% Değişim	Nominal Pancar Fiyatı	Reel Pancar Fiyatı	% Değişim	Nominal Pamuk Fiyatı	Reel Pamuk Fiyatı	% Değişim	Nominal Fındık Fiyatı	Reel Fındık Fiyatı	% Değişim
15.10.1961,S	0,63	0,69	38,46	7,46	8,2	98,01	0,13	0,14	-4,76	—	—	—	—	—	—
1962	0,73	0,76	9,84	11,77	12,3	49,56	0,13	0,14	-5,21	—	—	—	—	—	—
1963	0,75	0,75	-1,37	9,08	9,08	-25,94	0,13	0,13	-4	—	—	—	—	—	—
1964	0,75	0,74	-0,99	8,06	7,98	-12,11	0,14	0,14	6,63	—	—	—	—	—	—
10.10.1965,S	0,78	0,72	-3,63	8,89	8,16	2,2	0,14	0,13	-7,34	—	—	—	5,2	4,77	—
1966	0,78	0,68	-5,22	8,21	7,14	-12,47	0,15	0,13	1,55	2,02	1,76	—	5	4,35	-8,86
1967	0,78	0,63	-6,5	8,04	6,54	-8,44	0,15	0,12	-6,5	2,2	1,79	1,83	5,25	4,27	-1,83
1968	0,78	0,61	-3,15	8,55	6,73	2,99	0,15	0,12	-3,15	2,28	1,8	0,37	5,25	4,13	-3,15
12.10.1969,S	0,8	0,58	-4,92	8,86	6,47	-3,94	0,15	0,11	-7,3	2,27	1,66	-7,71	5,7	4,16	0,65
1970	0,85	0,58	-0,3	8,35	5,72	-11,57	0,2	0,14	25,11	2,75	1,88	13,68	7,5	5,14	23,47
1971	0,99	0,59	0,62	9,04	5,35	-6,47	0,2	0,12	-13,61	3,29	1,95	3,35	8,5	5,03	-2,09
1972	0,99	0,5	-15,08	11,68	5,87	9,73	0,2	0,1	-15,08	3,75	1,88	-3,2	8,5	4,27	-15,08
14.10.1973,S	1,2	0,5	0,51	13,21	5,5	-6,22	0,3	0,13	24,38	6	2,5	32,67	9,7	4,04	-5,38
1974	2,12	0,68	35,9	23,15	7,42	34,8	0,41	0,13	5,13	8	2,56	2,56	13,5	4,33	7,06
1975	2,34	0,68	0,4	31,29	9,12	22,95	0,55	0,16	22,02	8	2,33	-9,04	14	4,08	-5,67
1976	2,58	0,65	-4,74	39,13	9,86	8,05	0,65	0,16	2,11	10,25	2,58	10,7	14,5	3,65	-10,52
05.06.1977,S	2,86	0,58	-10,55	44,39	9,02	-8,46	0,68	0,14	-15,58	10,75	2,18	-15,37	16,5	3,35	-8,18
1978	3,2	0,43	-26,7	50,1	6,67	-26,06	0,9	0,12	-13,29	13,75	1,83	-16,2	21,5	2,86	-14,64
1979	5,03	0,41	-4,1	60,91	4,95	-25,83	1,42	0,12	-3,74	25	2,03	10,92	37,5	3,05	6,41
1980	10,23	0,4	-1,86	111,68	4,38	-11,52	3,1	0,12	5,35	50	1,96	-3,49	110	4,31	41,55

*Veriler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 1963=100 bazlı TEFİE'ye göre deflate edilmiştir.

¹⁹⁰ DİE, Tarımsal Göstergeler (1923-1998), ss. 476-480.

Tablo 7, ilk ürün olan buğday açısından 1961-1980 dönemi için incelenecek olursa; dönemin ilk seçimi olan 1961’de buğday alım fiyatlarının nominal ve reel olarak arttığı görülmektedir. Buğday alım fiyatlarında 1961 seçim yılında görülen bu % 38,5’lik reel artışın seçim ekonomisine yönelik uygulamanın bir sonucu olup olmadığı yargısına varılabilmesinde, destekleme fiyatının açıklandığı ay ile seçimin yapıldığı ay arasındaki ilişki belirleyici olacaktır. Buradan hareketle 1961 seçimlerinin Ekim ayında yapıldığı ve buğday alım fiyatlarının Haziran ayında açıklandığı dikkate alındığında, bu artışın seçim ekonomisi görüntüsü verdiği söylenebilir. Fakat, 1961 seçimleri öncesi iktidarın partiler üstü bir nitelik taşıması bu yöndeki bir sonuca ulaşmamızın hatalı olacağını göstermektedir.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1965 seçimleri için Tablo 6 incelendiğinde, buğday alım fiyatlarının nominal olarak 0,75’ten 0,78 TL/kg ye arttığı, reel bazda ise % 3,6 düştüğü görülmektedir. Reel olarak bir artış olmaması nedeniyle bu nominal artışı seçim ekonomisi uygulamasının net bir göstergesi olarak değerlendirmek açısından zordur.

1969 seçimleri açısından Tablo 6 incelendiğinde, 1965 seçim yılında olduğu gibi 1969 seçiminin de Ekim ayında yapılmış olması nedeniyle, destekleme alım fiyatlarının seçimlerden önce açıklanması söz konusudur. Bu seçim yılında buğday alım fiyatları nominal olarak 0,78’den 0,80’e artmış; reel olarak ise % 4,9 azalış göstermiştir. Nominal olarak artışın seçmenlerin oylarını kazanmada kısmen de olsa etkili olabileceği düşüncesiyle bu artışa gidilmiş olabilirse de, reel artışın görülmemesi net bir yargıya varılmasını engellemektedir.

1973 seçimlerine bakıldığında; bu seçimlerin de Ekim ayında yapılması dolayısıyla seçim ekonomisine yönelik buğday alım fiyatlarının kullanılabilmesi olarak dahilindedir. Tablo 7’ye göre 1973 seçimlerinde nominal olarak buğday fiyatlarında 0,99’dan 1,20 TL/kg ye artış oluşurken, reel olarak da % 0,05 gibi küçük de olsa bir artış görülmektedir. Fakat hem artışın etkisinin küçüklüğü hem de seçim öncesi hükümetlerin niteliği dolayısıyla bu artışın tam bir seçim ekonomisi uygulaması olduğu sonucuna ulaşamayız.

Bir diğer seçim olan 1977 seçimlerinde, nominal olarak buğday alım fiyatlarında 2,58 TL/kg den 2,86 TL/kg ye bir artış görülmekte fakat % 10,6'lık bir reel düşüş vardır. Bu seçimlerin hem erken seçim niteliği taşıması hem de Haziran ayında yapılması, buğday alım fiyatlarından oy amaçlı olarak yararlanılmasını engellemiş olarak değerlendirilebilir.

İkinci rn olarak tütün alım fiyatları Tablo 7'ye göre incelendiğinde; 1961 seçimlerinde nominal ve reel olarak artış görülmekle birlikte, özellikle reel olarak %98 gibi aşırı derecede bir artış görülmektedir. Tütün fiyatlarının Ocak-şubat ayında açıklanması ve 1961 seçimlerinin de Ekim ayında yapılması nedeniyle, tütün alım fiyatlarının seçime yönelik kullanılması olarak dahilindedir. Fakat, 1961 ncesi hükümetin, partiler üstü nitelik taşıması nedeniyle, bu yüksek oranlı artışı seçim ekonomisi kapsamında değerlendirmek yanıltıcı olacaktır.

1965 seçim yılına gelindiğinde; tütün alım fiyatlarının nominal olarak 8,06 TL/kg den 8,89 TL/kg ye yükseldiğini, reel olarak ise % 2,2'lik bir artışın olduğu gözlenmektedir. Tütün destekleme alım fiyatlarının seçimden önce açıklanmasının söz konusu olduğu da dikkate alındığında, bu nominal artışın reel olarak ta desteklenmesi tütün fiyatlarından politik amaçlı yararlanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

1969 seçimleri açısından Tablo 7'ye bakıldığında; 8,55 TL/kg den 8,86 TL/kg ye nominal bir yükseliş görülürken, % 3,9'luk reel azalışın olması, bu seçimlerde seçim ekonomisinin uygulandığı yönünde net bir sonuca varılmasını sınırlandırmaktadır. Nominal açıdan bir destekleme söz konusu fakat bunu seçmenlerin reel açıdan fark edememesi durumunda, iktidardaki hükümetin oylarında bu nominal artış etkili olabilecektir.

1973 seçimlerine baktığımızda, seçimin Ekim ayında yapılması ve tütün alım fiyatlarının Ocak-şubat aylarında açıklanması nedeniyle seçim ekonomisi uygulamasına yönelik alım fiyatlarının kullanılma ortamı olmasına rağmen, Tablo 7'ye göre, 11,68 TL/kg den 13,21 TL/kg ye nominal bir artış; % 6,2'lik reel bir

düşüş söz konusu olması, reel açıdan seçim ekonomisi uygulamasının olduğunu desteklememektedir. Ayrıca bu seçimler öncesi hükümetlerin partiler üstü niteliği ve kısa ömürlü olmaları da 1973 seçimlerinde tütün alım fiyatlarının oy amaçlı kullanılmasını engellemiş olabilir.

Dönemin son seçimi olan 1977 seçimleri açısından tütün alım fiyatları Tablo 7'ye göre incelendiğinde; aynı şekilde nominal olarak artış var fakat reel olarak % 8,5'lik bir azalış söz konusudur. Fiyatların, seçim tarihi olan Haziran ayından önce açıklanmasına rağmen, tütün alım fiyatlarında bir reel düşüş olması bu yıl içerisinde tütün ürünü olarak seçim ekonomisi uygulamasına gidilmediği yönünde yorumlanabilir. Bunda ayrıca, bu seçimlerin erken seçim olma niteliği de etkili olmuş olabilir.

Üçüncü ürün olan şeker pancarı destekleme alım fiyatları için Tablo 7 incelendiğinde; 1961 yılında bir önceki yıla göre hem nominal hem de reel olarak azalış görülmektedir. Reel olarak % 4,8'lik azalışın görülmesi, bu yılda seçim ekonomisine pancar fiyatları açısından başvurulmadığı yönünde değerlendirilebilir. Pancar fiyatlarının Haziran ayında açıklanması ve 1961 seçimlerinin Ekim ayında yapılması, fiyatların seçimlerden önce açıklandığını göstermesine rağmen bu şekilde bir azalış görülmesi, iktidarın partiler üstü niteliğine bağlanabilir.

1965 seçimleri açısından pancar alım fiyatları incelendiğinde; nominal olarak bir artış olmamakla birlikte reel olarak % 7,3'lük azalış görülmektedir. Pancar alım fiyatlarının da seçim tarihinden önce açıklanmasına rağmen fiyatlarda azalışın görülmesi, bu seçim yılında pancar destekleme alım fiyatlarından oy amaçlı yararlanılmadığı yönünde değerlendirilebilir.

Bir diğer seçim yılı olan 1969 yılında ise; 1965 seçimlerinde de olduğu gibi nominal olarak değişme olmamış fakat reel olarak % 7,3'lük azalış görülmektedir. Pancar alım fiyatlarındaki görülen bu reel azalış, 1969 seçimleri açısından bu ürüne seçim ekonomisine yönelik başvurulmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

1973 yılı itibariyle Tablo 7 incelendiğinde; nominal olarak 0,20 TL/kg den 0,30 TL/kg ye bir yükseliş, reel olarak da % 24,4 gibi önemli bir oranda yükseliş görülmektedir. 1973 seçimlerinin, pancar alım fiyatlarının açıklandığı tarih olan Haziran ayından önce olmasının seçim ekonomisi uygulanması için gösterge olması ve nominal artışların reel olarak da desteklenmesi, 1973 seçimlerinin, pancar alım fiyatlarına yönelik olarak politik amaçlı yararlanıldığı yönünde değerlendirilebilir.

Dönemin son seçimleri olan 1977 seçimleri açısından pancar alım fiyatları Tablo 7'ye göre incelendiğinde; nominal olarak artış olmasına rağmen reel olarak % 15,6'lık düşüşün olması, 1977 yılında şeker pancarı alım fiyatlarının nominal olarak kısmen kullanılmış olma olasılığını belirtmesine rağmen, reel olarak artışın desteklenmemesi, seçim ekonomisine yönelik bir uygulama yapılmadığı yönünde değerlendirilebilir.

Dördüncü ürün olarak pamuk alım fiyatları 1961-1980 dönemi için Tablo 7'ye göre incelendiğinde; pamuk fiyatlarının 1966 yılından itibaren açıklanmaya başlanması nedeniyle, pamuk alım fiyatları 1969 seçimlerinden itibaren seçim ekonomisi kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu çerçevede 1969 seçimleri açısından Tablo 7 incelendiğinde; nominal olarak 2,28 TL/kg den 2,27 TL/kg ye, reel olarak ise % 7,7'lik bir düşüş görülmektedir. Pamuk destekleme alım fiyatlarında nominal ve reel olarak yaşanan düşüşler, bu seçim yılında pamuk fiyatlarından seçim ekonomisi doğrultusunda yararlanılmadığı yönünde değerlendirilebilir.

1973 yılında ise; pamuk alım fiyatlarının nominal olarak 3,75 TL/kg den 6,0 TL/kg ye; reel bazda ise % 32,7 gibi önemli bir oranda artış görülmektedir. Pamuk fiyatlarının da seçim tarihinden önce açıklanması bu artışa uygun ortamın olduğunu göstermektedir. 1973 seçimi öncesi iktidarların partiler üstü niteliğine rağmen, diğer ara rejim dönemlerinden farklı olarak büyük ölçüde parlamentoya dayanması ve bu dönemde AP-CGP arasında kurulan koalisyonun kendi bakanlıkları aracılığıyla bu uygulamaya gitmiş olabilirler.

Dönemin son seçimi olan 1977 yılında ise; pamuk fiyatları nominal olarak 10,25 TL/kg den 10,75 TL/kg ye artarken; reel olarak % 15,4'lük azalış görülmektedir. Özellikle bu seçimlerin erken seçim niteliğinde olması ve 1977 seçimlerinin Haziran ayında yapılması ve pamuk fiyatlarının ise Ağustos-Eylül ayında açıklanması nedeniyle seçimlerden sonra pamuk fiyatları açıklandığından, 1977 seçimleri döneminde pamuk fiyatlarına seçim ekonomisine yönelik başvurulmasını engellemiştir şeklinde değerlendirilebilir.

Son bir ürün olarak Fındık destekleme alım fiyatları 1961-1980 dönemi açısından incelenirken, fındık alım fiyatlarının 1965'ten itibaren açıklanmaya başlanması nedeniyle, 1969 seçimlerinden itibaren değerlendirmeler yapılacaktır. Ayrıca bir diğer önemli nokta da fındık alım fiyatlarının Ağustos-Eylül ayında açıklanıyor olmasıdır. Bu nedenle, 1977 seçimleri hariç bu dönem seçimlerinin Ekim ayında yapılması, alım fiyatlarının seçimlerden önce açıklandığını ve seçim ekonomisi için uygun bir fırsatın olduğu dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda 1969 seçimleri açısından Tablo 7 incelendiğinde; nominal fındık alım fiyatlarının 5,25 TL/kg den 5,70 TL/kg ye arttığı görülürken reel fındık alım fiyatlarının ise % 0,6 gibi küçük de olsa bir artışın olduğu görülmektedir. Buradan hareketle; hem nominal hem de reel artışların görülmesi seçimlere bağlanabilir.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1973 seçim yılında, nominal olarak fındık alım fiyatlarında 8,50 TL/kg den 9,70 TL/kg ye artış görülürken; reel açıdan ise %5,4'lük bir azalış görülmektedir. Bu nedenle, bu seçim yılında, fındık alım fiyatlarının politik amaçlı kullanıldığı yönünde kesin bir değerlendirme yapılması hatalı olabilir.

Dönemin son seçimi olan 1977 seçimleri fındık alım fiyatları açısından Tablo 7 kapsamında değerlendirildiğinde, nominal olarak 14,50 TL/kg den 16,50 TL/kg ye yükselişin reel açıdan desteklenmeyerek % 8,2'lik düşüş görülmesi, bu seçim yılında da reel anlamda seçim ekonomisinin uygulanmadığı yönünde değerlendirilebilir.

Bu çerçevede 1961-1980 dönemi tüm bu ürünler açısından bütüncül olarak ele alındığında; buğday fiyatlarının 1961, 1965, 1969, 1973, 1977 seçim yıllarında bir önceki yıla göre nominal olarak arttığı görülürken, bu artışlarda sadece 1961 ve 1973 seçimlerinde reel artış şeklinde gerçekleşmiştir. Tütün alım fiyatlarına gelindiğinde, dönemin 1961, 1965, 1969, 1973, 1977 seçimlerinin tümünde nominal bazda artış görülürken; 1961 ve 1965 seçimlerinde reel artış olarak gerçekleşmiştir. Pancar alım fiyatlarına bakıldığında sadece 1973 ve 1977 seçimlerinde nominal olarak artış varken; 1965 ve 1969 seçimlerinde değişme olmamıştır. Reel olarak ise 1961, 1965, 1969 ve 1977 seçimlerinde düşüş görülürken, sadece 1973 yılında artış görülmektedir. Pamuk alım fiyatlarında ise; 1973 ve 1977 yıllarında nominal artış görülürken, 1969 seçim yılında nominal olarak düşüş görülmektedir. Sadece 1973 yılında reel olarak artış görülmekte, 1969 ve 1977 seçim yılında ise reel olarak düşüş görülmektedir. Son ürün olan fındık alım fiyatlarında 1969, 1973 ve 1977 yılında nominal olarak artışlar görülürken, sadece 1969 seçim yılında reel artış olarak ortaya çıkmıştır.

Kısacası; nominal olarak seçim ekonomisi kapsamında en çok buğday ve tütün ürünlerinin kullanıldığı görülmekle birlikte, bir yılda favori olan ürün bir diğer yılda ikinci planda olabilmekte ve bu çerçevede tüm ürünlerin değerlendirildiği görülmektedir. Fakat, reel artışların görüldüğü seçim yıllarının sınırlı sayıda olması, tam bir seçim ekonomisine yönelme olduğu sonucuna ulaşılmasını engellemekle birlikte, nominal olarak artışların kullanılarak seçmenlerin mali aldanma içinde olmalarından faydalanılmış olma olasılığının olması seçim ekonomisinin kullanılmış olduğu yönünde değerlendirilebilir.

3.3. 1981-1991 DÖNEMİ (1983-1987-1991 SEÇİMLERİ)

3.3.1. Siyasal Gelişmeler

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 12 Eylül 1980'de yönetime el koymasından sonra, 21 Eylül 1980'de Bülent Ulusu başkanlığındaki bakanlar kurulunun

açıklanmasının ardından yasama ve yürütme yetkisini MGK'ya veren yasanın 28 Eylül 1980'de yürürlüğe girmesi ile Ulusu Hükümeti kurulmuştur¹⁹¹.

12 Eylül askeri rejimi önce partilerin faaliyetlerini askıya almış, parti liderlerine siyaset yasağı getirilmiş ve darbeden yaklaşık 1 yıl sonra 16 Ekim 1981'de bütün siyasi partiler temelli kapatılmıştır¹⁹².

Askeri yönetim, ülkeye yeni bir şekil verme amacıyla yeni bir Anayasa yapma hazırlıklarına başlamış, hazırlanan Anayasa 7 Kasım 1982'de halk oyuna sunularak kabul edilmiştir¹⁹³. Anayasanın 1982 yılında kabul edilmesinden ve Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, 12 Eylül yönetimi artık ülkenin yeni seçimlere götürülmesine karar vermiştir. Bu kararın ardından siyasi ortam tekrar hareketlenmiş, çeşitli adlar altında 15 siyasi parti kurulmuştur. Fakat Kenan Evren ve arkadaşlarının az sayıda parti kurulması yönündeki tutumları dolayısıyla, bu 15 partiden sadece 3'ünün (MDP, Halkçı Parti ve ANAP) kuruluşu geçerli sayılmış, MGK'ya verilen veto yetkisi nedeniyle diğer partiler ya veto edilmiş yada kuruluş kararları geç onaylanarak seçimlere katılma hakkı elde edememişlerdir¹⁹⁴.

1983 seçimlerinin yaklaşmasıyla Kenan Evren, Askeri yönetimin halefi'nin MDP olduğunu açıklamış, seçim öncesi yapılan çeşitli konuşma ortamlarında seçmenin MDP yi desteklemesi yönünde kanalize edilmeye çalışılmıştır¹⁹⁵. Bu gelişmeler sonunda, askerlerin kurduğu MDP ve HP ile ANAP arasında 6 Kasım 1983 genel seçimleri yapılmış, ANAP % 45,1 oy ve 211 milletvekili; HP % 30,5 oy ve 117 milletvekili; MDP ise % 23,3 oy ve 71 milletvekili çıkarmış ve Turgut Özal yönetimindeki ANAP seçimleri kazanmıştır¹⁹⁶.

---

¹⁹¹ Öztekin, 2000, s. 414.

¹⁹² Alkan, 1998, s. 58.

¹⁹³ Öztekin, 2000, s. 415.

¹⁹⁴ Kongar, 2000, ss. 218-219.

¹⁹⁵ Alkan, 1998, s. 59.

¹⁹⁶ Kongar, 2000, s. 223.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1987 seçimleri öncesinde hem iç hem de dış kamu oyu baskısıyla siyaset yasağı getirilen eski liderlerin bu yasağın kalkması konusu gündeme gelmiş ve bu çerçevede, siyasi yasakların kaldırılması için 6 Eylül 1987'de halk oylaması yapılmıştır¹⁹⁷. 1987 erken genel seçimlerine 27 Kasım'da gidilmiştir¹⁹⁸. Bu seçimlere 7 parti katılmış, ANAP %36,3 oy 292 milletvekilliği ile Meclis'te % 65 çoğunluk elde etmiş; SHP % 24,8 oy; DYP % 19,1 oy ile 3. olmuş; DSP % 8,5; RP % 7,2; MÇP % 2,9 ve İDP % 0,8 oy almış ve barajı aşamamışlardır¹⁹⁹.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1991 genel seçimleri öncesinde 1989 yerel seçimleri gerçekleşmiş ve ANAP bu seçimlerde SHP ve DYP'nin ardından 3. parti olmuştur. Daha sonra, 31 Ekim 1989 tarihinde Turgut Özal Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 9 Kasım 1989'da Yıldırım Akbulut'u başbakan olarak görevlendirmiştir. Başbakan olarak atanmasından bir hafta sonra ANAP kongresinde genel başkanlığa seçilen Akbulut, 15 Haziran 1991'de yine kongreyle seçilen Mesut Yılmaz'ın 23 Haziran 1991'de başbakan olmasına kadar başbakanlık görevini yürütmüştür²⁰⁰. Bu koşullar içerisinde 20 Ekim 1991 genel seçimlerine 6 parti katılmış ve 5'i barajı geçebilmiştir. Bu seçimlerde DYP % 27 oyla 178 milletvekilliği ile birinci parti olurken, ANAP % 24 oyla 115 milletvekilliği, SHP % 20,8 oyla 88 milletvekili, RP % 69 oyla 62 milletvekili, DSP % 10,8 ile 7 milletvekili çıkarabilmiştir. Seçimlerden sonra DYP-SHP koalisyonu gündeme gelmiş ve 21 Kasım 1991'de Demirel'in başkanlığında DYP-SHP koalisyonu kurulmuştur²⁰¹.

3.3.2. Ekonomideki Gelişmeler

24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinin uygulanması ile birlikte, Türkiye ekonomisinde 1980-82 yılları arasında büyüme hızı eksiden artıya dönerken, enflasyon hızı ise önemli oranda düşüş göstermiş yani ekonomi bu istikrar

---

¹⁹⁷ Alkan, 1998, s. 60.

¹⁹⁸ Kongar, 2000, s. 223.

¹⁹⁹ Alkan, 1998, s. 60.

²⁰⁰ Kongar, 2000, s. 224.

²⁰¹ Alkan, 1998, s. 60.

tedbirlerine olumlu tepki vermiştir. Fakat, 1980 özellikle 1983 yılından sonra ekonomide önemli değişiklikler görülmüştür²⁰².

1983 yılı seçimleri sonrasında iktidara gelen ANAP, kısa sürede döviz kuru, faiz haddi, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında esaslı değişikliklere gitmiş, ekonomide canlılık yaratmak ve dönüşümü hızlandırmak için genişleyici para ve maliye politikaları uygulamaya başlamıştır. 1984-1988 dönemine bakıldığında, bu dönemde ihracatın çeşitli teşviklerle desteklendiği, TL'nin dolar karşısında reel bazda % 40 oranında devalüe edildiği, ihracat artış hızının yavaşladığı, ithalatın artmaya devam ettiği ve dış ticaret açığının giderek arttığı görülmektedir. 1988 yılına gelindiğinde ise, ekonominin döviz açığı büyümüş, tüm kesimler devalüasyon beklentisi içerisine girmişlerdir. Devalüasyon beklentisi ve yüksek enflasyondan kaynaklanan reel faiz düzeyindeki düşme, para ikamesi olgusunu hızlandırmış ve tasarruflular TL'den kaçıp döviz ve altına yönelmişler, bunun sonucunda 1988-1989 stagflasyonu yaşanmış ve bu durumdan kurtulmak için 4 Şubat 1989 kararları alınmıştır²⁰³.

1988-1989 stagflasyonu Türkiye'yi, 1980 yılından beri başlayan ticari ve finansal serbestleşmeyi daha fazla arttırmaya yöneltmiş ve bu çerçevede 1989 yılında 32 Sayılı kara ile TL konvertibl hale getirilmiştir²⁰⁴. 32 sayılı karar ile sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile kısa vadeli sermayenin ülkeye gelmesi kolaylaşmış ve bu durum Türk parasının aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden kaynaklanan ekonomideki dengesizlikler ve Körfez Krizi üretim, yatırım ve fiyat beklentilerini olumsuz olarak etkilemiş ve krizin 1991 yılında savaşa dönüşmesi ile birlikte Ortadoğu pazarı daralmış, turizm faaliyetlerinde gerileme ve uluslar arası sermaye hareketlerinde yavaşlama yaşanmıştır. 1991 yılı sonunda ise, alınan erken seçim kararı ile genişleyici maliye politikasının etkisi ile kısa süreli bir canlanma

---

²⁰² Kılıçbay, 1992, s. 189.

²⁰³ Şahin, 1997, s. 189-191.

²⁰⁴ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, (8.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 475.

yaşanmış ve seçim sonrasında KİT ürünlerine yapılan zamlarla, gecikmiş olan zamlar gerçekleştirilmiştir²⁰⁵.

3.3.3. Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi

1950-1960, 1961-1980 dönemleri için önceki bölümlerde yapılan analizlerde olduğu gibi, 1981-1991 dönemi içinde mali yıl başlangıç tarihi ile seçimin yapıldığı ay arasındaki ilişkinin belirtilmesi suretiyle değerlendirmeye başlayacak olursak; bu dönemde yapılan 1983 ve 1987 seçimlerinin Kasım, 1991 seçimlerinin ise Ekim ayında yapıldığı görülmektedir. Mali yılın başlangıç tarihi ise 1983 yılından itibaren Ocak ayıdır. Bu itibarla, mali yıl başlangıç tarihi ile seçimlerin gerçekleştiği aylar arasında 9-10 aylık bir sürenin olması, seçim ekonomisi için yeterli bir süreyi göstermektedir. Fakat, gözden kaçırılmaması gereken önemli bir konu da, 1987 ve 1991 seçimlerinin erken seçim niteliği taşımasıdır. 1987 seçimleri normal olarak 1988 yılında yapılacak iken, dönemi iktidarı ANAP, erken seçim kararını 1987 yılının Eylül ayında almış, seçimler ise Kasım ayında yapılmıştır. Aynı şekilde, 1991 seçimleri de olağan koşullarda 1992'de yapılacak iken ANAP iktidarı erken seçim kararını Eylül ayında vermiş ve seçimler Ekim ayında gerçekleşmiştir. Bu nedenle; 1981-1991 dönemi genel seçimleri konsolide bütçe giderleri itibariyle değerlendirilirken yukarıdaki hususların dikkate alınması gerekmektedir²⁰⁶.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra, yeniden demokrasiye geçiş sürecinde gerçekleştirilen ilk seçim olan 1983 genel seçimleri konsolide bütçe giderleri açısından aşağıdaki Tablo 8 kapsamında incelenecek olursa;

---

²⁰⁵ Erhan Yıldırım ve Refia Yıldırım, "1980 sonrası uygulanan maliye politikaları ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri" , **XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu**, 28-31 Mayıs 2001, Antalya, 2001, ss. 13-14.

²⁰⁶ Ataç, Ataç ve Moğol, 2001, s. 49.

Tablo 8: Borç Ödemeleri Hariç Konsolide Bütçe Başlangıç ve Kesin Harcamaları ile Konsolide Bütçe Harcamaları / GSMH Oranı²⁰⁷ (1981-1991)* (Trilyon TL)

Yıllar	Başlangıç Harcaması	% Değişim	Kesin Harcama	% Değişim	KBH/GSMH %
1981	1.483.743.100.000,00	—	1.557.962.300.000,00	—	20,35
1982	1.352.526.141.732,28	-8,84	1.321.165.826.771,65	-15,2	16,63
06.11.1983,S	1.441.762.220.881,11	6,6	1.631.755.099.577,55	23,51	20,92
1984	1.141.710.156.563,63	-20,81	1.540.447.571.256,52	-5,6	19,30
1985	1.364.120.515.695,07	19,48	1.630.690.610.986,55	5,86	18,37
1986	1.281.226.692.623,84	-6,08	1.509.933.095.392,60	-7,41	16,24
29.11.1987,S	1.439.168.741.808,65	12,33	1.724.276.064.875,49	14,2	17,05
1988	1.548.128.394.821,38	7,57	1.603.038.314.027,06	-7,03	16,60
1989	1.416.524.829.209,48	-8,5	1.757.404.541.018,43	9,63	16,87
1990	1.869.254.438.308,44	31,96	2.015.804.036.173,60	14,7	17,21
20.10.1991	1.811.852.901.136,04	-3,07	2.542.669.270.491,03	26,14	20,87

*Veriler, DİE 1981=100 bazlı TEFE'ye göre deflate edilmiştir.

**Toplam transfer giderlerinden borç ödemeleri çıkartılmıştır.

1983 seçim yılında konsolide bütçe başlangıç ve kesin harcama rakamlarında sırasıyla % 6,6 ve % 23,5'lik artışların oluşması, 1983 seçimlerinde konsolide bütçe harcamalarına seçim ekonomisine yönelik başvurulduğu yönünde değerlendirilebilir. Bununla birlikte 1983 seçimlerinin Kasım ayında gerçekleşmesi ve mali yılın Ocak ayında başlaması da seçim ekonomisine yönelmenin olması için yeterli bir sürenin olduğunun göstergesidir. Fakat, bu dönemin siyasal olaylarının açıklandığı siyasal gelişmeler kısmında da belirtildiği gibi, 1983 seçimlerine MGK tarafından atama yoluyla oluşturulan hükümetle gidilmesi, bu yılı seçim ekonomisinin uygulandığı bir yıl olarak değerlendirmede hatalı olacaktır. Bu nedenle bu artışı daha öncede belirtildiği gibi, MGK'nın çeşitli şekillerle destek verdiği MDP'nin seçimleri kazanmasına yönelik olarak değerlendirilebilir.

29 Kasım 1987 genel seçimleri doğrultusunda Tablo 8 incelendiğinde, hem başlangıç hem de kesin harcama rakamı olarak sırasıyla % 12,3 ve % 14,2'lik artışların olması ve mali yıl ile seçim ayı arasındaki sürenin bu artış için uygun olması, seçim ekonomisinin uygulandığı yönünde yorumlanabilmesine rağmen, 1987 seçimlerinin erken seçim niteliği taşıması bu yargıya varılmasını

²⁰⁷ Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)**, Sayı: 1995/5, ss. 40,80.

engellemektedir. Çünkü, dönemin iktidarı erken seçim kararını Eylül ayında almış ve seçim Kasım ayında gerçekleşmiştir. Bu nedenle, bütçe hazırlanırken erken seçimin gündemde olmadığı kabul edildiğinde bu artışları seçim ekonomisi kapsamında değerlendirmek yanıltıcı olabilecektir. Fakat, konsolide bütçe giderlerindeki bu artışı 1987 yılında siyasal yasakların kaldırılmasına yönelik yapılan referanduma bağlamak olasıdır. Çünkü, bu yılda, siyasi yasakların kaldırılmamasını savunan ANAP ile kaldırılmasını savunan diğer partiler arasındaki rekabette, ANAP iktidarının oy sağlamak amacıyla bu artışa gitmiş olabileceği de olasılık dahilindedir.

Dönemin son seçim yılı olan 1991 yılı Tablo 8 kapsamında incelendiğinde, konsolide bütçe giderlerinde % 26,1 gibi yüksek bir artışın görülmesi ve mali yılın başlangıç ayı ile seçimin yapıldığı ay'ında bu artış için uygun olması, seçim ekonomisi uygulaması yapılması için elverişlidir. Fakat 1991 seçiminin de erken seçim niteliği taşıması ve erken seçim kararının verildiği Eylül ayı ile seçimlerin gerçekleştiği Ekim ayı arasındaki kısa süre dikkate alındığında, hükümetin bütçeyi hazırlarken seçimi dikkate alması olasılığı çok zayıftır. Bununla birlikte, siyasal gelişmeler kısmında da değinildiği gibi, 1991 seçimlerinden önce 1989 yılında yapılan yerel seçimlerde ANAP iktidarı SHP ve DYP'nin ardından 3. olmuştur. Bu nedenle ANAP iktidarının yeniden seçmen desteğini sağlayabilme amacıyla 1990 yılından itibaren genişleyici politikalara 1991 seçim yılında da olmak üzere devam etmiş olması olasılığı dikkate alındığında 1991 seçimleri de seçim ekonomisinin uygulanmasının görüldüğü bir yıl özelliği taşıyacaktır.

1981-1991 dönemini konsolide bütçe giderleri itibariyle genel olarak değerlendirdikten sonra, daha önceki dönemler için yapıldığı gibi, bu dönem için de ekonomik ayrıma göre konsolide bütçe harcamalarını aşağıdaki Tablo 9'a göre değerlendirildiğinde; dönemin ilk seçimi olan 1983 yılında, personel giderlerinde bir önceki yıla göre % 11,3'lük artış, yatırım giderlerinde % 11,8'lik artış ve faiz hariç transfer harcamalarında % 41,7'lik bir artış görülmektedir. Bu artış oranları dikkate alındığında, özellikle transfer harcamaları başta olmak üzere seçim ekonomisi uygulamasına yoğun bir şekilde başvurulduğu şeklinde değerlendirilebilir. Fakat daha önceden de belirtildiği gibi, bu şekildeki bir seçim

ekonomisi uygulaması, atama yoluyla kurulmuş bir hükümete aittir ve bir siyasal partiye dayanmamaktadır. Sadece MGK'nın desteklediği parti olan MDP' nin seçimleri kazanabilmesine yönelik bir seçim ekonomisi süreci olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, seçim yılı sonrasında personel, yatırım ve transfer harcamalarındaki düşüşler, bu kapsamda bir seçim ekonomisinin uygulandığının bir göstergesidir.

Tablo 9: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi²⁰⁸ (1981-1991)* (Trilyon TL)

Yıllar	Personel Giderleri	%	Yatırım Giderleri	%	Transfer Giderleri	%
1981	404.000.000.000,00		360.000.000.000,00		596.000.000.000,00	
1982	363.779.527.559,06	-9,96	302.362.204.724,41	-16,1	477.952.755.905,51	-19,8
06.11.1983,S	404.948.702.474,35	11,32	337.960.168.980,08	11,77	677.127.338.563,67	41,67
1984	359.694.901.645,93	-11,2	321.156.162.183,86	-4,97	641.509.433.962,26	-5,26
1985	357.343.049.327,35	-0,65	332.118.834.080,72	3,41	731.502.242.152,47	14,03
1986	398.009.950.248,76	11,38	401.038.286.826,74	20,75	467.012.762.275,58	-36,2
29.11.1987,S	490.825.688.073,39	23,32	408.912.188.728,70	1,96	589.285.714.285,71	26,18
1988	491.871.897.206,27	0,21	353.450.793.341,77	-13,5	529.932.833.641,58	-10,1
1989	719.846.145.014,07	46,35	337.045.754.635,74	-4,64	466.903.955.450,94	-11,9
1990	980.875.430.858,75	36,26	366.257.736.925,98	8,67	409.695.711.797,19	-12,3
20.10.1991,S	1.156.957.093.230,68	17,95	446.859.449.816,92	22,01	674.913.153.694,49	64,74

*Veriler, DİE 1981=100 bazlı TEFE'ye göre deflate edilmiştir.

**Toplam transfer giderlerinden borç ödemeleri çıkartılmıştır.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1987 seçimleri personel, yatırım ve transfer harcamaları kapsamında değerlendirildiğinde sırasıyla % 23,3; % 2 ve % 26 gibi artışların görülmesi bu seçim yılında özellikle personel ve transfer harcamaları itibariyle seçim ekonomisine başvurulduğu yönünde değerlendirilebilir. Daha öncede belirtildiği gibi, bu seçimin erken seçim niteliği bu tür bir yargıya varılmasını engellese de, ANAP iktidarının bu yıl içerisinde yapılan referandumda başarı sağlamak için bir fırsat olarak seçim ekonomisine yönelmesi olanak dahilindedir. 1983 seçimleri sonrasında olduğu gibi, 1987 seçimleri sonrasındaki 1988 yılında personel, yatırım ve transfer harcamalarında bir önceki yıla göre düşüşler olması, seçim öncesi yapılan politikaların seçim sonrası düzene oturtulmaya çalışılması yada vaatlerin yerine getirilmemesi açılarından seçim ekonomisi uygulamasına başvurulduğunu destekler nitelikteki sonuçlardır. Dönemin son seçimi olan 1991 seçim yılında, bir önceki yıla göre personel

²⁰⁸ Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)**, Sayı: 1995/5, s. 80.

harcamalarında % 17, yatırım harcamalarında % 22, transfer harcamalarında ise %64,7 gibi yüksek oranlı artışlar yaşanmıştır. Bu seçimlerinde erken seçim niteliği ve seçim kararı ile yapıldığı ay arasındaki sürenin kısalığı dikkate alındığında seçim ekonomisine başvurulması olasılığı zayıf görülmesine rağmen, 1989 yerel seçimlerinde ANAP'ın oy kaybını gidermeye yönelik olarak bu tarihten sonra özellikle 1990 ve 1991'de personel ve transfer harcamalarını politik amaçlı olarak kullandığı yönünde değerlendirilebilir.

3.3.4. Tarımsal Destekleme Alım Fiyatların Gelişimi

1981-1991 döneminde yapılan üç genel seçim yılında, ele alına 5 tarımsal ürün bazında destekleme alım fiyatlarından seçim ekonomisine yönelik olarak yararlanılıp yararlanılmadığını değerlendirmeden önce, 1950-1960, 1961-1980 dönemi için yapıldığı gibi, seçimin yapıldığı ay ile destekleme alım fiyatlarının açıklandığı ay arasındaki ilişkinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda olmak üzere, 1983 ve 1987 seçimleri Kasım ayında, 1991 seçimleri ise Ekim ayında gerçekleşmiştir. Buğday ve şeker pancarı alım fiyatları Haziran, tütün fiyatları Ocak-Şubat, pamuk ve fındık fiyatlarının ise Ağustos ve Eylül aylarında açıklandığı bilindiğinden, aşağıdaki Tablo 10 kapsamında yapılacak değerlendirmelerde bu ilişki belirleyici olacaktır.

Tablo 10: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi²⁰⁹ (1981-91)* (TL/KG)

Yıllar	Nominal Buğday Fiyatı	Reel Buğday Fiyatı	% Değişim	Nominal Tütün Fiyatı	Reel Tütün Fiyatı	% Değişim	Nominal Pancar Fiyatı	Reel Pancar Fiyatı	% Değişim	Nominal Pamuk Fiyatı	Reel Pamuk Fiyatı	% Değişim	Nominal Fındık Fiyatı	Reel Fındık Fiyatı	% Değişim
1981	18,75	18,75	—	138,04	138,04	—	4,58	4,58	—	63	63	—	125	125	—
1982	22,95	18,07	-3,62	211,25	166,34	20,5	5,86	4,61	0,75	78	61,42	-2,51	150	118,11	-5,51
06.11.1983,S	29,67	17,91	-0,91	282,24	170,33	2,4	6,77	4,09	-11,45	95	57,33	-6,65	175	105,61	-10,58
1984	46,83	18,8	4,99	377,94	151,72	-10,93	8,96	3,6	-11,96	187	75,07	30,94	252	101,16	-4,21
1985	62,48	17,51	-6,85	537,58	150,67	-0,7	13,96	3,91	8,77	242	67,83	-9,65	674	188,9	86,73
1986	79,1	17,11	-2,29	722,96	156,38	3,79	17,11	3,7	-5,41	298	64,46	-4,96	690	149,25	-20,99
29.11.1987,S	96,8	15,86	-7,32	1433,5	234,85	50,17	22,8	3,74	0,92	626	102,56	59,1	1195	195,77	31,17
1988	165,4	16,1	1,53	2904,1	282,7	20,37	45,3	4,41	18,05	880	85,66	-16,47	2032	197,8	1,04
1989	327,7	18,81	16,85	4714,7	270,66	-4,25	84	4,82	9,36	1639	94,09	9,84	2768	158,91	-19,66
1990	503,4	18,66	-0,83	7707	285,65	5,53	142	5,26	9,14	2268	84,06	-10,66	3466	128,46	-19,16
20.10.1991,S	754	17,7	-5,14	10870	255,14	-10,68	218	5,12	-2,78	3561	83,58	-0,57	5639	132,36	3,03

*Veriler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 1963=100 bazlı TEFE'ye göre deflate edilmiştir.

²⁰⁹ DİE, **Tarımsal Göstergeler (1923-1998)**, ss. 476-479.

Dönemin ilk seçimi olan 1983 seçimleri açısından, ilk olarak buğday alım fiyatlarındaki değişim Tablo 10 çerçevesinde incelendiğinde bir önceki yıl olan 1982'de nominal olarak 22,95 TL/kg olan fiyat, seçim yılında 29,67 TL/kg ye artmıştır. Fakat, reel bazda bir önceki yıla göre % 0,9'luk bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum, nominal artışın reel olarak da desteklenmemesi açısından, buğday fiyatlarının politik amaçlı manipüle edildiği şeklinde bir yoruma varılmasını engellemektedir. Fakat, seçmenlerin mali illüzyon içerisinde olacağı düşüncesinden hareketle, nominal fiyatlara seçim ekonomisi amaçlı başvurulma olasılığı da göz ardı edilmemelidir.

1987 seçim yılında ise nominal buğday alım fiyatlarında 79,10 TL/kg den 96,80 TL/kg ye bir artış görülürken; reel fiyatlarda bir önceki yıla göre % 7,3'lük bir düşüşün yaşanması seçim ekonomisine başvurulmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca, 1987 seçimlerinin erken seçim olması ve erken seçim kararının Eylül ayında verilmesi, buğday alım fiyatlarının ise Haziran ayında açıklanması dolayısıyla hükümetin destekleme alım fiyatlarını açıklarken seçim olgusunu dikkate alması söz konusu değildir. Bununla birlikte, dönemin hükümetinin belirtilen nedenden dolayı seçim ekonomisi uygulamasına yönelmek için koşulların oluşmaması etkili olmuş fakat verilen seçim vaatleri çerçevesinde seçim sonrası etkileri hemen hissedilmiştir. Bu çerçevede; seçim sonrası yıl olan 1988 yılında, 1987 yılındaki yıla göre % 7,3'lük reel düşüşe karşın % 1,5'lik reel artış görülmesi vaatlerin yerine getirildiği ve seçim ekonomisinin uygulandığı yönünde değerlendirilebilir.

Dönemin son seçimi olan 1991 seçimlerine Tablo 10 kapsamında bakıldığında, önceki seçimlere benzer şekilde 503,4 TL/kg den 754 TL/kg ye nominal bir artış olurken, reel olarak % 5,1'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu seçiminde erken seçim niteliği taşıması, seçim kararının Eylül ayında verilmesi ve buğday fiyatlarının ise bu aydan daha önce Haziran ayında açıklanması dolayısıyla seçim ekonomisine yönelik popülist bir uygulama olmamıştır.

İkinci ürün olarak tütün alım fiyatlarını Tablo 10'a göre incelendiğinde; 1983 seçim yılında tütün alım fiyatlarının bir önceki yıla göre hem nominal hem

reel olarak artmıştır. Nominal artış 211,25 TL/kg den 282,24 TL/kg ye olurken; reel artış % 2,4 olarak gerçekleşmiştir. Artışın hem nominal hem de reel olarak desteklenmesi seçim ekonomisi uygulamasının olduğu yönünde değerlendirilebilir. Fakat daha öncede belirtildiği gibi, bu artışta rol alan siyasal bir hükümetten çok, partiler üstü bir hükümet rol oynamıştır.

Dönemin bir diğer seçimi olan 1987 seçimlerinde tütün destekleme alım fiyatlarının nominal olarak 722,96 TL/kg den 1433,50 TL/kg ye arttığı; reel fiyatlarında % 50,2 gibi önemli bir oranda artış göstermesi ve tütün alım fiyatlarının Ocak-Şubat aylarında açıklanırken, 1987 seçimlerinin Kasım ayında yapılması dolayısıyla seçimden önce fiyatların açıklanmış olması seçim ekonomisi uygulamasına uygun koşulların olduğunun göstergesidir ve oranlarda bu durumu desteklemektedir. Fakat burada 1987 seçimlerinin niteliği belirleyici olmaktadır. Çünkü 1987 seçimi bir erken seçimdir ve seçim kararı Eylül ayında verilmiştir. Tütün alım fiyatları ise Ocak-Şubat aylarında açıklanmaktadır. Bu durum dikkate alındığında, tütün alım fiyatlarının açıklandığı tarihte seçimin dikkate alınması zor görülmektedir. Bu nedenle tütün alım fiyatlarının 1987 seçimleri için oy maksimizasyonu amaçlı kullanıldığını söylemek yanıltıcı olacaktır. Bununla birlikte; belirtilen nedenlerle seçim ekonomisine yönelme fırsatının oluşmaması, seçim sonrasına verilen sözlerin yerine getirilip getirilmediğinin araştırılması, seçim ekonomisi uygulamasının bir işaretini verebilir. Bu kapsamda, 1987 seçimleri sonrası 1988 yılına bakıldığında, tütün alım fiyatlarında % 20,4'lük reel artış görülmesi, seçim öncesi verilen sözlerin yerine getirilmesi olarak yorumlanabilir.

Dönemin son seçimi olan 1991 seçimleri Tablo 10 çerçevesinde tütün alım fiyatları açısından değerlendirildiğinde; bu yılda görülen nominal artışa karşılık, reel olarak % 10,7'lik bir düşüşün olması, seçim ekonomisi uygulamasının reel bazda olmadığı yönünde değerlendirilebilir. Reel olarak çiftçinin desteklenememesinde, 1987 seçimlerinde olduğu gibi, 1991 seçimlerinin de erken seçim olması ve seçim kararının verildiği Eylül ayından önce yani Ocak-Şubat aylarında tütün alım fiyatlarının açıklanıyor olması, seçim ekonomisine yönelme olgusunu olanaksızlaştırmaktadır.

Üçüncü ürün olarak Şeker Pancarı alım fiyatları Tablo kapsamında incelendiğinde; ilk olarak 1983 seçim yılında nominal alım fiyatlarında 5,86 TL/kg den 6,77 TL/kg ye artış görülürken; reel olarak ise % 12,0'lık bir düşüş görülmektedir. Ş.Pancarı alım fiyatlarının Haziran ayında açıklandığı ve 1983 seçimlerinin de Kasım ayına yapıldığı dikkate alındığında, reel olarak seçim ekonomisi uygulamasına pancar ürünü açısından artışa yönelmenin olmaması, pancar ürününden politik amaçlı yararlanılmadığı yönünde değerlendirilebilir.

Bir diğer seçim yılı olan 1987'de, pancar alım fiyatlarının nominal ve reel olarak arttığı görülmektedir. Nominal artış 17,11 TL/kg den 22,80 TL/kg şeklinde gerçekleşirken, reel artış % 0,9 olmuştur. Küçük de olsa reel bazda gerçekleşen bu artışın seçim ekonomisinin bir göstergesi olup olmadığına karar verilebilmesinde, 1987 seçimlerinin niteliği belirleyici olmaktadır. Bu seçimlerin erken seçim olduğu ve seçim kararının Eylül ayında verildiği, pancar alım fiyatlarının ise Haziran ayında açıklandığı dikkate alındığında, seçim ekonomisi uygulamasına yönelmenin söz konusu olamayacağı şeklinde değerlendirilebilir. Fakat daha öncede vurgulandığı üzere, seçim öncesi bu uygulamaya belirtilen nedenle başvurulmaması verilen sözlerin seçim sonrasında yerine getirilmeyeceği anlamını taşımaz. Bu nedenle seçim öncesi oy amaçlı verilen sözlerin seçim sonrasındaki etkilerine bakıldığında durum daha net anlaşılacaktır. Buradan hareketle; 1988 yılında bir önceki yıla göre % 18'lik artış, seçim öncesi verilen sözlerin yerine getirilmesi olarak yorumlanabilir.

Dönemin son seçim yılı olan 1991 seçimlerinde reel olarak % 2,8'lik düşüş görülmektedir. Bu düşüşte, seçim kararının verildiği ay olan Eylül ayından önce pancar alım fiyatlarının açıklanması ve seçimin bu ayda gündem dışı olmasından kaynaklanmaktadır.

Dördüncü ürün olarak pamuk fiyatları 1981-1991 dönemi için değerlendirilecek olursa; 1983 seçim yılında pamuk fiyatlarında nominal olarak bir artış görülmesine rağmen reel olarak bu artışın desteklenmemesi, tam bir

seçim ekonomisi görüntüsü vermekten uzaktır. Fakat, seçmenlerin mali illüzyon içerisinde olmalarından yararlanmış olabilir.

1987 seçim yılında ise; pamuk alım fiyatlarında nominal olarak 298 TL/kg den 626,0 TL/kg ye artış görülmekte ve reel olarak da % 59'luk artış gerçekleşmiştir. Bu artışın reel olarak da desteklenmesi seçim ekonomisini çağrıştırırsa da, 1987 erken seçim kararının Eylül ayında verildiği ve pamuk alım fiyatlarının ise Ağustos ayında açıklandığı dikkate alındığında, bu yönde bir yargıya varılması olası görülmemektedir.

Dönemin son seçim yılı olan 1991 seçimlerinde ise pamuk alım fiyatlarında 2268,0 TL/kg den 3561 TL/kg ye artış olurken; reel olarak % 0,6'lık bir gerileme söz konusudur. Fiyatların reel olarak desteklenememesinde 1991 seçimlerinin de 1987 seçimleri gibi erken seçim olması etkili olmuş olabilir. Çünkü, pamuk alım fiyatlarının açıklandığı Ağustos ayında seçim kararı verilmemiş olduğundan, seçim ekonomisine yönelme normal olarak olmamıştır.

Son ürün olarak fındık alım fiyatlarını Tablo 10 kapsamında incelendiğinde; ilk olarak 1983 seçim yılında bir önceki yıla göre hem nominal hem de reel düşüş görülmektedir. Bu durum ve hükümetin niteliği dikkate alındığında bu yılda, fındık ürünü açısından seçim ekonomisine başvurulmadığı sonucu çıkarılabilir.

1987 seçim yılında ise, hem nominal hem de reel bazda artış görülmektedir. Reel olarak gerçekleşen artış % 31,2 olmuştur. Fındık alım fiyatlarının açıklandığı Ağustos-Eylül ayında seçim kararının henüz verilmediği dikkate alındığında bu artışı da seçim ekonomisine yönelik değerlendirmek yanıltıcı olabilir.

Dönemin son seçim yılı olan 1991 seçim yılında da 1987 seçim yılında olduğu gibi, % 3,0'lık reel artış görülmesine rağmen, seçim kararı verilmeden fındık alım fiyatı açıklandığından, bu artışın da seçim ekonomisine yönelik bir uygulama olarak yorumlanması söz konusu değildir.

Kısacası; 1981-1991 dönemi bu 5 ürün (buğday, tütün, şeker pancarı, pamuk, fındık) açısından genel olarak değerlendirildiğinde; 1983 yılı fındık alımı hariç, diğer tüm seçim yıllarında nominal olarak artış görülmekte; sadece 1983, 1987 tütün alım fiyatlarında, 1987 pancar alım fiyatlarında, 1987 pamuk alım fiyatlarında, 1987 ve 1991 fındık alım fiyatlarında reel artışlar görülmüştür. 1987 ve 1991 yıllarındaki bu reel artışlarda seçim ekonomisi uygulamasına sözü edilen ürünler itibariyle başvurulmasında, destekleme fiyatlarının seçim kararının verilmesinden önce açıklanması yatmaktadır. Bununla birlikte; erken seçimlerin olduğu 1987 ve 1991 seçim yılları sonrasında özellikle buğday, tütün ve şeker pancarı fiyatlarında reel artışların olması, yeniden seçilmeye yönelik oy amaçlı vaatler olarak yorumlanabilir.

3.4. 1992-2006 DÖNEMİ (1995-1999-2002 SEÇİMLERİ)

3.4.1. Siyasal Gelişmeler

20 Ekim 1991 genel seçimlerinden sonra DYP-SHP koalisyonunun kurulmasının ardından, 1992 yılında Anayasanın geçici maddesi yürürlükten kalkınca kapatılan partiler yeniden açılmış ve 17 Nisan 1993'te Özal'ın ölümü ile siyaset dengeleri değişmiştir²¹⁰. DYP genel başkanı ve Başbakan S. Demirel, Özal'ın yerine Cumhurbaşkanı seçilmiş ve Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu durum dolayısıyla boşalan DYP genel başkanlığı için yapılan olağanüstü kongrede, Tansu Çiller DYP genel başkanlığına seçilmiş ve SHP genel başkanı İnönü ile 49. Hükümetin protokolüne uygun olan yeni bir protokol daha imzalamış ve 1993'te 432 milletvekilinden 247'sinin desteği ile güvenoyu almıştır. Bu arada Çiller'in DYP genel başkanı seçilmesinden önce, Erdal İnönü SHP genel başkanlığına aday olmayacağını açıklamış ve yapılan seçimler sonucunda Murat Karayalçın SHP genel başkanı seçilmiş ve DYP-SHP koalisyonunun başbakan yardımcılığı görevine atanmıştır²¹¹.

---

²¹⁰ Alkan, 1998, s. 60.

²¹¹ Kongar, 2000, ss. 263-264.

1994 yerel seçimleri sonrasında tabandan gelen birleşme çabaları Karayalçın ve Baykal arasında görüşmeleri başlatmış, tarafların parti liderliği konusunda anlaşmaya varamamaları sonucunda Hikmet Çetin geçici genel başkan seçilmiş ve 6 aylık Hikmet Çetin yönetiminden sonra Baykal, kurultayda genel başkanlığı kazanmıştır. Baykal, başbakan seçilmesinin ardından DYP lideri Çiller'in karşısına yeni taleplerle gelmiş ve Baykal'ın taleplerini kabul etmeyen Çiller hükümetin istifasını sunmuş ve ardından en büyük gruba sahip olması dolayısıyla hükümeti kurma görevi yine Çiller'e verilmiştir. Çiller, bu gelişme üzerine, 5 ekim 1995'te DYP'nin azınlık hükümetini kurmuştur. Fakat bu II. Çiller Hükümeti de 30 Ekim 1995'te, DSP'nin işçilere ücret artış isteğinin kabul edilmemesi dolayısıyla DSP'nin desteğini çekmesi üzerine TBMM'den güvenoyu alamamış ve sona ermiştir. Bunun üzerine DYP, işçi ve memurlara zam yapılması ve hemen seçime gidilmesi koşullarını kabul ederek son DYP-CHP hükümetini 30 Ekim 1995'te kurmuştur²¹².

Böylece, 1995 yılının Eylül ayında erken seçim kararının alınmış olması dolayısıyla, 1994 krizi sonrasında DYP-SHP koalisyonu tarafından uygulanmasına başlanan IMF destekli istikrar programı ortadan kalkmış ve seçim ekonomisi, paketin olumlu sonuçlarını kısa sürede olumsuz bir şekilde etkilemiştir²¹³.

Erken seçim koşuluyla kurulan Çiller-Baykal koalisyonu 24 Aralık 1995'te genel seçimlere gitmiş ve seçim sonuçları hem iktidar hem de ana muhalefet partisi açısından olumsuz olmuştur²¹⁴.

Buna göre; 1995 seçimlerinin galibi % 21,4 oyla RP olmuş ve 158 milletvekili kazanmıştır. Diğer partiler ise sırasıyla ANAP % 19,6 oy ve 132 milletvekili, DYP % 19,2 oy 135 milletvekili, DSP % 14,6 ve 76 milletvekili, CHP % 10,7 ve 49 milletvekili çıkarmış, seçime katılan HADEP, İP, MHP, MP, YDH, YDP, YP gibi partiler baraja takılmıştır²¹⁵.

---

²¹² Kongar, 2000, s. 267.

²¹³ TOBB, **Savurganlık Ekonomisi**, Ankara, 2001, s. 4.

²¹⁴ Kongar, 2000, s. 269.

²¹⁵ Alkan, 1998, s. 61.

1995 seçimlerinde RP'nin birinci olmasıyla, Cumhurbaşkanı, hükümeti oluşturma görevini Erbakan'a vermiştir. Bu sırada, ANAP ve DYP arasında koalisyon kurma yönünde girişimler başlamış ve RP bir hükümet kuramayacağı gerekçesiyle görevi Cumhurbaşkanı'na iade etmiştir. Ardından, ikinci büyük partinin kim olduğu tartışmaları başlamış ve sonuçta Cumhurbaşkanı Demirel, görevi DYP liderine vermiştir. Fakat, DYP-ANAP arasındaki dönüşümlü başbakanlık konusundaki çıkan anlaşmazlık üzerine Çiller de hükümeti kuramamış ve görevi iade etmiştir. Ardından, Cumhurbaşkanı, Mesut Yılmazı hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve sonunda dönüşümlü başbakanlık formülü ve ilk sıra Yılmaz'da olmak kaydıyla ANA-YOL adıyla anılan 53. Hükümet, DSP'nin de desteğiyle 6 Mart 1996'da kurulmuş ve 12 Mart 1996 günü hükümet Meclis'ten güven oyu almıştır²¹⁶.

Hükümetin güven oylamasında, DSP'nin çekimser kalma tutumu tartışma yaratmış ve Anayasa Mahkemesi RP'nin başvurusu üzerine ANA-YOL hükümetinin güvenoyunu iptal etmiş ve Yılmaz başkanlığındaki ANA-YOL hükümeti 6 Haziran 1996'da istifa etmiş ve yeni hükümeti kurma görevi tekrar Erbakan'a verilmiştir. Sonuçta, önce olduğu gibi, dönüşümlü başbakanlık formülü ile ilk sıra Erbakan'da olmak üzere RP-DYP koalisyonu 28 Haziran 1996'da kurulmuş ve 8 Temmuz günü de güven oyu almıştır²¹⁷.

Çiller hakkındaki yolsuzluk iddiaları, RP'nin laik sistem konusundaki tutumu dolayısıyla 28 Şubat 1997'de MGK'nın bildirisi üzerine 28 Şubat olarak anılan süreç yaşanmış ve ayrıca DYP içindeki muhalefet dolayısıyla ortaklar erken seçim kararı almış ve Erbakan istifasını Cumhurbaşkanı'na vermiştir²¹⁸. Sonuçta, Yılmaz; Ecevit, Cindoruk ve Baykal ile anlaşmış, Ecevit ve Cindoruk'un doğrudan katılması ve Baykal'ın ise dışardan desteğiyle 30 Haziran 1997'de ANAP, DSP, DTP, BAĞIMSIZLAR arasında III. Yılmaz koalisyon hükümeti kurulmuş ve 12 Temmuz 1997'de hükümet güven oyu almıştır²¹⁹. ANASOL-D

---

²¹⁶ Kongar, 2000, s. 272-273.

²¹⁷ A.g.e., s. 274.

²¹⁸ Alkan, 1998, s. 61.

²¹⁹ Kongar, 2000, s. 293-294.

Hükümeti sonradan gensoru ile düşürülmüş ve yeni hükümet arayışları çerçevesinde 11 Ocak 1999'da Ecevit'in azınlık hükümeti kurulmuş ve ülkeyi 18 Nisan 1999 seçimlerine götürmesi için desteklenmiştir.

Bu gelişmeler ortamında, 18 Nisan 1999 seçimlerine Abdullah Öcalan'ın yakalandığı ve milliyetçiliğin yükseldiği bir ortamda gidilmiş ve 1999 seçimleri sonrasında DSP % 22 ile birinci parti olmuştur. Ardından MHP % 18, FP % 15,4, ANAP % 13,2, DYP % 12 civarında oy almış ve diğer partiler barajı aşamamıştır. Böylece 28 Mayıs 1999'da DSP, MHP ve ANAP arasında V. Ecevit Hükümeti kurulmuştur²²⁰.

DSP, MHP ve ANAP arasında kurulan V. Ecevit Hükümeti görevine 18.11.2002 tarihine kadar devam etmiştir. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde önceki dönemde mecliste gurubu bulunmayan ve hatta biri (AK Parti) yeni kurulmuş olan sadece iki parti % 10 seçim barajını aşabilmiş ve meclise girmiştir. 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimlerinde AKP oyların ülke genelinde % 34,26'sını almasına karşın 363 milletvekili çıkarmış, CHP ise oyların ülke genelinde % 19,4'ünü almış olmasına karşın 178 milletvekilliği kazanmıştır. Bu durum uzun yıllar sonrası güçlü bir tek parti hükümetinin kurulabilmesine olanak tanımıştır. 18.11.2002 tarihinde Abdullah Gül Başbakanlığında 58. Hükümet kurulmuştur. Ve sonrasında ise Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasağının kaldırılması ve AKP'den milletvekili seçilmesiyle 14.03.2003 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığında halihazırda görevde olan 59. Hükümet kurulmuştur.

3.4.2. Ekonomideki Gelişmeler

1991 yılında gerçekleştirilen seçimler sonrasında yeni iktidar, KİT ürünlerine zam yaparak işe başlamış, ithalatta koruma oranlarında hızlı düşümlere gidilmiş, reel ücret ve maaşlardaki artışlar ve yeni mali araçların getirdiği olanaklar ile iç talepte canlanma yaşanmıştır. Bununla birlikte, transfer ve cari harcamalardaki artışlara devam edilmesi dolayısıyla kamu açıkları artmış ve yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları, sıcak para girişini

---

²²⁰ Alkan, 1998, s. 61.

hızlandırmış ve Türk Lirası reel olarak aşırı değer kazanmıştır. Sonuçta yükselen kamu açıkları dış dengede de sorunlara yol açmış ve ithalattaki hızlı artış, ihracattaki düşüş nedeniyle 1994 yılında piyasalarda ciddi bir kriz doğmuştur²²¹.

Ekonomiyi bu kriz ortamından çıkarmak, kamu açıklarını azaltmak ve ekonomik istikrarı sürekli kılabilecek yapısal reformları başlatmak amacıyla 5 Nisan 1994'te istikrar tedbirleri uygulamaya konulmuştur. 5 Nisan 1994 kararları ile uygulamasına geçilen daraltıcı maliye politikaları, 1995 yılının ikinci yarısına kadar sürdürülebilmiş, 1995 yılı sonunda alınan erken seçim kararı dolayısıyla yeniden genişleyici maliye politikası uygulamasına geçilmiştir. Bu çerçevede 1995 yılının ikinci yarısından itibaren kamu yatırımlarında hızlı artışlar yaşanmış ve bu durum 1997 yılına kadar devam etmiştir²²².

1995 seçimleri sonucunda ortaya çıkan politik istikrarsızlıklar, kamu açıklarını azaltma yönündeki girişimleri engellemiş ve kamu açıklarının borçlanma yöntemi ile finansmanına devam edilmiştir. Kamu açıklarını daraltmak amacıyla 1996 Temmuz ve Eylül aylarında kaynak paketleri açıklanmış ve bir sonuç çıkmamıştır²²³.

1997 yılına gelindiğinde konsolide bütçe harcamalarının GSMH' ye oranı % 27,7'ye çıkmış, faiz dışı harcamalarda belirgin artışlar ortaya çıkmıştır²²⁴. Bir dizi sıkıntılı istikrar tedbirlerinden sonra, 1998 Temmuzunda hükümet, IMF'in öncülüğünde kapsamlı bir anti enflasyonist program başlatmıştır²²⁵. Fakat, 1999 yılı Mart ayında erken seçim kararının alınması, kamu harcamalarını artış yönünde teşvik etmiş, 1999 yılının ilk 6 ayında maliye politikasının gevşetilmesine yol açmıştır²²⁶. Son olarak ise hükümet, Aralık 1999'da 2002'nin sonuna kadar enflasyonu tek rakamlı bir orana azaltmayı amaçlayan diğer bir anti enflasyonist programı benimsemiş ve programın başlamasından sadece 7 ay sonra

---

²²¹ DPT, 1996, s. 4-5.

²²² Yıldırım ve Yıldırım, 2001, ss. 14-15.

²²³ A.g.e., ss. 14-15.

²²⁴ A.g.e., 2001, 15.

²²⁵ Erinç Yeldan, "On The IMF Directed Disinflation Program in Turkey", Bağımsız Sosyal Bilimciler Yayını, www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/IMFcris-2001.htm, 26.05.2001, ss. 1-2.

²²⁶ Yıldırım ve Yıldırım, 2001, s. 15.

Türkiye sert bir finansal krize Kasım 2000'de yakalanmış, 6 Milyar dolardan daha fazla sermaye yurt dışına çıkmış ve piyasalarda likidite sıkıntısı yaşanmıştır²²⁷.

3.4.3. Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi

1992-2006 döneminde gerçekleştirilen 1995, 1999 ve 2002 seçimlerinde seçim ekonomisi uygulamasının olup olmadığı yönündeki değerlendirmelere girmeden önce, daha önceden de yapıldığı gibi, mali yıl başlangıç tarihi ile seçimlerin yapıldığı ay arasındaki ilişkinin belirtilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda 1995 seçimlerine bakıldığında ve bu seçimin 24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleştirildiği dikkate alındığında, mali yılın başlangıç tarihi ile seçim tarihi arasındaki yaklaşık bir yıllık sürenin olması, seçim ekonomisi uygulanması açısından yeterli bir sürenin göstergesidir. Fakat 1995 seçimlerinin erken seçim niteliği taşıması dolayısıyla bütçe harcamaları tespit edilirken seçimin ne oranda göz önünde bulundurulduğu konusundaki belirsizlik, seçim ekonomisine başvurulma olasılığını etkilemektedir. Dönemin diğer seçimi olan 1999 seçimlerinin ise Nisan ayında gerçekleştirilmiş olması ve mali yıl başlangıç tarihi ile seçim tarihi arasındaki sürenin seçim ekonomisine başvurulması için yeterli bir süreyi ifade etmesi nedeniyle dikkate alınması gerekmektedir. 2002 seçimleri ise 3 Kasım da yapılmıştır.

Bu şekilde durum tespiti yapıldıktan sonra, dönemin ilk seçimi olan 1995 seçimleri konsolide bütçe giderleri kapsamında aşağıdaki Tablo 11 kapsamında değerlendirilebilir.

---

²²⁷ Yeldan, 2001, ss. 1-2.

Tablo 11: Borç Ödemeleri Hariç Konsolide Bütçe Başlangıç ve Kesin Harcamaları ile Konsolide Bütçe Harcamaları / GSMH Oranı²²⁸ (1992-2000) (Trilyon TL)

Yıllar	Başlangıç Harcaması	% Değişim	Kesin Harcama	% Değişim	KBH/GSMH %
1992	15.631.436.567.164,18	—	17.266.791.044.776,12	—	20,42
1993	16.531.802.120.141,34	5,76	22.024.028.268.551,24	27,55	24,55
1994	13.892.978.195.308,12	-15,96	16.124.529.611.145,21	-26,79	23,04
24.12.1995,S	10.684.162.101.716,99	-23,10	16.250.937.760.980,65	0,78	21,95
1996	16.321.007.667.741,99	52,76	19.971.039.278.940,46	22,89	26,45
1997	17.805.274.868.934,15	9,09	25.843.074.663.884,92	29,40	27,39
1998	22.652.597.470.911,27	27,22	24.822.327.308.687,69	-3,95	29,18
18.04.1999,S	28.092.122.976.604,48	24,01	29.702.146.257.520,11	19,66	35,88
2000	29.448.300.249.946,76	4,83	29.438.982.727.894,28	-0,89	37,19

* Toplam transfer giderlerinden faiz ödemeleri çıkartılmıştır.

* Veriler, DİE Türkiye İstatistik Yıllığı 1993,1994,1995 ve www.tcmbf40.gov.tr 'den yararlanılarak, 1987=100 bazlı TEFE'ye göre deflate edilmiştir.

Dönemin ilk seçim yılı olan 1995 seçim yılında, konsolide bütçe kesin harcama rakamlarında % 0,78 gibi küçük de olsa bir artış görülmektedir. Konsolide bütçe başlangıç harcamalarında ise % 23,1'lik bir azalış görülmektedir. Başlangıç harcamalarındaki bu azalışa karşılık ,sonradan artı rakamlara ulaşılması 1995 seçiminin bir erken seçim olmasına rağmen seçim ekonomisine başvurulmuş olabileceği olasılığını vermektedir. Çünkü, 1994 kararları ile uygulanan daraltıcı maliye politikalarının etkisinin 1994 yılı başlangıç ve kesin harcama rakamlarına yansımaya ve hatta 1995 yılı başlangıç harcamalarına yansımaya rağmen, 1995 kesin harcama rakamları erken seçim kararının alınması dolayısıyla yükselişe geçmiş ve genişleyici politikanın etkisi ortaya çıkmıştır.

Seçim sonrası yıllar olan 1996 ve 1997 yıllarına bakıldığında ise hem başlangıç hem de kesin harcama rakamları olarak belirgin artışlar görülmektedir. 1996 kesin harcamalarında % 22,9, 1997 kesin harcama rakamlarında ise %29,4'lük reel olarak önemli artışlar meydana gelmiştir. Seçim sonrası yıllarda meydana gelen bu artışlar, seçim öncesi vaatlerin yerine getirilmesi olarak değerlendirilebileceği gibi, siyasal gelişmeler kısmında da değinildiği gibi, 1995 seçimleri sonrasında oluşan politik istikrarsızlıklar dolayısıyla seçmen desteğini

²²⁸ Maliye Bakanlığı, www.bumko.gov.tr ve www.muhasibat.gov.tr, 24.01.2002.

kazanmaya yönelik kısa vadeli çözümlere başvurulmasının sonuçları olarak değerlendirilebilir.

Dönemin ikinci seçimi olan 1999 seçimleri konsolide bütçe başlangıç ve kesin harcamaları açısından Tablo 11 kapsamında değerlendirilecek olursa; bu yılda, konsolide bütçe başlangıç harcamalarında % 24'lük, kesin harcama rakamlarında ise % 19,7'lik artışların görülmesi, seçim ekonomisi uygulaması yapıldığı yönünde değerlendirilebilir. Ayrıca, mali yılın başlangıç tarihi ile seçimin yapıldığı ay olan Nisan ayı arasındaki süre de, seçim ekonomisi uygulaması için yeterli bir süredir. Burada önemli olan bir diğer nokta da, 1999 seçiminin de erken seçim olmasıdır. Seçimin erken seçim olması dolayısıyla, daha önceden de belirtildiği gibi, seçim kararının alınmasıyla birlikte maliye politikalarının gevşetilmesi sonucu, bu şekildeki artışlara gidilmiş olma olasılığı yüksektir. Diğer bir nokta ise, seçim ekonomisi uygulamasına giden hükümetin 1999 seçimlerini gerçekleştiren IV. Ecevit Azınlık hükümeti yerine, 1999 bütçesini hazırlayan III. Yılmaz koalisyonudur. Çünkü bu hükümet, 11 Ocak 1999'a kadar görev yapmıştır.

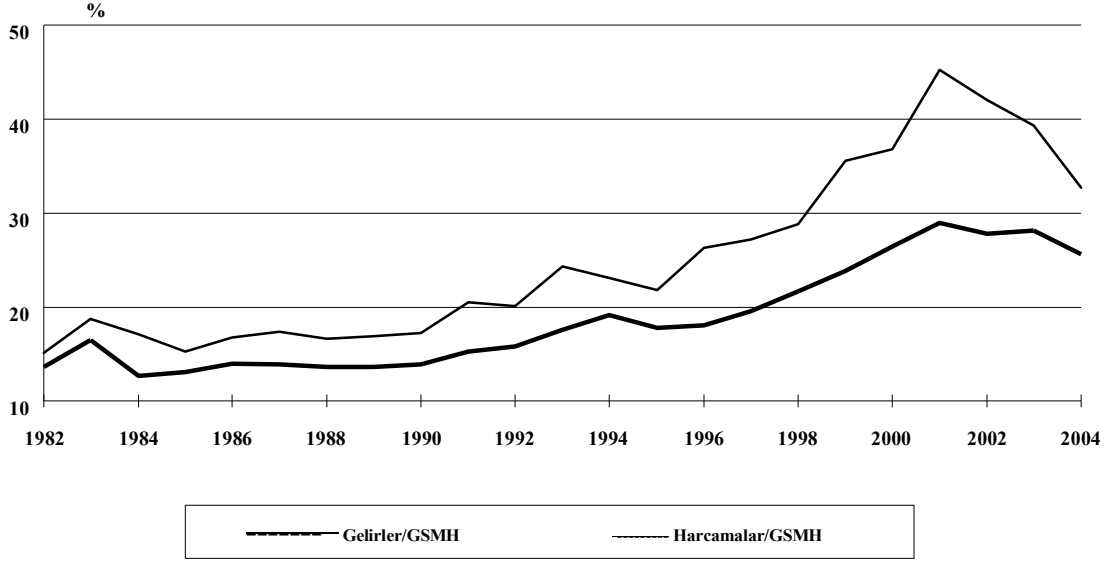
Seçim sonrası yıl olan 2000 yılında ise konsolide bütçe kesin harcamalarında görülen % 0,9'luk düşüş, seçim öncesi popülist politikaların etkisini gidermeye yönelik harcamalardaki kısıntıya ve IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının etkisine bağlanabilir.

Tablo 12 : Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı (2001-2003) (1.000-YTL)

	2001 Kesin	2002 Kesin	2003 Kesin
GELİRLER	51.542.970	75.592.324	100.250.427
Vergi Gelirleri	39.735.928	59.631.868	84.316.169
Dolaysız Vergiler	16.080.919	20.077.498	27.808.099
Dolaylı Vergiler	23.655.009	39.554.370	56.508.070
Diğer	11.807.042	15.960.456	15.934.258
Vergi Dışı Normal Gelirler	7.418.386	10.884.532	10.222.769
Fon Gelirleri, Hibe, Eğitim	3.736.167	4.087.299	4.019.795
Katma Bütçe	652.489	988.625	1.691.694
Özelleştirme	0	0	0
HARCAMALAR	80.579.065	115.682.350	140.454.842
FAİZ DIŞI HARCAMALAR	39.516.839	63.811.691	81.845.679
I. Personel	15.211.894	23.089.184	30.209.473
II. Diğer Cari	5.236.128	8.018.775	8.304.393
III. Yatırım Harcamaları	4.149.580	6.891.836	7.179.667
IV. Transfer Harcamaları	55.981.463	77.682.555	94.761.309
Faiz Ödemeleri	41.062.226	51.870.659	58.609.163
İç Borç Faizi	37.494.301	46.807.038	52.718.886
Dış Borç Faizi	3.567.925	5.063.621	5.890.277
KİT'lere Transferler	1.107.081	2.170.000	1.881.000
Diğer Transferler	13.812.156	23.641.896	34.271.146
FAİZ DIŞI DENGE	12.026.131	11.780.633	18.404.748
BÜTÇE DENGESİ	-29.036.095	-40.090.026	-40.204.415
Bütçe Emanetleri	1.499.289	1.488.308	-246.613
Diğer Emanetler	1.339.341	555.492	-785.903
Avanslar	-4.732.187	2.944.343	-1.839.391
NAKİT DENGESİ	-30.929.652	-35.101.883	-43.076.322
FİNANSMAN	30.929.652	35.101.883	43.076.322
BORÇLANMA (Net)	18.193.788	31.959.761	44.679.944
Dış Borçlanma (Net)	-5.348.533	14.485.301	1.796.136
Kullanım	4.364.476	23.494.014	12.475.999
Ödeme	-9.713.009	-9.008.712	-10.679.862
İç Borçlanma (Net)	23.542.321	17.474.459	42.883.808
-Devlet Tahvili (Net)	8.534.382	-896.072	54.856.371
Satış	35.091.058	29.516.660	93.064.411
Ödeme	-26.556.676	-30.412.732	-38.208.040
-Hazine Bonosu (Net)	15.007.939	18.370.532	-11.972.563
Satış	42.463.164	66.157.006	55.697.198
Ödeme	-27.455.225	-47.786.475	-67.669.761
DEVİRLİ VE GARANTİLİ BORÇ GERİ DÖNÜŞÜ	897.739	2.084.975	1.263.917
KISA VADELİ AVANS	0	0	0
KASA/BANKA VE DİĞER İŞLEMLER	11.838.126	1.057.148	-2.867.539

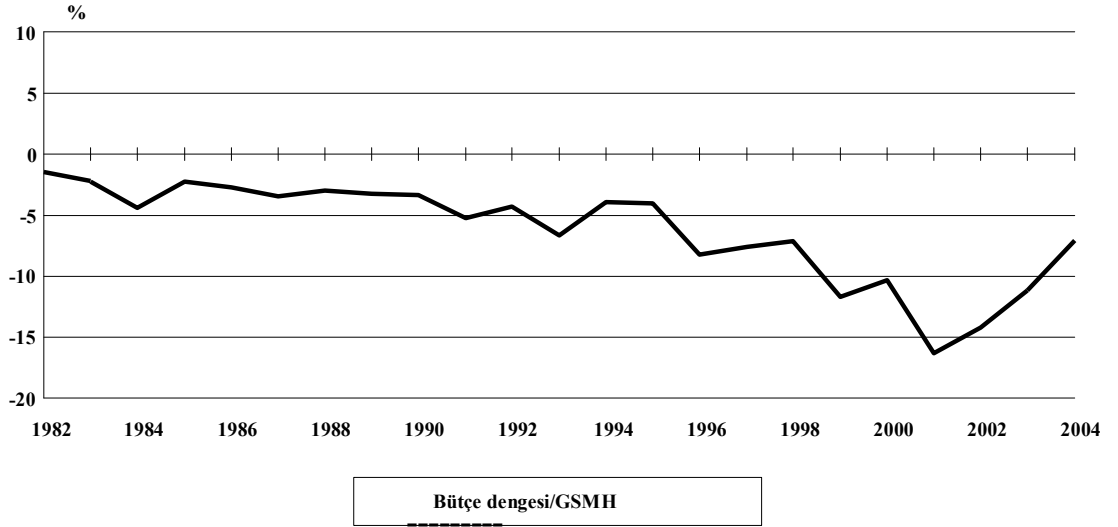
Kaynak : T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı,
<http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/2-1B.xls> , 26.05.2005.

Şekil 4: Konsolide bütçe gelir ve harcamalarının GSMH'ya oranı

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2004**. s. 561.
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, 19.04.2005.

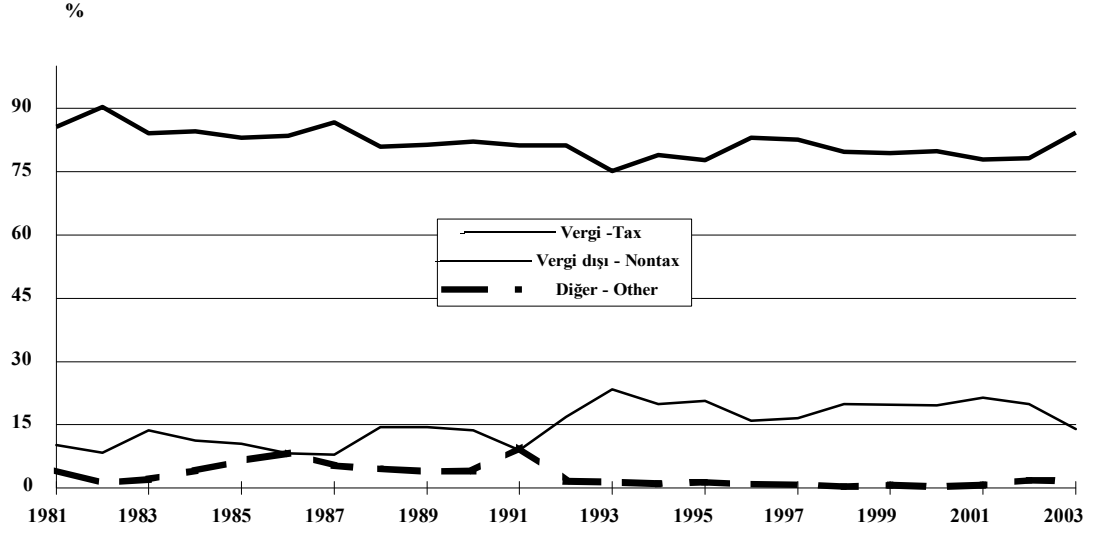
Şekil 5: Konsolide bütçe dengesinin GSMH'ye oranı

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2004**. s. 561.
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, 19.04.2005.

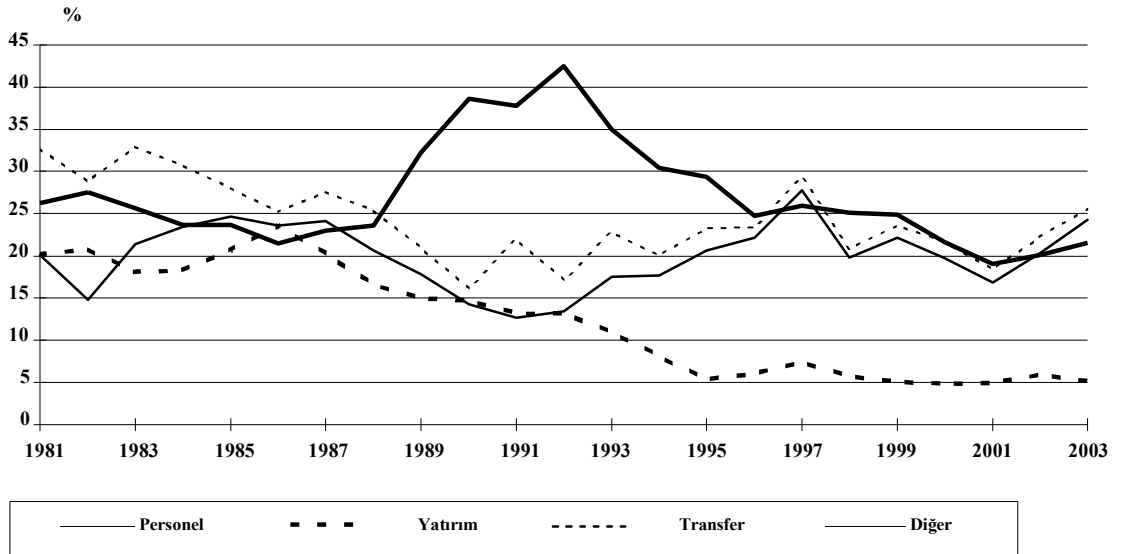
Dönemin son seçimi olan 2002 seçimleri konsolide bütçe başlangıç ve kesin harcamaları açısından Tablo 12 ve Şekil 4 ve 5 kapsamında değerlendirilecek olursa; seçim öncesinde konsolide bütçe harcamalarının artış gösterdiği görülmektedir.

Şekil 6: Konsolide bütçe gelirlerinin yüzde dağılımı

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistik Göstergeler 1923-2004*, s. 562.
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, 19.04.2005.

Şekil 7: Konsolide bütçe harcamalarının yüzde dağılımı

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistik Göstergeler 1923-2004*, s. 562.
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, 19.04.2005.

1992-2006 dönemi için bir diğer değerlendirme ekonomik ayrıma göre konsolide bütçe harcamalarını inceleyerek yapılabilir. Bu açıdan konsolide bütçe harcamaları aşağıdaki Tablo 13'e göre değerlendirilecektir.

Tablo 13: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi²²⁹ (1992-2000) (Trilyon TL)

Yıllar	Personel Giderleri	%	Yatırım Giderleri	%	Transfer Giderleri	%
1992	8.775.746.268.656,72	—	3.049.533.582.089,55	—	3.541.604.477.611,94	—
1993	9.982.979.976.442,87	13,76	3.390.164.899.882,21	11,17	6.534.452.296.819,79	84,51
1994	7.287.677.813.659,29	-27,00	2.055.459.179.588,46	-39,40	4.801.088.900.157,46	-26,53
24/12/1995,S	7.114.258.213.370,70	-2,38	1.457.797.217.150,06	-29,10	5.649.864.820.869,96	17,68
1996	7.895.893.786.373,14	10,99	2.069.771.588.827,47	41,98	7.475.732.326.097,88	32,32
1997	9.281.566.611.897,33	17,55	2.865.916.610.330,36	38,47	10.493.788.082.968,83	40,37
1998	10.181.068.129.694,70	9,69	2.628.295.495.192,21	-8,29	8.549.577.082.500,47	-18,50
18/04/1999,S	11.823.364.391.659,92	16,13	2.641.857.067.836,24	0,52	11.369.550.751.882,90	32,98
2000	11.184.595.209.540,50	-5,40	2.774.202.804.335,40	5,00	11.405.768.950.559,80	0,32

Kaynak: Maliye Bakanlığı, www.muhasabat.gov.tr, 19.04.2002.

*Toplam transfer giderlerinden faiz ödemeleri çıkartılmıştır.

Veriler, DİE Türkiye İstatistik Yıllığı 1993,1994,1995

ve www.tcmbf40.gov.tr'den yararlanılarak 1987=100 bazlı TEFE'ye göre deflate edilmiştir.

Konsolide bütçe harcamaları Tablo 13'ye göre değerlendirildiğinde; 1995 seçim yılında personel harcamalarında % 2,4'lük, yatırım harcamalarında %29'luk azalış görülürken; transfer harcamalarında ise % 17,7'lik reel bazda önemli bir artış görülmektedir. Bu şekildeki bir tablo, 1995 yılının sonuna doğru alınan erken seçim kararının personel ve yatırım harcamalarında önceden seçimin dikkate alınamamış olması dolayısıyla seçim ekonomisine yönelme fırsatı bulunamamış ve dönemin sonlarına doğru özellikle kısa vadeli seçmeni etkileyici olan transfer harcamalarına yönelmenin olduğu görüntüsü vermektedir. Ayrıca, seçim sonrası yıl olan 1996 yılına bakıldığında personel ve yatırım harcamalarındaki sırasıyla % 11 ve % 42'lik reel artışlar, 1995 seçimlerinde bu kalemlerde seçim ekonomisi uygulanma fırsatının olmadığını göstermektedir. Çünkü seçim yılı sonrasındaki bu artış, bu harcama kalemlerinde de seçim öncesi oy amaçlı vaatleri yerine getirmeye yönelik popülist politikalar olarak değerlendirilebilir.

Dönemin ikinci seçim yılı olan 1999 seçimleri için Tablo 13 incelendiğinde; personel harcamalarında % 16,1; yatırım harcamalarında % 0,5 ve transfer harcamalarında % 33 reel artışlar görülmektedir. Buradan hareketle; özellikle personel ve transfer harcamalarından oy amaçlı olarak yararlandığı

²²⁹ Maliye Bakanlığı, www.muhasabat.gov.tr, 19.04.2002.

sonucuna varılabilir. Ayrıca, seçim sonrası yıl olan 2000 yılında personel ve transfer harcamalarında bir önceki yıla göre reel olarak belirgin düşüşlerin görülmesi, seçim yılında uygulanmış bir seçim ekonomisinin olumsuz sonuçlarını gidermeye yönelik politikaların sayısal sonuçları olarak ifade edilebilir.

Dönemin son seçim yılı olan 2002 seçimi için bir diğer değerlendirme ekonomik ayırma göre konsolide bütçe harcamalarını inceleyerek yapılabilir. Bu açıdan Tablo 12 ve Şekil 6 ve 7 incelendiğinde ; seçim öncesinde GSMH'ya oran olarak arttığı tespit edilen konsolide bütçe harcamaları içinde yatırım harcamalarına oranla personel, transfer ve diğer harcamaların artışının fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda söz konusu dönemde seçim öncesinde popülist politikalara başvurulduğunu göstermektedir.

3.4.4. Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi

1992-2000 dönemi içerisinde yapılan 1995 ve 1999 genel seçimlerinde seçim ekonomisi uygulamasının tarımsal destekleme alım fiyatları yönünden nasıl bir etkisi olduğunu aşağıdaki Tablo 13 kapsamında değerlendirirken, seçimin yapıldığı ay ile destekleme alım fiyatlarının açıklandığı ay arasındaki ilişkinin belirtilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda; 1995 seçimleri Aralık, 1999 seçimleri ise Nisan ayında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 1995 ve 1999 seçimleri erken seçim niteliği taşıyan seçimlerdir ve 1995 erken seçim kararı Eylül, 1999 erken seçim kararı ise Mart ayında alınmıştır. Tarımsal destekleme alım fiyatlarının incelenen 5 ürün açısından açıklanma tarihlerine bakıldığında ise; buğday ve şeker pancarı alım fiyatlarının Haziran, tütün alım fiyatının Ocak-Şubat, pamuk ve fındık alım fiyatlarının ise Ağustos-Eylül aylarında açıklandığı bilinmektedir.

Tablo 14: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatlarının Gelişimi²³⁰ (1992-2000)* (TL/KG)

Yıllar	Nominal Buğday Fiyatı	Reel Buğday Fiyatı	% Değişim	Nominal Tütün Fiyatı	Reel Tütün Fiyatı	% Değişim	Nominal Ş.Pancarı Fiyatı	Reel Ş.Pancarı Fiyatı	% Değişim	Nominal Pamuk Fiyatı	Reel Pamuk Fiyatı	% Değişim	Nominal Fındık Fiyatı	Reel Fındık Fiyatı	% Değişim
1992	1156,0	107,84	—	25715,0	2398,79	—	356,0	33,21	—	6029,0	562,41	—	9673,0	902,33	—
1993	1843,0	108,54	0,65	32615,0	1920,79	-19,93	556,0	32,74	-1,40	9096,0	535,69	-4,75	19719,0	1161,31	28,7
1994	3531,50	94,25	-13,16	53093,0	1416,98	-26,23	1032,0	27,54	-15,89	25427,0	678,61	26,68	56284,0	1502,15	29,35
24.12.1995,S	7433,0	105,21	11,63	100963,0	1429,12	0,86	2750,0	38,93	41,33	40440,0	572,42	-15,65	81800,0	1157,87	-22,92
1996	22093,0	179,07	70,20	188173,0	1525,12	6,72	4775,0	38,70	-0,57	68142,0	552,32	-3,51	206248,0	1671,73	44,38
1997	35141,0	157,33	-13,14	385621,0	1726,44	13,19	12128,0	54,30	40,29	138916,0	621,93	12,60	531435,0	2379,26	42,32
1998	53564,0	140,88	-10,46	672048,0	1767,54	2,38	17709,0	46,58	-14,22	180458,0	474,62	-23,69	772134,0	2030,78	-14,65
18.04.1999,S	84000,0	143,69	1,99	1400000,0	2394,80	37,49	27000,0	46,19	-0,84	230000,0	393,43	-17,11	1020000,0	1744,79	-14,08
2000	107100,0	120,04	-16,46	1750000,0	1961,47	-18,09	35797,0	40,12	-13,13	380000,0	425,92	8,26	1100000,0	1232,92	-29,34

Kaynak: DİE, **Tarımsal Göstergeler (1923-1998)**, ss. 476-480, 1999-2000 arası veriler için www.sanayi.gov.tr, 19.04.2002.

* Veriler, DİE Türkiye İstatistik Yıllığı 1993,1994,1995 ve www.tcmbf40.gov.tr'den yararlanılarak 1987=100 bazlı TEFE'ye göre deflate edilmiştir.

²³⁰ 1992-1998 arası veriler için DİE, **Tarımsal Göstergeler (1923-1998)**, ss. 476-480, 1999-2000 arası veriler için www.sanayi.gov.tr, 19.04.2002.

Bu şekilde tespitler yapıldıktan sonra, ilk ürün olan buğday destekleme alım fiyatlarının seçim yılları ile ilişkisinin ne yönde olduğu Tablo 14 kapsamında değerlendirilecek olursa; ilk olarak, 1995 seçimlerinde nominal buğday alım fiyatlarının bir önceki yıldaki 3531,5 TL/kg den 7433 TL/kg ye yükseldiği görülmektedir. Aynı artış, reel olarak da gerçekleşmiş ve 1995 seçim yılında bir önceki yıla göre % 11,6'lık reel artış yaşanmıştır. Ayrıca; 1995 erken genel seçimlerinin Aralık ayında yapıldığı ve erken seçim kararının Eylül ayında açıklandığı bilindiğinden ve buğday alım fiyatlarının ise seçim kararının gündemde olmadığı Haziran ayında yapıldığından, dönemin hükümeti buğday alım fiyatlarından oy amaçlı yararlanma yoluna gitme fırsatı bulamamıştır. Bununla birlikte; 1995 seçimleri sonrasında 1996 yılında nominal ve reel olarak buğday destekleme alım fiyatlarının aşırı yükselmesi (reel olarak % 70,2 gibi), seçim yılında başvurulamamış bir uygulamaya, verilen vaatler çerçevesinde seçim sonrasında seçim ekonomisine yönelmenin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Dönemin ikinci seçim yılı olan 1999 seçimlerine Tablo 14 kapsamında bakılacak olursa; buğday destekleme alım fiyatları nominal olarak 53564 TL/kg den 84000 TL/kg ye yükselirken; reel artış ise % -10,5 gibi bir rakamdan artıya geçerek % 2,0 olmuştur. Buğday alım fiyatlarının Haziran ayında açıklandığı, 1999 seçimlerinin Nisan ayında yapıldığı ve erken seçim kararının ise Mart ayında alındığı dikkate alındığında, buğday alım fiyatlarının seçim kararının alınmasından sonra açıklanması nedeniyle, oy amaçlı olarak bu üründen yararlanılmış olma olasılığı yüksektir. Seçim sonrası yılda buğday alım fiyatlarının birden % 16,5 gibi reel düşüş göstermesi, 1999 seçimlerinde buğday ürünü açısından seçim ekonomisine başvurulmuş olabileceğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İkinci ürün olarak, tütün destekleme alım fiyatları Tablo 14 kapsamında değerlendirildiğinde; 1995 seçim yılında tütün destekleme alım fiyatlarında nominal ve reel olarak artışlar görülmektedir. 1995 seçim yılında tütün destekleme alım fiyatlarında % 26,2'lik düşüşten % 0,9'luk artışa geçilmesi 1999 seçimlerinde bu üründen oy amaçlı yararlanıldığı yönünde değerlendirilebilir.

1999 seçim yılında ise tütün destekleme alım fiyatlarında bir önceki yıla göre % 37,5'lik artış yaşanmıştır. Fakat tütün alım fiyatlarının açıklandığı Ocak-Şubat aylarında erken seçim kararı henüz verilmediğinden, bu reel artışı da tam olarak seçim ekonomisine yönelik bir artış olarak değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Fakat yine de ilerideki seçimler için bir araç olarak kullanılması olanağından da yararlanılmış olabilir.

Üçüncü ürün olarak şeker pancarı destekleme alım fiyatları 1992-2000 dönemi seçimleri için Tablo 14 kapsamında değerlendirildiğinde; ilk olarak 1995 seçimlerinde, bir önceki yıla göre % 41,3'lük reel bir artış yaşanmış olması bir seçim ekonomisi uygulamasını çağırırsa da, 1995 erken genel seçimlerinin Aralık ayında yapıldığı ve kararın ise Eylül ayında açıklandığı dikkate alındığında, şeker pancarı fiyatlarının açıklanmasından sonra seçimin gündeme gelmesi dolayısıyla bu reel artışı, seçim ekonomisine başvurulduğu şeklinde yorumlamak yanıltıcı olabilir.

Dönemin ikinci seçim yılı olan 1999'da ise, şeker pancarı destekleme alım fiyatlarında % 0,8'lik reel azalışın görülmesi, erken seçim gündemde olmadan tütün fiyatlarının açıklanmış olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Dördüncü ürün olarak pamuk destekleme alım fiyatları Tablo 14 çerçevesinde değerlendirildiğinde; 1995 seçim yılında nominal pamuk fiyatlarında 25427 TL/kg den 40440 TL/kg ye artış olurken, reel olarak ise % 15,6'lık bir azalış gerçekleşmiştir. Pamuk destekleme alım fiyatlarının Ağustos-Eylül ayında açıklanıyor olması ve 1995 seçimlerinin Aralık ayında yapılması, seçim ekonomisine yönelmek için uygun görülse de, 1995 erken seçim kararının Eylül ayında alınması dolayısıyla bu ürüne yönelik seçim ekonomisine başvurulmadığı yönünde değerlendirilebilir.

1999 seçimlerinde de aynı şekilde reel pamuk fiyatlarında % 17,1'lik düşüş görülmesi, pamuk ürününden seçim ekonomisine yönelik yararlanılmadığı yönünde değerlendirilebilir. Bunda, 1999 seçimlerinin yapıldığı Nisan ayından yaklaşık 4-5 ay sonra pamuk destekleme alım fiyatlarının açıklanmış olmasının etkisi büyüktür. Seçim sonrası % 8,3'lük reel artış yaşanması ise, seçim öncesi verilen vaatlerin realize edilmiş olduğu yönünde değerlendirilebilir.

Son ürün olan fındık destekleme alım fiyatları seçim ekonomisi kapsamında değerlendirildiğinde; 1995 seçim yılında Tablo 14'e göre, fındık alım fiyatlarında nominal ve reel düşüş yaşanmıştır. Reel düşüş yaklaşık olarak %23'tür. Erken seçim kararının verildiği Eylül ayı ve fındık fiyatlarının açıklandığı Ağustos-Eylül ayının seçim ekonomisi uygulamasına gidilmesi için uygun olmasına rağmen, bu şekilde düşüşün olması, fındık alım fiyatlarından seçim ekonomisine yönelik yararlanılmadığı yönünde değerlendirilebilir. Bu düşüşte, 1994 istikrar tedbirlerinin etkisinin olmuş olma olasılığı yüksektir. Çünkü, 1995 yılının ikinci yarısından itibaren alınan erken seçim kararının etkisi ile bu tedbirler bozulmuştur. Seçim sonrası yıla baktığımızda bu durumun etkisi daha net bir şekilde görülmektedir. Çünkü, 1996 yılında destekleme alım fiyatları % 44,4 gibi reel bazda çok yüksek bir artış göstermektedir.

1999 seçim yılında da aynı şekilde, % 14,1'lik reel düşüş görülmektedir. Mart ayında alınan erken seçim kararına karşılık, fındık destekleme alım fiyatlarının Ağustos-Eylül ayında açıklanıyor olmasının seçime yönelik iyi bir fırsat olarak değerlendirme olanağına rağmen bu düşüşün görülmesi, bu seçim yılında fındık ürünü açısından seçim ekonomisinin uygulanmadığı şekilde değerlendirilebilir.

SONUÇ

Popülist etkilerle kendini tanımlayan seçim ekonomisi, hükümetlerin yeniden seçilme olasılıklarını arttırmak için mevcut ekonomik kaynakları, çeşitli ekonomi politikaları ile seçim dönemlerinde kullanmaları ve bu sürecin ekonomi üzerinde meydana getirmiş olduğu etki olarak kendisini göstermektedir. Seçim ekonomisi politikalarının en önemli özelliklerinden birisi, seçim yıllarında tercihlerin siyasi iktidar lehine çevrilebilmesi için, kamusal kaynakların yoğun bir şekilde kullanılmasıdır. Bu şekilde çıkar maksimizasyonu'na yönelik çabalar, genellikle kamu harcamalarının artışı şeklinde olmakta ve bu anlamda kamu ekonomisindeki denge anlayışı kaybedilmektedir. Bu süreçte seçmenlerin genellikle siyasi unutkanlık ve miyopluk davranışı sergileyerek geçmiş yıllardaki uygulamaları hatırlamamaları ve seçime az bir süre kalınca yapılan faaliyetlerle ilgilenmeleri dolayısıyla, hükümetler oy artışı sağlamaya yönelik olarak seçim yıllarında daha çok popülist etkiler oluşturmakta ve böylece kamu ekonomisi dengesi iyice bozulmaktadır.

Politikacıların ekonomik yönetime egemen olmaları gelişmekte olan ekonomilerdeki en önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani, ekonomiyi yönetenlerle siyasetçiler arasında yaşanan ikilem ekonomi yönetimin politikayı yönlendirememesine neden olmakta ve bu ikilem en çok seçim dönemlerinde görülmektedir. Çünkü hükümetler seçimde başarılı olabilmek ve seçimi kazanabilmek için ekonomiyi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye uğraşmaktadırlar. İktisat literatüründe bu olgu Politik konjonktür teorileri olarak tanımlanmaktadır. Politik Konjonktür Teorileri, Kamu Tercih Teorisinde Pozitif Kamu Tercih Teorisi'nin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Kamu Tercih Teorisi bu bağlamda, siyaset biliminin temel konularını iktisat biliminin kullandığı araç ve metotlarla incelemektedir. Politik Konjonktür Teorileri, iktidar hükümetlerinin seçmenleri etkilemeye yönelik olarak seçimler öncesinde ekonomiyi manipüle etmeyi amaçladıklarını tartışmaktadır.

Demokratik rejimlerde hükümetler seçimlerle göreve gelir ve yine seçimlerle değiştirilir. Bu seçilme sürecinde iktidar ve muhalefet partileri arasında

yoğun bir rekabet yaşanmakta ve bu süreçte özellikle seçim yıllarında kamu kaynakları yoğunlaştırılabilmekte ve popülist etkiler yaratmaya çalışılabilmektedir. Bu durumun temel nedeni piyasa ekonomisinde özel malların üretiminin, bireylerin tercihlerini o malı satın almak yada almamak şeklinde açıklaması yoluyla piyasa ekonomisinin işleyişi içinde cereyan etmesine karşın; kamusal mallara yönelik bireysel tercihlerin, ancak seçimlerle toplumsal tercih şekline dönüştürülebilir olmasındandır.

Bu çalışmada Türkiye’de 1950 ve 2006 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçimlerinin şartları ile sonuçlarının tespiti ve aynı dönemlerde ekonomiye ait temel verilerin istatistiksel analizi yapılarak iktidar erkine sahip olan partilerce konsolide bütçe harcamalarının seçim ekonomisine yönelik olarak kullanılıp kullanılmadığı araştırılmıştır. Bu bölümde hem içinde bulunulan siyasi ve ekonomik ortam dikkate alınarak değerlendirilmiş hem de deflate edilmiş reel değerler dikkate alınmıştır. Bu kapsamda, hem genel olarak , hem de ekonomik ayrıma göre konsolide bütçe harcamalarının incelenmesi sonucunda, özellikle transfer harcamaları ve personel harcamalarında seçim yılı, seçim öncesi ve sonrası açılarından değerlendirildiğinde, seçim ekonomisine yönelik artışların olduğu görülmüştür. Diğer bir gösterge olarak incelenen tarımsal destekleme alım fiyatlarında ise, destekleme alım fiyatlarının genel seçimler öncesi açıklandığı durumlarda, tarımsal ürün fiyatlarında yüksek oranlı artışlar olduğu gözlenmiştir.

Türkiye’de uygulanan maliye politikaları araştırıldığında konsolide bütçe harcamalarına yönelik yapılan analizde Türkiye’de 1950 ile 2002 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçimlerinde seçim ekonomisi uygulaması olduğu yönünde sonuçlar alınmıştır.

Türkiye’de 1950-2002 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçimlerinde yürütme erkine sahip olan siyasi partiler, bir sonraki seçimi kazanmak amacıyla seçim öncesinde ekonomide yapay iyileşmeler sağlayıcı genişletici, seçim sonrasında ise çeşitli istikrar tedbirleri adı altında daraltıcı politikalar uygulamışlardır.

KAYNAKÇA

- AKAD, Mehmet, **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarlarla İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Yay., Yayın No: 2138, Fakülte Matbaası, İstanbul, 1976.
- AKALIN, Güneri, **Kamu Ekonomisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- AKALIN, Uğur Selçuk, **Türkiyede Devlet Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası**, Set Yayınları, İstanbul, 2002.
- AKTAN, Coşkun Can ve Dilek Dileyici, “Kamu Ekonomisinde Karar Alma Ve Oylama Yöntemleri”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:1, Yıl: 1, 2001, ss. 86-114.
- AKTAN, Coşkun Can, **Anayasal İktisat**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- AKTAN, Coşkun Can, **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1994.
- ALESINA, A., Gerald D. Cohen and Nouriel Roubini, “Macroeconomic Policy And Elections in OECD Democracies”, **Economics and Politics**, Vol: 4, No: 1, 1992, ss.1-30.
- ALESINA, A., N. Roubini, G. Cohen, **Political Cycles And The Macroeconomy**, www.equity.stern.nyu.edu/~nroubini/book.htm, 1997.
- ALESINA, Alberto and Nouriel Roubini, “Political Cycles in OECD Democracies”, **Review of Economic Studies**, 59, 1992, ss. 663-668.
- ALESINA, Alberto, “Macroeconomic Policy in A Two Party System As A Repeated Game”, **Quarterly Journal of Economics**, 102, 1987, ss.651-667.
- ALKAN, Mehmet O., “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, **Görüş Dergisi**, 1998, ss. 48-61.
- ALTAY, Asuman, “Siyasal Süreçte Kamu Mal ve Hizmetlerine Olan Siyasal Talep”, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 1992.
- ATAÇ, E., Beyhan Ataç, Tayfun Moğol, “Ülkemizde Kamu Harcamalarının Siyasi Niteliği Üzerine Bir İnceleme”, **XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu**, 28-31 Mayıs 2001, Antalya, 2001, ss. 41-68.
- ATEŞ, Toktamış, “Siyasette Yozlaşma”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 13, 1997, ss.83-90.
- ATİYAS, İzak ve Şerif Sayın, **Siyasal Sorumluluk, Yönetmel Sorumluluk ve Bütçe Sistemi**, Tesev Yayınları, İstanbul, 1997.

- ATILYAS, İzak, “Ekonomiyi Düzlüğe Çıkarmayan Siyaset”, **Görüş Dergisi**, Sayı: 47, 2001, ss. 72-74.
- AYDEMİR, Şevket, **Menderes’in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- BAĞDİGEN, Muhlis, “Kamu Harcamalarının Artmasında Bürokratların Rolü”, www.server.karaelmas.edu.tr/bilim/caycuma, 1998.
- BAKIRTAŞ, İbrahim, “Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye’deki Politik Yapımın Ekonomi Üzerindeki Etkisi”, **D.E.Ü. İİBF Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 12, 1998.
- BORATAV, Korkut, “İktisat Tarihi (1908-1980)” **Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed.: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.
- BROWN, C.V. ve P.M. Jackson, **Public Sector Economics**, Martin Robertson, Oxford, 1982.
- BUCHANAN, James M., “The Constitution of Economic Policy”, **American Economic Review**, Vol : 73, No : 3, 1987, ss. 243 – 250.
- BUCHANAN, James M., “The Public Choice Perspective”, **Journal of Public Finance and Public Choice**, Derl: Charles K. Rowley (England, Edward Elgar Publishing Limited), 1983, ss. 7-15.
- BULUTOĞLU, Kenan, **Kamu Ekonomisine Giriş**, (4.Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.
- COŞKUN, Gülay, **Devlet Bütçesi**, (4. Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.
- ÇAKMAKOĞLU, Erol H., Haluk Kasnakoğlu, Halis Akder, **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, TÜSİAD Yayınları, Ankara, 1999.
- ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1987.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, **Tarımsal Göstergeler (1923-1998)**.
- DİLEYİCİ, Dilek ve Özlem Özkıvrak, “Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erezyonu ve Açık Bütçe Politikası”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, 2001, ss. 93-116.
- DİNLER, Zeynel, **Mikro Ekonomi**, (10. Baskı), Ekin Yayınları, Bursa, 1994.
- DOUGAN, William R. and Daphne A. Kenyon, “Pressure Groups and Public Expenditures: The Flypaper Effect Reconsidered”, **Economic Inquiry**, Vol: XXVI, 1988.
- DURSUN, Davut, **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

- DUVERGER, Maurice, **Siyasal Rejimler** (Çev: Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1986.
- ERDOĞAN, Mustafa, “Siyasal Yozlaşma ve Türkiye Örneği”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 13, 1997, ss. 160-166.
- EREN, Ercan ve Melike Bildirici, “Siyasal Konjonktür Dalgaları ve Türkiye’de Seçmen Davranışı”, **İşletme ve Finans**, Sayı : 163, 1999, ss. 27-39.
- EREN, Ercan ve Melike Bildirici, “Türkiye’de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık : 1980-2001”, **İşletme ve Finans**, Ekim 2001, Sayı: 187, 2001, ss. 27-43.
- EROĞUL, Cem. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- ERYILMAZ, Bilal, “Kamu Bürokrasisinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 4, Aralık 1993.
- ERYILMAZ, Bilal, **Bürokrasi ve Siyaset**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- ERYILMAZ, Bilal, **Kamu Yönetimi**, Erkam Matbaası, İstanbul, 2000.
- FEIWEL, G. R., “Reflection on Kalecki’s theory of Political Business Cycle”, **Kyklos**, Vol : 27, 1974, ss. 21-28.
- FEROZ AHMAD, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.
- GÜNDÜZ, A.Yılmaz, “Demokratik Süreç İçerisinde Politik Yozlaşma ve Rant Ekonomisi”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 10, Yıl: 33, 1996, ss. 39-49.
- GÜNEŞ-AYATA, Ayşe. “Roots and Trends of Clientelism in Turkey” **Democracy, Clientelism, and Civil Society**, Edited by Luis Roniger and Ayse Günes-Ayata, Boulder, Lynne Rienner Publishers, London, 1994.
- HALLERBERG, Mark and L.V.Souza, “Political Business Cycles of EU Accession Countries”, www.tinbergen.nl/discussionpapers/0085.pdf, 2000.
- HANUSCH, Horst, “Kamu Sektöründe Etkinsizlikler: Talep ve Arz Yönleri”, (Çeviren: Sabri Tekir), http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tekir-hanusch-kamu-etkinsiz.htm, 18.05.2006.
- IMBEAU, Louis M. and Kina Chenard, “The Political Economy of Public Deficits: A Review Essay”, www.epcs2002.unipmn.it/papers/imbeau.pdf, 2002.

- ITO, Takatoshi, "Endogenous Election Timings and Political Business Cycles in Japan", **NBER Working Paper**, No : 3128, 1989.
- KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, (3. Baskı), A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 468, Ankara, 1983.
- KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- KEPENEK, Yakup ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, (8.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- KESER, İhsan, **Türkiye’de Siyaset ve Devletçilik**, Gündoğan Yayınları. Ankara, 1993.
- KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- KILIÇBAY, Ahmet, **Türkiye Ekonomisi**, (4.Baskı), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.
- KONGAR, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, (27. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- KOVANCILAR, Birol, "Çağdaş Liberal Düşüncede Demokratik Karar Alma Mekanizması ve Bütçe Harcamalarında Popülist Eğilimler", **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Ün. İİBF., Yıl: 1997, Sayı: 3.
- KURDOĞLU, Çelik, **Üretimin Uluslararasılaşması ve Teknolojik Gelişme**, A.Ü. SBF. Yayınları, Yayın No: 494, Ankara, 1982.
- LIZZERI, Alessandro and Nicola Persico, "The Provision of Public Goods Under 225-240 Alternative Electoral Incentives", **American Economic Review**, Vol : 91, No : 1, 2001, ss. 225-240.
- Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)**, Sayı: 1995/5.
- MIZRAK, N. Yıldırım ve Ömer Eroğlu, "Türkiye’de Ekonomik Yönetimde Patron Kim? Ekonomi ve Siyaset Çekişmesi", **İşletme ve Finans**, Mart 1997, Sayı: 132, 1997, ss. 40-52.
- MUSGRAVE, Richard A. and Peggy B. Musgrave, **Public Finance in Theory and Practice** (Fifth Edition), Mc Graw Hill Book Company, Singapore, 1989.
- NISKANEN, W. A., **Bureaucracy and Representative Government**, Aldine Atherton, Chicago, 1971.
- NOWAIHI, Ali and Dean Garratt, "The New Political Macroeconomics", www.le.ac.uk/economics/research/RePec/lec/lecon/econ98-5.pdf, 1998.

- OLSON, Mancur, **The Logic of Collective Action**, Harvar University Pres, Massachusetts, 1965.
- ONUR, Sara, **Ekonomiden Karşılıksız Kayıplar: Seçim Ekonomisi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- ÖNDER, İzzettin, “Seçim Arifesinde İmaj Yaratma Çabaları”, **ISO Dergisi**, Sayı: 307, 1991, ss. 17-19.
- ÖNER, Erdoğan, “Türkiye’de Bütçe Harcamalarının Genel Bir Değerlendirmesi”, **IX. Türkiye Maliye Sempozyumu**, 6-8 Mayıs 1993, Altınorfoz, 1993, ss. 209-224.
- ÖZTEKİN, Ali, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.
- PARLA, Taha. **Türkiye’de Anayasalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- PARSON, S. Wayne, **Public Policy: An Introduction to The Theory and Practice of Policy**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 1997.
- PERSSON, T., G. Roland, G. Tabellini, “Comparative Politics and Public Finance”, **Journal of Political Economy**, Vol: 108, No: 6, 2000, ss. 1121-1161.
- QUADE, Edward S., **Analysis for Public Decisions** (Second Edition), Elsevier Science Publishing, New York, 1982.
- ROGOFF, Kenneth, “Equilibrium Political Budget Cycles”, **American Economic Review**, Vol: 80, No: 1, 1990, ss. 21-37.
- ROWLEY, Charles K., **Public Choice Theory**, Vol: I, Edward Elgar Publishing, England, 1993.
- SAVAŞ, Vural, **Anayasal İktisat**, (2. Baskı), Takav Matbaacılık Yayıncılık, İzmir, 1993.
- SAVAŞ, Vural, **Politik İktisat**, (3. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul, 1998.
- SAYAN, Serdar ve Hakan Berument, “Türkiye’de Siyaset, Ekonomik Popülizm ve Hükümetler”, **H.Ü. İİBF Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 1997, ss. 179-182.
- SAYARI, Sabri. “Political Patronage in Turkey” in **Patrons and Clients in Mediterranean Societies**, Edited by Ernest Gellner and John Waterbury. Blackwell, 1977.
- SCHUMPETER, J.A., **Sosyalizm ve Demokrasi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1977.
- SPANAKOS, Tony, **Political Business Cycles in Emerging Markets: The Case of Brazil**, www.northwestern.edu/cics/lasa/PBCs-Brazil.doc, 2001.

- STIGLITZ, Joseph E., **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (2. Baskı), (Çev: Ömer Faruk Batırel), Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Vakfı Yayını, İstanbul, 1994.
- SUNAR, İlkay, “Demokrat Parti ve Popülizm”. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 8.
- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, (4. Baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa, 1997.
- ŞENER, Orhan, **Siyasal Karar Alma Mekanizmasının Ekonomik Yorumu**, Kalite Matbaası, Ankara, 1980.
- ŞENER, Orhan, **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, (7. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul, 2001.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2004**.
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, 12.06.2005.
- TANÖR, Bülent, **İki Anayasa: 1961-1982**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1994.
- TELATAR, Funda, “Parlamentar Sistemlerde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori ve Türkiye İçin Bir Uygulama”, **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 4, 2000, ss. 133-154.
- TELATAR, Funda, “Politik Devresel Dalgalanmalar Işığında Demokrasi-Siyaset-Ekonomi İlişkisi: Türkiye Örneği”, **İşletme ve Finans**, Sayı: 187, 2001, ss. 57-66.
- TENEKECİOĞLU, Murat. “Bütçe Maksimizasyonu: Sebepler, Sonuçlar ve Öneriler”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 1, 2001, ss. 48-66.
- TİMUR, Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- TOBB, **Savurganlık Ekonomisi**, TOBB Yayınları, Ankara, 2001.
- TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- TURHAN, Mehmet, **Siyasal Elitler**, (1. Baskı), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991.
- TÜRKKAN, Erdal, “Popülist Ekonomi Yönetimi Anlayışı ve Geniş Anlamda Siyasi Kirlenme”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 13, 1997, ss. 556-576.
- TÜRKKAN, Erdal, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.
- VARIM, Suphi, **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Seçim Ekonomisi**, TÜGİAD Yay., Ankara, 1997.

YELDAN, Erinç, “On The IMF Directed Disinflation Program in Turkey”,
www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/IMFcris-2001.htm,
06.08.2001.

YILDIRIM, Erhan ve Refia Yıldırım, “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu**, 28-31 Mayıs 2001, Antalya, 2001, ss. 7-24.

YILDIRMAZ, Sinan. **The Mass Mobilization in the Elections of the Democrat Party Period**, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

YÜCEKÖK, Ahmet, **Siyasetin Toplumsal Tabanı**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987.

EKLER

EK - 1 TÜRKİYE'DE 1950 – 2002 MİLLETVEKİLLİĞİ GENEL SEÇİM SONUÇLARI *

Milletvekili genel seçimi sonuçları, siyasi partilerin ve bağımsızların aldığı oy sayısı

	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977
Nüfus ('000)	20 807	23 204	25 250	28 227	31 149	34 443	38 073	41 769
Kayıtlı seçmen sayısı	8 905 743	10 262 063	12 078 623	12 925 395	13 679 753	14 788 552	16 798 164	21 207 303
Nüfusa oranı (%)	42.8	44.2	47.8	45.8	43.9	42.9	44.1	50.8
Oy kullanan seçmen sayısı	7 953 085	9 095 617	9 250 949	10 522 716	9 748 678	9 516 035	11 223 843	15 358 210
Katılım oranı (%)	89.3	88.6	76.6	81.4	71.3	64.3	66.8	72.4
Geçerli oy sayısı	-	-	-	10 138 035	9 307 563	9 086 296	10 723 658	14 827 172
Geçerli oyun oy kullanan seçmen sayısına oranı (%)	-	-	-	96.3	95.5	95.5	95.5	96.5

Oyların siyasi partilere ve bağımsızlara göre dağılımı

Adalet Partisi (AP)	-	-	-	3 527 435	4 921 235	4 229 712	3 197 897	5 468 202
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	3 148 626	3 193 471	3 825 267	3 724 752	2 675 785	2 487 006	3 570 583	6 136 171
Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)	-	-	-	-	-	597 818	564 343	277 713
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)	-	-	-	1 415 390	208 696	-	-	-
Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	-	480 249	604 087	-	-	-	-	-
Demokratik Parti (DP)	-	-	-	-	-	-	1 275 502	274 484
Demokrat Parti (DP)	4 391 694	5 313 659	4 497 811	-	-	-	-	-
Hürriyet Partisi (HP)	-	-	321 471	-	-	-	-	-
Köylü Partisi (KP)	-	50 935	-	-	-	-	-	-
Millet Partisi (MP)	368.537	-	-	-	582 704	292 961	62 377	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	-	-	-	-	-	275 091	362 208	951 544
Milli Selamet Partisi (MSP)	-	-	-	-	-	-	1 265 771	1 269 918
Türkiye Birlik Partisi (TBP)	-	-	-	-	-	254 695	121 759	58 540
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	-	910	-	-	276 101	243 631	-	20 565
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	-	-	463	1 391 934	346 514	197 929	-	-
Bağımsızlar	44 537	56 393	1 850	81 732	296 528	511 023	303 218	370 035

Not: 1954 yılında İşçi Partisi tarafından alınan oy TİP satırında, 1957 yılında Vatan Partisi tarafından alınan oy YTP satırında, 1969 yılında Güven Partisi tarafından alınan oy CGP, Birlik Partisi tarafından alınan oy TBP satırında gösterilmiştir.

Devamı

	1983	1987	1991	1995	1999	2002
Nüfus ('000)	47 853	52 564	57 262	61 737	66 293	69 626
Kayıtlı seçmen sayısı	19 767 366	26 376 926	29 979 123	34 155 981	37 495 217	41 407 027
Nüfusa oranı (%)	41.3	50.2	52.4	55.3	56.6	59.5
Oy kullanan seçmen sayısı	18 238 362	24 603 541	25 157 089	29 101 469	32 656 070	32 768 161
Katılım oranı (%)	92.3	93.3	83.9	85.2	87.1	79.1
Geçerli oy sayısı	17 351 510	23 971 629	24 416 666	28 126 993	31 184 496	31 528 783
Geçerli oyun oy kullanan seçmen sayısına oranı (%)	95.1	97.4	97.1	96.7	95.5	96.2

Oyların siyasi partilere ve bağımsızlara göre dağılımı

Anavatan Partisi (ANAP)	7 833 148	8 704 335	5 862 623	5 527 288	4 122 929	1 618 465
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	-	-	-	3 011 076	2 716 094	6 113 352
Demokratik Sol Parti (DSP)	-	2 044 576	2 624 301	4 118 025	6 919 670	384 009
Doğru Yol Partisi (DYP)	-	4 587 062	6 600 726	5 396 009	3 745 417	3 008 942
Halkçı Parti (HP)	5 285 804	-	-	-	-	-
Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)	-	-	-	1 171 623	1 482 196	-
İslahatçı Demokrasi Partisi (İDP)	-	196 272	-	-	-	-
Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)	-	701 538	-	-	-	-
Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)	4 036 970	-	-	-	-	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	-	-	-	2 301 343	5 606 583	2 635 787
Refah Partisi (RP)	-	1 717 425	4 121 355	6 012 450	-	-
Fazilet Partisi (FP)	-	-	-	-	4 805 381	-
Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)	-	5 931 000	5 066 571	-	-	-
Demokratik Halk Partisi (DEHAP)	-	-	-	-	-	1 960 660
Yurt Partisi (YP)	-	-	-	-	-	294 909
Büyük Birlik Partisi (BBP)	-	-	-	-	-	322 093
Saadet Partisi (SP)	-	-	-	-	-	785 489
Genç Parti (GP)	-	-	-	-	-	2 285 598
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)	-	-	-	-	-	10 808 229
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	-	-	-	-	-	363 869
Bağımsızlar	195 588	89 421	32 721	133 895	270 265	314 251
Diğer	-	-	108 369 (1)	455 284 (2)	1 515 961 (3)	633 130 (4)

(1) Sosyalist Parti'yi kapsar.

(2) İşçi Partisi, Millet Partisi, Yeni Demokrasi Hareketi, Yeniden Doğuş Partisi ve Yeni Parti'yi kapsar.

(3) Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Büyük Birlik Partisi, Demokrasi ve Barış Partisi, Demokrat Parti, Değişen Türkiye Partisi, Emegün Partisi, Demokrat Türkiye Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Barış Partisi, Sosyalist İktidar Partisi, İşçi Partisi, Millet Partisi ve Yeniden Doğuş Partisi'ni kapsar.

(4) Millet Partisi, Liberal Demokrat Parti, Bağımsız Türkiye Partisi, Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Türkiye Komünist Partisi ve İşçi Partisi'ni kapsar.

* Kaynak : İstatistik Göstergeler 1923-2004, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, s. 136-141

http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf

Milletvekili genel seçimi sonuçları, siyasi partilerin ve bağımsızların aldığı oy oranı

	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977
Nüfus ('000)	20 807	23 204	25 250	28 227	31 149	34 443	38 073	41 769
Kayıtlı seçmen sayısı	8 905 743	10 262 063	12 078 623	12 925 395	13 679 753	14 788 552	16 798 164	21 207 303
Nüfusa oranı (%)	42.8	44.2	47.8	45.8	43.9	42.9	44.1	50.8
Oy kullanan seçmen sayısı	7 953 085	9 095 617	9 250 949	10 522 716	9 748 678	9 516 035	11 223 843	15 358 210
Katılım oranı (%)	89.3	88.6	76.6	81.4	71.3	64.3	66.8	72.4
Geçerli oy sayısı	-	-	-	10 138 035	9 307 563	9 086 296	10 723 658	14 827 172
Geçerli oyun oy kullanan seçmen sayısına oranı (%)	-	-	-	96.3	95.5	95.5	95.5	96.5

Siyasi partilerin ve bağımsızların aldıkları oy oranı (%)

Adalet Partisi (AP)	-	-	-	34.8	52.9	46.6	29.8	36.9
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	39.6	35.1	41.4	36.7	28.7	27.4	33.3	41.4
Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)	-	-	-	-	-	6.6	5.3	1.9
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)	-	-	-	14.0	2.2	-	-	-
Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	-	5.3	6.5	-	-	-	-	-
Demokratik Parti (DP)	-	-	-	-	-	-	11.9	1.8
Demokrat Parti (DP)	55.2	58.4	48.6	-	-	-	-	-
Hürriyet Partisi (HP)	-	-	3.5	-	-	-	-	-
Köylü Partisi (KP)	-	0.6	-	-	-	-	-	-
Millet Partisi (MP)	4.6	-	-	-	6.3	3.2	0.6	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	-	-	-	-	-	3.0	3.4	6.4
Milli Selamet Partisi (MSP)	-	-	-	-	-	-	11.8	8.6
Türkiye Birlik Partisi (TBP)	-	-	-	-	-	2.8	1.1	0.4
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	-	0.0	-	-	3.0	2.7	-	0.1
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	-	-	0.0	13.7	3.7	2.2	-	-
Bağımsızlar	0.6	0.60.6	0.0	0.8	3.2	5.6	2.8	2.5

Devamı

	1983	1987	1991	1995	1999	2002
Nüfus ('000)	47 853	52 564	57 262	61 737	66 293	69 626
Kayıtlı seçmen sayısı	19 767 366	26 376 926	29 979 123	34 155 981	37 495 217	41 407 027
Nüfusa oranı (%)	41.3	50.2	52.4	55.3	56.6	59.5
Oy kullanan seçmen sayısı	18 238 362	24 603 541	25 157 089	29 101 469	32 656 070	32 768 161
Katılım oranı (%)	92.3	93.3	83.9	85.2	87.1	79.1
Geçerli oy sayısı	17 351 510	23 971 629	24 416 666	28 126 993	31 184 496	31 528 783
Geçerli oyun oy kullanan seçmen sayısına oranı (%)	95.1	97.4	97.1	96.7	95.5	96.2

Siyasi partilerin ve bağımsızların aldıkları oy oranı (%)

Anavatan Partisi (ANAP)	45.1	36.3	24.0	19.6	13.2	5.1
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	-	-	-	10.7	8.7	19.4
Demokratik Sol Parti (DSP)	-	8.5	10.8	14.6	22.2	1.2
Doğru Yol Partisi (DYP)	-	19.1	27.0	19.2	12.0	9.5
Halkçı Parti (HP)	30.5	-	-	-	-	-
Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)	-	-	-	4.2	4.7	-
Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP)	-	0.8	-	-	-	-
Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)	-	2.9	-	-	-	-
Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)	23.3	-	-	-	-	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	-	-	-	8.2	18.0	8.4
Refah Partisi (RP)	-	7.2	16.9	21.4	-	-
Fazilet Partisi (FP)	-	-	-	-	15.4	-
Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)	-	24.8	20.8	-	-	-
Demokratik Halk Partisi (DEHAP)	-	-	-	-	-	6.2
Yurt Partisi (YP)	-	-	-	-	-	0.9
Büyük Birlik Partisi (BBP)	-	-	-	-	-	1.0
Saadet Partisi (SP)	-	-	-	-	-	2.5
Genç Parti (GP)	-	-	-	-	-	7.2
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)	-	-	-	-	-	34.3
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	-	-	-	-	-	1.2
Bağımsızlar	1.1	0.4	0.1	0.5	0.9	1.0
Diğer	-	-	0.4 (1)	1.6 (2)	4.9 (3)	2.0 (4)

(1) Sosyalist Parti'yi kapsar.

(2) İşçi Partisi, Millet Partisi, Yeni Demokrasi Hareketi, Yeniden Doğuş Partisi ve Yeni Parti 'yi kapsar.

(3) Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Büyük Birlik Partisi, Demokrasi ve Barış Partisi, Demokrat Parti, Değişen Türkiye Partisi, Emegün Partisi, Demokrat Türkiye Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Barış Partisi, Sosyalist İktidar Partisi, İşçi Partisi, Millet Partisi ve Yeniden Doğuş Partisi'ni kapsar.

(4) Millet Partisi, Liberal Demokrat Parti, Bağımsız Türkiye Partisi, Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Türkiye Komünist Partisi ve İşçi Partisi' ni kapsar.

Milletvekili genel seçimi sonuçları, partilerin kazandıkları milletvekili sayısı

	1946	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977
Nüfus ('000)	-	20 807	23 204	25 250	28 227	31 149	34 443	38 073	41 769
Kayıtlı seçmen sayısı	-	8 905 743	10 262 063	12 078 623	12 925 395	13 679 753	14 788 552	16 798 164	21 207 303
Nüfusa oranı (%)	-	42.8	44.2	47.8	45.8	43.9	42.9	44.1	50.8
Oy kullanan seçmen sayısı	-	7 953 085	9 095 617	9 250 949	10 522 716	9 748 678	9 516 035	11 223 843	15 358 210
Katılım oranı (%)	-	89.3	88.6	76.6	81.4	71.3	64.3	66.8	72.4
Geçerli oy sayısı	-	-	-	-	10 138 035	9 307 563	9 086 296	10 723 658	14 827 172
Geçerli oyun oy kullanan seçmen sayısına oranı (%)	-	-	-	-	96.3	95.5	95.5	95.5	96.5

Partilere göre milletvekili sayısı

Adalet Partisi (AP)	-	-	-	-	158	240	256	149	189
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	397	69	31	178	173	134	143	185	213
Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)	-	-	-	-	-	-	15	13	3
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)	-	-	-	-	54	11	-	-	-
Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	-	-	5	4	-	-	-	-	-
Demokratik Parti (DP)	-	-	-	-	-	-	-	45	1
Demokrat Parti (DP)	61	415	503	424	-	-	-	-	-
Hürriyet Partisi (HP)	-	-	-	4	-	-	-	-	-
Köylü Partisi (KP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Millet Partisi (MP)	-	1	-	-	-	31	6	-	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	-	-	-	-	-	-	1	3	16
Milli Selamet Partisi (MSP)	-	-	-	-	-	-	-	48	24
Türkiye Birlik Partisi (TBP)	-	-	-	-	-	-	8	1	-
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	-	-	-	-	-	14	2	-	-
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	-	-	-	-	65	19	6	-	-
Bağımsızlar	7	2	2	-	-	1	13	6	4

Devam

	1983	1987	1991	1995	1999	2002
Nüfus ('000)	47 853	52 564	57 262	61 737	66 293	69 626
Kayıtlı seçmen sayısı	19 767 366	26 376 926	29 979 123	34 155 981	37 495 217	41 407 027
Nüfusa oranı (%)	41.3	50.2	52.4	55.3	56.6	59.5
Oy kullanan seçmen sayısı	18 238 362	24 603 541	25 157 089	29 101 469	32 656 070	32 768 161
Katılım oranı (%)	92.3	93.3	83.9	85.2	87.1	79.1
Geçerli oy sayısı	17 351 510	23 971 629	24 416 666	28 126 993	31 184 496	31 528 783
Geçerli oyun oy kullanan seçmen sayısına oranı (%)	95.1	97.4	97.1	96.7	95.5	96.2

Partilere göre milletvekili sayısı

Anavatan Partisi (ANAP)	211	292	115	132	86	-
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	-	-	-	49	-	178
Demokratik Sol Parti (DSP)	-	-	7	76	136	-
Doğru Yol Partisi (DYP)	-	59	178	135	85	-
Halkçı Parti (HP)	117	-	-	-	-	-
Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)	-	-	-	-	-	-
Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP)	-	-	-	-	-	-
Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)	-	-	-	-	-	-
Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)	71	-	-	-	-	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	-	-	-	-	129	-
Refah Partisi (RP)	-	-	62	158	-	-
Fazilet Partisi (FP)	-	-	-	-	111	-
Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)	-	99	88	-	-	-
Demokratik Halk Partisi (DEHAP)	-	-	-	-	-	-
Yurt Partisi (YP)	-	-	-	-	-	-
Büyük Birlik Partisi (BBP)	-	-	-	-	-	-
Saadet Partisi (SP)	-	-	-	-	-	-
Genç Parti (GP)	-	-	-	-	-	-
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)	-	-	-	-	-	363
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	-	-	-	-	-	-
Bağımsızlar	-	-	-	-	3	9
Diğer	-	-	(1)	(2)	(3)	(4)

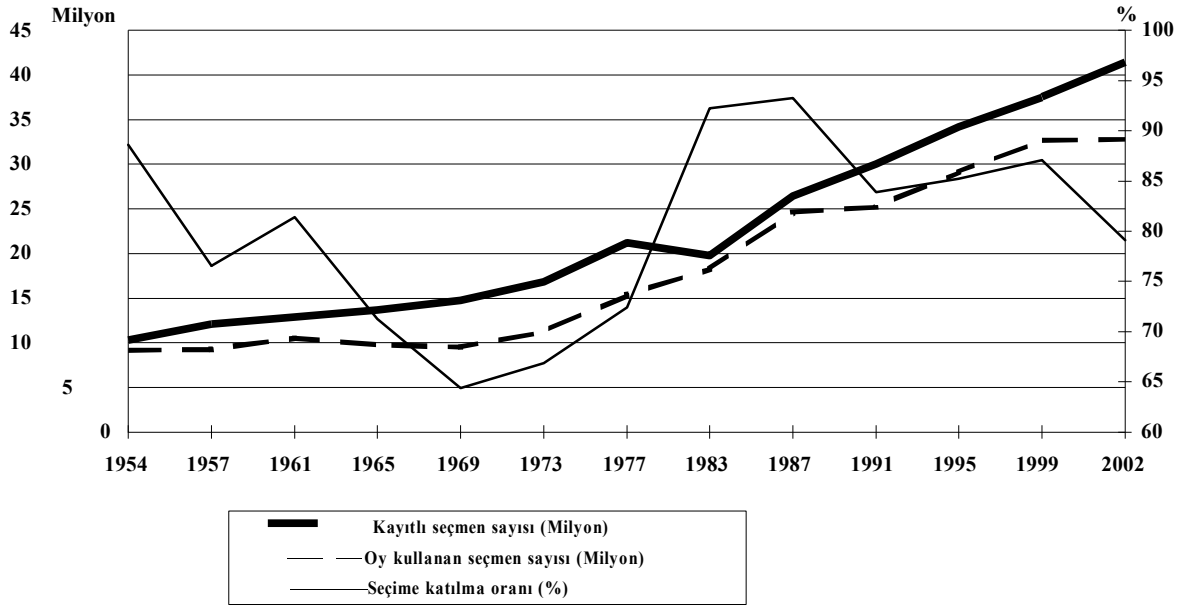
(1) Sosyalist Parti'yi kapsar.

(2) İşçi Partisi, Millet Partisi, Yeni Demokrasi Hareketi, Yeniden Doğuş Partisi ve Yeni Parti'yi kapsar.

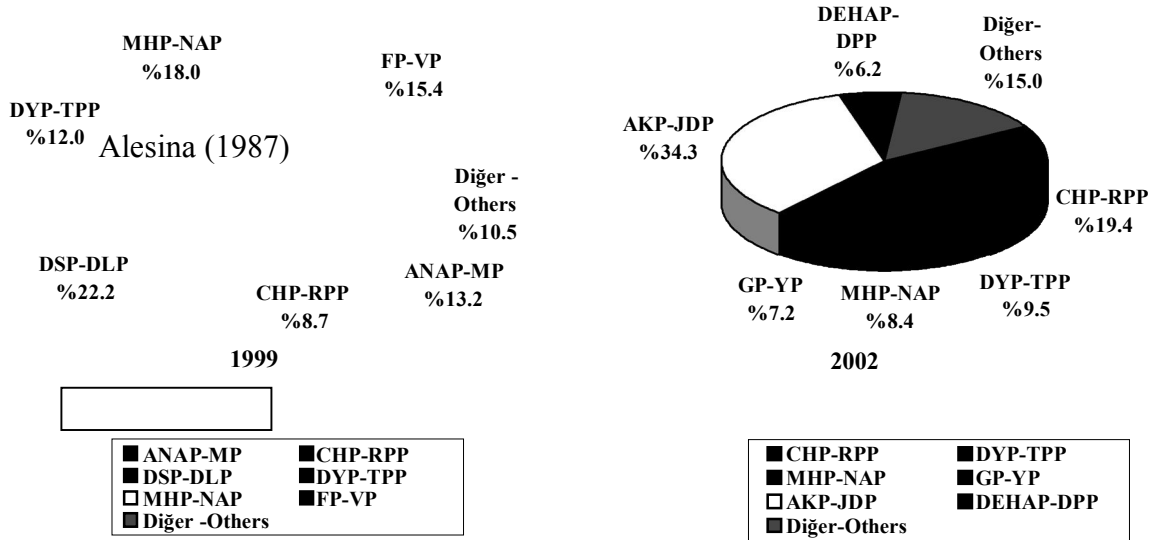
(3) Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Büyük Birlik Partisi, Demokrasi ve Barış Partisi, Demokrat Parti, Değişen Türkiye Partisi, Emegün Partisi, Demokrat Türkiye Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Barış Partisi, Sosyalist İktidar Partisi, İşçi Partisi, Millet Partisi ve Yeniden Doğuş Partisi'ni kapsar.

(4) Millet Partisi, Liberal Demokrat Parti, Bağımsız Türkiye Partisi, Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Türkiye Komünist Partisi ve İşçi Partisi'ni kapsar.

Milletvekili seçimleri

Kaynak : T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2004. s. 135
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf

Kaynak : T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2004. s. 135
http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf

EK - 2 TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE KURULMUŞ OLAN HÜKÜMETLER

<u>59.HÜKÜMET</u> 14.03.2003 RECEP TAYYİP ERDOĞAN	<u>43.HÜKÜMET</u> 12.11.1979 - 12.09.1980 SÜLEYMAN DEMİREL	<u>27.HÜKÜMET</u> 25.06.1962 - 25.12.1963 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)	<u>11.HÜKÜMET</u> 25.01.1939- 03.04.1939 REFİK SAYDAM
<u>58.HÜKÜMET</u> 18.11.2002- 11.03.2003 ABDULLAH GÜL	<u>42.HÜKÜMET</u> 05.01.1978 - 12.11.1979 MUSTAFA BÜLENT ECEVİT	<u>26.HÜKÜMET</u> 20.11.1961 - 25.06.1962 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)	<u>10.HÜKÜMET</u> 11.11.1938- 25.01.1939 MAHMUT CELAL BAYAR
<u>57.HÜKÜMET</u> 28.05.1999- 18.11.2002 MUSTAFA BÜLENT ECEVİT	<u>41.HÜKÜMET</u> 21.07.1977 - 05.01.1978 SÜLEYMAN DEMİREL	<u>25.HÜKÜMET</u> 05.01.1961 - 20.11.1961 EMİN FAHRETTİN ÖZDİLEK	<u>09.HÜKÜMET</u> 25.10.1937- 11.11.1938 MAHMUT CELAL BAYAR
<u>56.HÜKÜMET</u> 11.01.1999- 28.05.1999 MUSTAFA BÜLENT ECEVİT	<u>40.HÜKÜMET</u> 21.06.1977 - 21.07.1977 MUSTAFA BÜLENT ECEVİT	<u>24.HÜKÜMET</u> 30.05.1960 - 05.01.1961 CEMAL GÜRSEL	<u>08.HÜKÜMET</u> 01.03.1935- 25.10.1937 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
<u>55.HÜKÜMET</u> 30.06.1997- 11.01.1999 AHMET MESUT YILMAZ	<u>39.HÜKÜMET</u> 31.03.1975 - 21.06.1977 SÜLEYMAN DEMİREL	<u>23.HÜKÜMET</u> 25.11.1957 - 27.05.1960 ADNAN MENDERES	<u>07.HÜKÜMET</u> 04.05.1931- 01.03.1935 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
<u>54.HÜKÜMET</u> 28.06.1996- 30.06.1997 NECMETTİN ERBAKAN	<u>38.HÜKÜMET</u> 17.11.1974 - 31.03.1975 SADİ IRMAK	<u>22.HÜKÜMET</u> 09.12.1955 - 25.11.1957 ADNAN MENDERES	<u>06.HÜKÜMET</u> 27.09.1930- 04.05.1931 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
<u>53.HÜKÜMET</u> 06.03.1996- 28.06.1996 AHMET MESUT YILMAZ	<u>37.HÜKÜMET</u> 26.01.1974 - 17.11.1974 MUSTAFA BÜLENT ECEVİT	<u>21.HÜKÜMET</u> 17.05.1954 - 09.12.1955 ADNAN MENDERES	<u>05.HÜKÜMET</u> 01.11.1927- 27.09.1930 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
<u>52.HÜKÜMET</u> 30.10.1995- 06.03.1996 TANSU ÇİLLER	<u>36.HÜKÜMET</u> 15.04.1973 - 26.01.1974 MEHMET NAİM TALU	<u>20.HÜKÜMET</u> 09.03.1951 - 17.05.1954 ADNAN MENDERES	<u>04.HÜKÜMET</u> 03.03.1925- 01.11.1927 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
<u>51.HÜKÜMET</u> 05.10.1995- 30.10.1995 TANSU ÇİLLER	<u>35.HÜKÜMET</u> 22.05.1972 - 15.04.1973 İLHAN ÖZTRAK	<u>19.HÜKÜMET</u> 22.05.1950 - 09.03.1951 ADNAN MENDERES	<u>03.HÜKÜMET</u> 22.11.1924- 03.03.1925 ALİ FETHİ BEY (OKYAR)
<u>50.HÜKÜMET</u> 25.06.1993- 05.10.1995 TANSU ÇİLLER	<u>34.HÜKÜMET</u> 11.12.1971 - 22.05.1972 NİHAT ERİM	<u>18.HÜKÜMET</u> 16.01.1949 - 22.05.1950 ŞEMSETTİN GÜNALTAY	<u>02.HÜKÜMET</u> 06.03.1924- 22.11.1924 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
<u>49.HÜKÜMET</u> 20.11.1991- 25.06.1993 SÜLEYMAN DEMİREL	<u>33.HÜKÜMET</u> 26.03.1971 - 11.12.1971 NİHAT ERİM	<u>17.HÜKÜMET</u> 10.06.1948 - 16.01.1949 HASAN SAKA	<u>01.HÜKÜMET</u> 01.11.1923- 06.03.1924 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
<u>48.HÜKÜMET</u> 23.06.1991 - 20.11.1991 AHMET MESUT YILMAZ	<u>32.HÜKÜMET</u> 06.03.1970 - 26.03.1971 SÜLEYMAN DEMİREL	<u>16.HÜKÜMET</u> 10.09.1947 - 10.06.1948 HASAN SAKA	<u>V. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ</u> 14.08.1923- 27.10.1923 ALİ FETHİ BEY (OKYAR)
<u>47.HÜKÜMET</u> 09.11.1989- 23.06.1991 YILDIRIM AKBULUT	<u>31.HÜKÜMET</u> 03.11.1969 - 06.03.1970 SÜLEYMAN DEMİREL	<u>15.HÜKÜMET</u> 07.08.1946 - 10.09.1947 MEHMET RECEP PEKER	<u>IV. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ</u> 12.07.1922- 04.08.1923 HÜSEYİN RAUF BEY (ORBAY)
<u>46.HÜKÜMET</u> 21.12.1987- 09.11.1989 TURGUT ÖZAL	<u>30.HÜKÜMET</u> 27.10.1965 - 03.11.1969 SÜLEYMAN DEMİREL	<u>14.HÜKÜMET</u> 09.03.1943 - 07.08.1946 ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU	<u>III. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ</u> 19.05.1921- 09.07.1922 FEVZİ PAŞA (ÇAKMAK)
<u>45.HÜKÜMET</u> 13.12.1983- 21.12.1987 TURGUT ÖZAL	<u>29.HÜKÜMET</u> 20.02.1965 - 27.10.1965 SUAD HAYRİ ÜRGÜPLÜ	<u>13.HÜKÜMET</u> 09.07.1942 - 09.03.1943 ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU	<u>II. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ</u> 24.01.1921- 19.05.1921 FEVZİ PAŞA (ÇAKMAK)
<u>44.HÜKÜMET</u> 21.09.1980- 13.12.1983 BÜLENT ULUSU	<u>28.HÜKÜMET</u> 25.12.1963 - 20.02.1965 İSMET PAŞA (İNÖNÜ)	<u>12.HÜKÜMET</u> 03.04.1939 - 09.07.1942 REFİK SAYDAM	<u>I. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ</u> 03.05.1920- 24.01.1921 MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

* <http://www.basbakanlik.gov.tr>

